

T

serie nouă • anul II • nr. 14 • 1-15 aprilie 2003 • 10.000 lei

TRIBUNA

revistă de cultură

Apare sub egida CONSILIULUI JUDEȚEAN CLUJ

Ilustrația
numărului

Aurel Terec

MIRCEA
MUTHU ȘI
BALCANISMUL
LITERAR
ROMÂNESC

TRIBUNA

Director fondator:
ICAN SLAVICI (1884)

Revista apare bilunar, cu sprijinul
Fundăției Culturale Române
(Centrul de Studii Transilvane)
și al Ministerului Culturii, Cultelor
și Patrimoniului Cultural Național.

CONSILIUL CONSULTATIV AL REDACȚIEI TRIBUNA

DIANA ADAMEK
MIHAI BĂRBULESCU
MIRCEA BORCILA
AUREL CODOBAN
VICTOR R. CONSTANTINESCU
ION CRISTOFOR
CALIN FELEZEU
MONICA GHEȚ
ION MUREȘAN
MIRCEA MUTHU
ICAN-AUREL POP
ION POP
PAVEL PUȘCAȘ
IOAN SBĂRCIU
ALEXANDRU VLAD

REDACȚIA

I. MAXIM DANCIU
(redactor-șef)

OVIDIU PETCA
(secretar tehnic de redacție)

IOAN-PAVEL AZAP
CLAUDIU GROZA
ȘTEFAN MANASIA
OANA PUGHINEANU

NICOLAE SUCALĂ-CUC
AURICA TOTĂZAN

Tehnoredactare:
EDITH FOGARASI

Redacția și administrația:
3400 Cluj, Str. Universității nr. 1

Tel. (0264) 19.14.98
Fax (0264) 19.14.97
E-mail: cst@easynet.ro

ISSN 1223-8546

hour

Opinii

Un ciudat joc al culturii

■ Bogdan Toma

Nu am mai apărut de mult într-o revistă. Nici un material nu mi-a purtat semnătura, umbra nicidec așteptării frugale a reacției cititorilor nu mi-a brăzdat chipul. Chipul acesta, însuși, n-a mai fost încins de paloarea ideii și nici o încrâncenare speculativă nu mi-a întrerupt firul gândurilor cuminți. Și poate așa ar fi rămas și de-acum încolo, să fiu prea ocupat să trăiesc o viață împrumutată, care nu mi-a aparținut niciodată, să îmi reinmod firele conceptelor doar în preajma discuției cu vreun mărunț mic-industriaș local (și, aici, - în locul în care trăiesc - totul e industrie), dacă nu aș fi făcut figura unei îndrăznești extrem de prețioase, pășind, deunăzi, într-o galerie dedicată artei, de orice fel o a fost ea, pentru a asista la lansarea unei cărți.

Numele autorului nu are importanță - de altfel el, pentru evoluția antropologică a individului rațional, pentru spirit și pentru CARTE însăși, a fost și merită să rămână anonim; numele orașului este Orașul-Unde-Nu-S-a-Întâmpat-Nimic, numele personajelor participante la seminarul Terorii Culturale este, pe rând, de la dreapta la stânga, Falsul, Hoțul, Decrepitudinea, Reprobabilul, ipocrizia, Veteranul, Dezavuatul, Parameciul și Igrasia. Piesa lor favorită este „Comedia erorilor“. Autorul lor favorit, atunci când ei cochetează cu literatura, este autorul unor volume bine vândute, contradictorii ca proporții dar similare ca și conținut, denumite „Chitanțier“ și „Facturi fiscale“. Jocul lor nu este bridge-ul ci șeptica, iar miza lor poate fi: clădiri, instituții, oameni sau, atunci când ei se simt darnici și cultivați în mecenatul lor, literatură sau religie. Zâmbetul lor consacră formula rictusului din dicționare, iar cuvântul lor dur, conștient, inflexibil trebuie să producă, mereu, același efect: aprobarea condescendentă a celui admonestat și angajamentul de credință, mereu repetat. Unii dintre ei, în proces perfect paralel cu caligrafierea cursivă a propriei semnături, scriu cărți; alții dezbat la mese veșnic rotunde destinul țării. Tuturor li se zbate telefonul mobil în acvariu de la piept într-o perpetuă agitație - la celălalt capăt al firului sunt, mereu, oameni care solicită ceva, oameni care merită și trebuie puși la punct.

I-am văzut și i-am auzit vorbind. Mecanismul lor de acțiune-reacțiune, întotdeauna același, îl cunosc bine. A vorbit prima dată Reprobabilul - strălucit absolvent de liceu seral, poet local de anvergură șantieristă pe care mi-l amintesc din cadrul unei discuții asupra lui Constantin Noica, purtate de mine cu un terț, atunci când R. a intervenit, hlizindu-se: „Noica? Păi numai săptămâna trecută l-am criticat în gazetă“, a spus, înmămurindu-mă la gândul că imaginea divinului Noica ajunsese la îndemâna unei percepții oarbe și a unei fițuici cu un tiraj de 20 de exemplare. A vorbit scurt, pentru a invita (lumbago oficial cu pretenții introductive) la discurs pe cel care urma să prezinte cartea, și anume Falsul. Falsul a hărăzit profund, și-a pus ochelarii, și-a sumes demnitatea și a citit. Îndelung, nu are importanță ce, nimeni nu a ascultat dar toți au aprobat. Am reținut frânturi: se pare că era vorba despre niște descoperiri istorice senzaționale, mă alarmasem la gândul că mi-a putut scăpa așa ceva, până la precizarea că ele se și făcuseră deja, cândva prin anii '50, '60. Legăturile indisolubile ale acestui jurnal scrâșnit

cu evenimentul de față încă nu le putusem realiza, dar am înțeles altceva: că indiferent unde aș fi fost și care ar fi fost obiectul întâlnirii, aș fi ascultat, invariabil, același discurs. Scris și gândit, probabil, pe vremea când acele descoperiri erau de actualitate, citit și recitat de pe aceleași foi acoperite cu scris de mașină mic, cu tușul șters de vreme și de atingeri, frunzărit până la îngălbenirea foilor, aureolă și fundal al tuturor necesităților discursive ce vor fi existat vreodată în această hazna oficială a unei lumi pe care-o crezusem pierdută. Iată că regăseam aici totul, aceiași monștri creați de o epocă mereu actuală.

Au vorbit apoi, pe rând, Hoțul și Ipcrizia, Decrepitudinea și Igrasia, Dezavuatul și Parameciul, lăsând ultimul cuvânt Autorului-Neautor și Veteranului, oficialitate frivolă de crasă neputință intelectuală. Veteranul vorbește, de regulă, liber. El bate câmpii autoritar, cu un vocabular redundant, care atinge coarda sensibilă a tuturor prin cuvinte de genul: „inimă“, „suflet“, „Dumnezeu“, „mare“, „părinți“, „emoție“, „spiritual“, „credință“, repetate mereu cu siguranța de orator naiv care își închipuie, în sinea lui, că vorbele îi sunt sorbite de întreaga masă a oamenilor care tropăie, iluminați. E asemenea unui predicator analfabet aflat înaintea unor plugari care, întreaga viață, nu și-au vorbit decât monosilabic și acum urmăresc, animați, un șir de cuvinte întregi, îmbătătoare și goale. Figura lui este scârbită și disprețuitoare: este convins de autenticitatea și impactul puterii sale și, ca orice reprezentant tipic al simțului comun, îi desconsideră în primul rând pe aceia care îl linguesc și după aceea pe ceilalți. Convins că toți ceilalți se află în umbra sa împarte favoruri verbale în dreapta și stânga. Cei care-i sunt aproape știu că la atâta se reduce totul: zgârcit și ticălos, renegându-și meseria de la care, cu greutate, a pornit pe drumul presărat de performanțe politice și renegându-și, în egală măsură, prietenii, omul nostru stă pe un piedestal de bălegar în mijlocul unui solid și indestructibil castel de granit. Autorul-Neautor nu este mai prejos, nici din punct de vedere al discursului, nici din punct de vedere al originii. Sănătoasă și năbădăioasă, aceasta își spune, mereu, cuvântul. Știu, printre altele, cine a scris cartea respectivă pentru el. Nu știu, desigur, cine i-a lecturat-o lui pentru corectare, dar am o vagă bănuială că se află, înaintea propriei opere, în aceeași situație ca noi, novicii, uluiți de coloratura luminoasă a copertei și de sărăcia ideatică ghicită din frânturile răsfoite. Autorul-Neautor zâmbește, fericit, și adresează și el câteva mulțumiri. Aflăm că își dedică performanța fiului, aflat undeva într-un colț, cu o cameră video în brațe și o cască discretă în una din urechi. Ce vreți, adolescența rebelă! Și nu numai fiului, ci și nepoților actuali și nepoților viitori, ei înșiși lipitori discrete pe spinarea sârmanului contribuabil. Și a părinților, de unde și linia derivațiilor de sensuri.

Nu resimt nici mândrie, dar nici indiferență pentru faptul că unii dintre oamenii aceștia mă cunosc. Atunci când suntem, de regulă, singuri într-o încăpere, sau când îmi pretind, uneori, sfatul. Nu mă las niciodată înșelat - este un joc riguros, dar mereu același. Ți se da puțină impor-

Continuare în pagina 20 ➔

Cititorul, criticul și bunul Dumnezeu

■ *Claudiu Groza*

De curînd, unul din textele mele a fost publicat, din rațiuni conjuncturale, pe pagina a doua a unei importante reviste literare, o revistă în care public, de altfel, de vreo opt ani. Am rămas surprins, de aceea, cînd mai mulți apropiați – și ei din lumea literară – mi-au lăudat eseul de parcă ar fi fost un debut îndelung așteptat.

Atitudinea prietenilor mei, altfel cititori fideli de publicații culturale, reiterează de fapt problema *circulației* literaturii în România de azi, dar și a (in)apetenței noastre de a trece dincolo de titluri, cînd răsfoim cîte o revistă. Simptomatic mi s-a părut, în aceeași ordine de idei, faptul că într-un chestionar adresat cîtorva reputați critici literari cu privire la anul editorial 2002, titlurile de volume avansate erau fie reeditări, fie volume de non-ficțiune. Toate, publicate de edituri din Capitală.

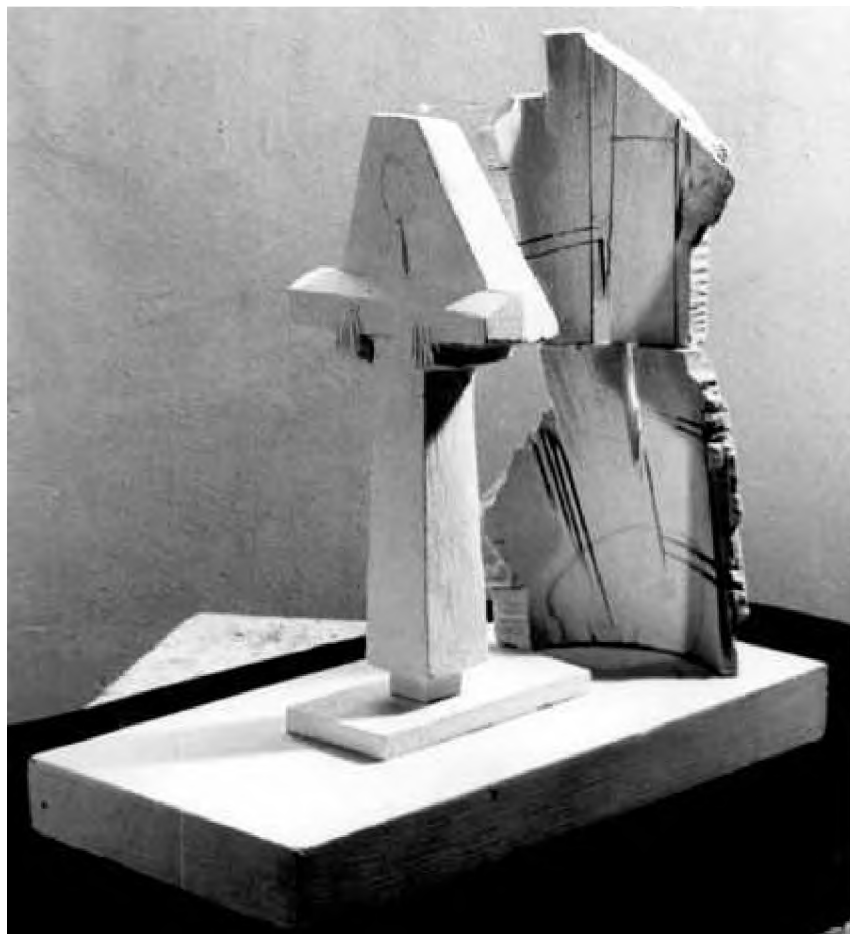
Actul lecturii a devenit, prin forța împrejurărilor, un act de *opțiune*. Iar cel dintîi obligat să opteze este tocmai criticul. Însă nefericitul „paradox român” ce apare aici este că opțiunea critică exclude, uneori, cititorul.

Există, în critica literară de azi, un dezechilibru. Exegezele de tip academic, inaccesibile neinițiaților, alternează cu foiletoane ditirambice care fac din cîte un veleitar vedetă locală, întru buimăcirea totală a românului care se încapăținează să citească. O *lipsă de adecvare a discursului* domină, în bună măsură, foiletonistica literară. Deși poate sună retoric, întrebarea „de ce nu au existat în România, în ultimii ani, *best-seller-uri*?” mi se pare totuși întemeiată.

O tensiune estompată, dar acutizată periodic, alimentează relația dintre criticii consacrați și noua promoție de foiletoniști literari. Mai adaptați dinamicii sociale a momentului, tinerii critici au preferat conceptelor și noțiunilor de teorie literară un limbaj colocvial și persuasiv, accesibil publicului. Acuzăția de superficialitate și trivialitate care s-a adus unora mi se pare nedreaptă. Cîtă vreme scriitorul poate folosi orice compartiment al vocabularului, de ce unele cuvinte ar fi tabu pentru criticul român? Pe de altă parte, distanța față de cititor trebuie redusă, altfel deficitara lectură a cărților noastre va deveni sublimă, întrucît absentă cu desăvîrșire (scuzați parafraza). În mod bizar, criticii „acuzatori”, unii dintre ei cu o bună experiență occidentală, par să fi uitat limbajul foiletoanelor practice aiurea ori sintagmele colocvial-plastice ale recomandărilor de pe coperta a patra a volumelor din Vest. Nimeni nu condamnă criticii de la *TLS*, de pildă. Așa cum nimeni nu i-a acuzat de trivialitate pe marii teoreticieni care și-au pus semnătura sub rîndurile de pe amintita copertă a patra.

Adecvarea discursului este, cred, marea problemă a criticii literare de azi. Cauzele acestei ocultări sînt, firește, complexe. Apariția din nefericire sporadică a tomurilor academice, destinate studiilor critice și dezbaterilor profesionale face ca ample eseuri – de cea mai bună calitate, de altfel – să apară în publicații lunare, în detrimentul literaturii originale sau a textelor de întîmpinare. Pe de altă parte, în ciuda duriității afirmației, consider că există o anumită *si ficiență* a exercițiului literar în România de azi, un *sindrom al turmului de fildeș*.

O altă preconcepție ce alimentează conflictul din interiorul criticii literare este cea a *asumării*.

Aurel Terec

Proiect monument

Eu scriu foileton literar (și) cu orgoliul de a descoperi un roman-eveniment, spre exemplu, ori un poem-revelație. Studiul critic sau cercetarea academică sînt preocupări complementare criticii de întîmpinare, nu implicate acestea. Pe de altă parte, în ce măsură poate un critic să-și form(ul)eze imaginea globală asupra literaturii de azi în lipsa unei imagini a felului în care volumele momentului își găsesc „priza” publică? Nu este arbitrară și suspectă, în cele din urmă, o asemenea atitudine?

Semnele inadecvării despre care vorbeam mai înainte le-am descoperit chiar la unii congeneri, care uzează cu aplomb în foileton de instrumentele *cercetării* filologice. E ca și cum ai folosi un excavator pentru a planta o floare. Un eventual model al adecvării discursului critic la cerințe specifice este, după opinia mea, critica dramatică. Din diverse motive, foiletonul dramatic este supus mai mult presiunii evenimentului decît cel literar, iar *viteze de reacție* și *limpezimea* judecării de valoare sînt esențiale. Poate că acest model ar merita aplicat – fie și doar ca o excentricitate – în critica literară. Iar o campanie concertată de promovare – pozitivă/negativă – a unei cărți ar duce în cele din urmă și la apariția unui *best-seller* al literaturii române.

În mod aparent paradoxal, sondajele din ultimii ani au arătat că în România se citește semnificativ mai mult decît în alte țări europene, chiar dacă vînzarea de carte este încă foarte scăzută. Afluxul

de cititori s-a reorientat către biblioteci, însă acestea sînt deocamdată incapabile să pună în circuit cu destulă promptitudine noutățile editoriale. Hiatul operă-receptor apare și în acest caz. Aceleași sondaje au relevat însă și faptul că, în lipsa unei „ispitiri” permanente a publicului, numărul de cititori din România riscă să se reducă dramatic.

Rolul criticii literare – în măsura în care această sintagmă nu sună deja cumplit de desuet – este de a întinde mereu capcane celui care citește. Capcane pe măsura „prăzii”, firește, punînd ecuația în termeni cinegetici. Altfel, vom scrie unii pentru alții și ne vom citi cu maximă parcomonie, în funcție de vecinătăți și simpatii.

Ca un critic apropiat de sociologia culturală anglo-saxonă, îmi amintesc mereu de avertismentul lui Abraham Moles, din anii '60, conform căruia nu doar teatrul sau literatura, ci pînă și cinematograful sau cirul erau în pragul unei semnificative transformări în planul receptării. Expansiunea de azi a spațiului virtual informatic pune artele în aceeași situație, mai ales într-o societate dezechilibrată precum cea românească, în care o oră de internet e de vreo zece ori mai ieftină decît o carte. Opțiunea ipoteticului cititor devine previzibilă.

În fine, convingerea mea este că, dacă omul de pe stradă îl citește pe Patapievici, nu din snobism, ci stîrnit de o cronică, criticul și-a făcut datoria. Iar dacă nu?... ■

Filosofia din preajma istoriei

■ Marian Barbu

ION MILITARU

*Constantin Noica și critica Occidentului
(o filosofie a istoriei la Constantin Noica)*
București, Editura Cartea Românească, 2001

Aristocrat al limbii române, Constantin Noica a îmbogățit cuvintele de fond ori de legătură cu puteri miraculoase prin forarea lor matricială, existentă în cele mai variate exprimări. De aici, tenta stilistică a limbajului care a fost filtrat – în cele mai multe cazuri – prin prisma filosofului, implicat în spiritualitatea poporului nostru. Cum pentru filosoful român spiritul totalizează în forme generale particularitatea gândirii, se înțelege de ce, pentru devenirea ca atare, treapta de pornire o constituie istoria. Iată o relație firească – istorie/filosofie, implicație directă, rezonanță, beneficii.

Și cum Noica a făcut parte din generația de ctitorire a universalității spiritului românesc din perioada interbelică – Mircea Eliade, Emil Cioran, Ștefan Lupașcu, Eugen Ionescu – era normal ca referințele de profil să vizeze și o contextualizare, pornită clar din istorie. Nașterea pentru toți, istoria Europei a despărțit și a strângulat spiritul pozitiv care părea că va evolua firesc după prima conflagrație mondială. Setea oarbă de putere a „unora” a făcut ca, după Al Doilea Război Mondial, harta Europei să se modifice din

nou, extrem de dur pentru cei învinși, partea leului a fost astfel respectată și cei mici, printre care și românii, s-au hotărât: ori să dezerteze dintr-un spațiu viciat de socialism/comunism, ori să rămână „pe loc” și să creadă că istoria așa este. Să fie retragerea în sine o dimensiune intrinsecă doar românilor?

Noica n-a plecat asemeni multor colegi de generație, ci a rămas în țară. Dacă un timp, pentru el, libertatea devenea, spinozist vorbind, o necesitate înțeleasă, reclusiunea de aproape un deceniu l-a marcat profund. Cum au influențat anii de pușcărie spiritual și filosofia lui Noica, rămâne de demonstrat în detaliu. La această delicată, dar fundamentală întrebare, caută să răspundă și lucrarea lui Ion Militaru, care vine după alte câteva contribuții, modeste în tratările lor (Isabela Vasiliu Sceraba, Ion Dur, Mihail Grădinaru, Ion Ianoși), și reușește să impună o temă. Forma de expunere este dezbateră de tip academic: se pornește de la texte, ca bază documentară, de la infuzia de informație pe care acestea au primit-o la data redactării și publicării lor, până a se ajunge la relația cu tema propusă de cercetător. Semnalăm că anterioara carte a lui Ion Militaru s-a intitulat *Meditații asupra istoriei românești* (1999).

Locul și rolul istoriei românești în filosofia lui C. Noica, Constantin Noica și posibilitatea de întemeiere a adevărului istoric, Sensul elementului politic în gândirea

Aurel Terec

Proiect monument

sistematică a lui Constantin Noica, *Constantin Noica și critica Occidentului, Ontologie și istorie, Posteritatea lui Constantin Noica*.

Cartea caută să răspundă la câteva întrebări, pe baza cărora se pot formula răspunsuri cu caracter generalizant, nu numai pentru spațiul românesc. Așadar: 1) În ce măsură Noica poate fi socotit, dacă nu un creator de filosofie a istoriei, un filosof care a excerptat istoria din propria-i biografie, saturată sau nu de inserturi sociale și politice? 2) Cum se relaționează adevărul istoric cu adevărul spiritului, la care se raportează filosofia? 3) În ce context politic favorizează sau împiedică impunerea filosofiei? 4) Cum pot fi explicate – teoretic și practic – raporturile ontologiei cu istoria?

Ceea ce îl contrazică pe Ion Militaru este faptul că Noica și-a trasat singur (conștient, cum altfel, când zidul roșu îi era paznic?) o barieră între viziunea de dinainte de război, mai liberă și mai notabilă, în profunzimile ei, și cea de după război, dar mai degrabă în urma penitenței. Adânc stângist – și nu logic sau rațional – o asemenea împărțire, se cade, *ipso facto*, în ideologie. (Și aici, polemica urbană a lui Militaru cu o autoare ca Alexandra Laignel Lavastine înregistrează teme în argumentație și suplețe în limbaj.)

Inexistența textelor de referință a făcut ca partea de început a cărții – capitolul întâi, cu precădere, să bată pasul pe loc, într-un mod didactic, puțin expresiv și lax. Concluzia lui Ion Militaru, forțată, nu începe îndoielă, de textele lui Noica, este că atunci când politica dejugă în aria istoriei, schimbarea în rău devine inevitabilă. Popasul făcut în bifurcarea ideologiei după Al Doilea Război rămâne revelatoriu prin *Scrisoarea către un tânăr intelectual din Occident*. De mărimea a două pagini (*Viața Românească*, iulie, 1987), textul a produs, cel puțin pentru postul de radio „Europa Liberă”, prin intermediul lui I. Negoitescu, multă vâlvă. Din păcate, interpretativ abuziv, prin grila unui politic și a unei ideologii, el n-a fost înțeles în litera lui și mai ales în conotațiile subiacente. Ideea lui Noica fixa un adevăr impus de istorie (nefastă, din păcate): cum că Occidentul, care a dat lumii de mai multe veacuri direcții fundamentale ale spiritului, se află acum pe punctul de a înlocui total valențele acestuia cu amplificarea forței financiare, cu angajarea sporită a apetenței pentru hrană. Că expansiunea Occidentului în alte părți ale lumii se face deliberat, pentru un scop bine programat: „de a le jefui de comorile lor spirituale. Suntem pirați, conchistadori și corsari în continuare, dar acum, suntem corsari ai spiritului – și asta schimbă totul”.

Într-un ultim interviu, acordat lui Petru Cărdu, înainte de moarte, Constantin Noica rostea clar: „nu am avut viață. Viața mea este în cărțile mele”. Filosoful gândea ca Miron Costin și invita la un dialog peste timp, nu cu omul, ci cu Opera. Confirma astfel ceea ce notase în *Jurnal de idei*: „Tot ce e bun, tot ce e cultură iese din timp [...]”. *Politicul îți ia răspunderea (vot, ideologie, tiranie), în loc să îți-o sporească. Numai cultura trezește răspunderea. Ca ideea”. În altă parte, spusese: „Trei lucruri ne pot lăsa îndiferenți: politica (Pytagora), istoria și timpul”.*

Ion Militaru a zăbovit, *deocamdată*, în grădina înfloritoare a istoriei, cu creșteri și descreșteri (citește: perioade istorice), fiindu-i amfitrion Noica și lumina sa nepieritoare din Operă. Timpul rămâne încă de pază.

Poeți elvețieni de expresie germană

■ *Viorel Mureșan*

WERNER LUTZ
Doar liniștea ierbii
Biblioteca Revistei Familia, 1999

TADEUS PFEIFER
Poetul râde
Biblioteca Revistei Familia, 1999

Într-o discreție totală a apărut în „Biblioteca revistei «Familia»” o colecție poetică insolită, ale cărei elegante volume sunt intruabile, poate și datorită unui tiraj pe care îl bănuim confidențial. E vorba despre „Poeți elvețieni de expresie germană”, unde copyright-ul pentru versiunea în limba română îl deține prozatorul Radu Țuculescu. Redactorul de carte al volumelor apărute în noua colecție este poetul Ioan Moldovan, în timp ce tehnoredactarea se datorează regretatului Tiberiu Ciorba. Un amănunt esențial e acela că plachetele colecției sunt bilingve. Primele două: Werner Lutz, *doar liniștea ierbii* și Tadeus Pfeifer, *Poetul râde*, au imprimat ca an de apariție 1999, iar Rainer Brambach cu *Cap sau pejură?* și Alois Bischof, *Pe drum*, sunt apariții din 2000. Traducătorul face pe coperta a patra a fiecăruia dintre volume câte o prezentare esențială și strict necesară pentru cititorul român al autorilor de expresie germană din Țara Cantoanelor, prinși în colecție.

1. În cazul lui Werner Lutz, *Doar liniștea ierbii*, coperta, selecția și grafica aparțin autorului, fapt ce nu se va repeta cu celelalte apariții ale colecției. De altfel, prezentarea făcută de Radu Țuculescu justifică într-un tot contribuția autorului la ediția românească: „Pictor și poet, Werner Lutz s-a născut în anul 1930 la Wolfhalden (Elveția). Remarcându-se, mai întâi, ca grafician, Werner Lutz este la această oră și o voce lirică aparte în peisajul literaturii elvețiene. Discret, melancolic, meditativ, el folosește, atunci când scrie poezii – așa cum remarcă un critic –, o «peniță chinezească». În ultima vreme, încearcă să îmbine poezia cu grafica, realizând tablouri în care descoperim cuvinte, ba chiar fragmente din textele unor autori celebri. Volumele publicate până acum (puține la număr) sunt și un omagiu adus Rinului, pe ale cărui maluri Werner Lutz imaginează «căsătoria sacră» a versului cu desenul grațios-abstract.

În 1996, el a primit Premiul pentru literatură al cantonului Basel”.

Poemele din *Doar liniștea ierbii* au un aer de tapiserie stilizată; micile piese lirice nu poartă titluri, astfel încât cartea poate părea o galerie, sau – cu cuvintele autorului: „un stol de păsări evadate (care) sapă în piatră”. (p. 71) La temelia întregii cărți stă o poetică a deconstrucției, a notației frânte, esențializate, înrudită cu scrisul – la noi – al unor C. Abăluță sau G. Almosnino. De altfel, lipsa titlurilor vadește această tendință: „Gânduri de seară/cu copertele albastre/și margini/e aripi negre” (p. 67), sau: „Cât de blând cade seara/din copacii înalți/cât de blând liniștea/devine puternică/cât de blând timpul/împinge spre înfinit/cât de blând răcoarea/începe să discute/cu mine”. (p. 69). În prima parte a volumului se profilează ca motive principale cel al apei și acela al călătoriei. Ele se circumscriu temei mai vaste a naturii, iar cuvântul revelează imaginea latentă, fixând cu predilecție anotimpurile de trecere: primăvara și toamna, precum și orele de penumbră, amurgul, aurora: „Au fost sfinți de

când lumea/acele tainice/cărări năpădite de iarbă/care primăvara/te călăuzesc pe sub pruni” (p. 41) sau, într-un alt loc: „Curios/cât de ușor se topește lumina/când îmi suflu în palme/și ceva/ce cade ca o ploaie la țară/mă îmbătrânește strop cu strop”. (p. 51)

E în *Doar liniștea ierbii* și o poezie a popasurilor esențiale – cele în care sufletul are întâlniri revelatoare cu obiectele: „Hoinăritul/risipirea pașilor/mersul lipsit de intenții/prin ore și gânduri/ce aș putea face mai bun/ e ca și cum singur te-ai pierde/în doar liniștea ierbii”. (p. 63)

O prezență tutelară în poezia lui Werner Lutz e, probabil, Ibn Al-Rumi, poetul persan din al nouălea veac, recunoscut pentru brevilocvența, erudiția și manierismul său. I-ar putea veni poetului elvețian de la acesta meșteșugul descrierii, precum și un vag frison metafizic. Deloc întâmplător, cartea lui Werner Lutz se deschide: „Îl aud pe Rumi/poetul persan spunând/cei care la strevechiul legământ/a fost stropit cu apă/află drumul spre mare”. (p. 7) și se încheie invocându-l pe neoclasicul arab: „Îl aud pe Rumi/poetul persan spunând/e o mizerie/să atingi marea/și apoi/să te mulțumești/cu un ulcior plin cu apă”. (p. 93)

2. Tadeus Pfeifer aduce, poate, cel mai înalt elogiu poeziei, construind o lume în limbaj, de al cărei miracol numai cititorul se poate bucura. Mai mult chiar, fragilitatea formelor plastice îl îngrijorează, îi dă frisoane, cum altădată expresioniștilor, frica de a nu găsi căi de acces către semeni: „În noaptea de mai înfloresc/în lumina ferestrei mele/castanul/roșuargintiu –/În timp ce privesc afară/amăgește/versul simțurilor tale/și natura silfidă/Florile precum niște popice roșuargintiu/dispar în întuneric/în clipa în care îmi întrerup limbajul”. (*Noapte de mai*, p. 11) Într-o viziune a poetului, omul e ființa întemnițată în lume, captiv în propriul său univers, precum mărunțul profet Iona în chit, această reprezentare derivând – după toate probabilitățile – din existențialismul deceniilor 4-5 ale secolului trecut, înainte de convertirea curentului de gândire la marxism: „În temnița/mi-am găsit/gratii/din raze de soare/În libertate/mi-a, găsit gratii/din raze de soare”. (p. 13)

Poezia lui Tadeus Pfeifer nu e o străină de unele tendințe gnomiche. De aici și din profesia de ziarist a autorului se naște aspirația spre acel „grad zero al scriiturii” a cărui idee prinde contur încă din cartea de debut a lui Roland Barthes din 1953. Reducerea la sugesție a rolului poeziei, accentuarea în ultimă instanță a caracterului de operă deschisă, sunt mărturisite de însuși autorul în discuție: „mai demult credeam că literatura trebuie să explice întreaga lume. Astăzi nu mai am aceeași părere. E de ajuns dacă ea distinge acele puține lucruri pe care le percepem, în imperfecțiunea lor, astfel încât să le putem reține în memorie”. Fără a fi numai prizonier în lume, omul lui Tadeus Pfeifer are și puseuri de titanism: „Mii de tone de lumină/Se leagănă ușor pe mâna ta/Mii de tone de noapte/Ștergi cu o singură mișcare a mâinii”. (p. 21)

Poetul râde își adună sumarul din trei cărți ale autorului, după cum precizează o notă de pe pagina de gardă: „Poeziile și textele în proză fac parte din volumele: *Texte din Basel*, Editura Pharos, 1974; *Ecoul din Bois-Rateau*, Editura Loeper, 1992; *Arhitectura iubirii*, Editura Loeper, 1997”. Scrisul la persoana a treia este o marcă a epicului. Atunci când formele liricii devin neîncăpătoare, în mici

Aurel Terec

Corneliu Coposu

poeme în proză, autorul transmite ceva neliniștitor. Sub o aparență ternă, viziunea se încheagă din montajul a două motive semiterne: „lumea ca text” și „lumea ca teatru”: „Când, după ziua de lucru, vrei se întoarce acasă, gustă puțină salată de gelină, bea un pahar cu suc de portocale, privește o vreme în zare, se dezbracă, își ia p jamaşa, se așează pe marginea patului, se scarpină între degetele de la picioare și ascultă cum sferă, în univers, se răfoiesc paginile unei cărți uriașe”. (*Când, după ziua de lucru*, p. 27)

Deși de o anumită ambiguitate, titlul volumului *Poetul râde* nu e ales la întâmplare. Dacă ne-am afla în fața unei poezii satirice sau măcar parodice, titlul n-ar fi echivoc, însă cu această plachetă devenim cititorii unei aspre meditații în jurul temei *scrisului*, a destinului și destinației textului, a posibilității nelimitate de a combina imaginile artistice realizate prin cuvânt: „Vorbește-mi despre/cum ar fi/dacă de pe cealaltă/pagină a cărții/un vers ar pleca/și ar trece/pe dinaintea acestei pagini”. (*Un meridian*, p. 63)

Despre moartea poeziei s-a mai scris. Profetii acestei teologii mincinoase sunt, în general, poeți mediocri. Ca să moară poezia, ar trebui să se atrofieze un simț esențial al omului, acela care face din el o trestie gânditoare și o ființă melancolică, singură între făpturi conștiente de efemeritatea sa (de unde și misterioasa vocație religioasă), lucru – fără pic de îndoială – imposibil. „Poezii moarte, le descoperi peste tot/călcate, chinuite, înfometate./unele s-au sinucis./Ieri o supărătoare descoperire, moartă în soare/cu gura deschisă, cu privirea/frântă/furnici peste limbă/ultimele versuri/mânjite cu excremente./ O găleată cu apă, hârtia albă./curățim cu precauție poezia moartă./Cu ochii închiși./Corpul spălat/falca sus legată./zace acum/poezia cea moartă./în regulă aici”. (*Culegător de poezii moarte*, p. 71)

Dovadă că poezia nu moare e această superbă poezie de Tadeus Pfeifer despre moartea poeziei.

Lirismul umilinței

■ Ion Cristofor

MARIA GĂITAN MOZES
Circuit vital
Tel Aviv, Editura Minimum, 2002

Din generația lui Nicolae Labiș, Maria Găitan Mozes s-a impus mai ales în domeniul literaturii pentru copii. Absolvență a faimoasei Școli de literatură "Mihai Eminescu", autoarea a publicat cu predilecție lucrări destinate vârstei inocentei, realizând, printre altele, și câteva scenarii pentru "Animafilm". O modestie puțin obișnuită în lumea scriitoricească, unde orgoliile se calcă adeseori pe vârful pantofilor, a menținut-o mereu într-o poziție retrasă, în ciuda talentului ei, indiscutabil. Poezia Mariei Găitan Mozes e ignorată cu consecvență de critica literară de la noi, iar numele ei nu apare în dicționarele curente. O explicație a acestui fapt ar fi și un amănunt, esențial, al biografiei sale: din 1977 poeta s-a stabilit cu familia în Israel. În Țara Sfântă continuă să scrie poezie și proză, colaborând la publicațiile de limbă română editate de câțiva entuziaști: *Ultima oră*, *Tribuna Magazin*, *Orient Express*, *Izvoare* și *Punct*. Va publica acolo volumele de versuri *Identitate* (Minimum, 1992), *Măturii* (1998), o antologie fiindu-i tradusă în limba ebraică de S.Haran și A. Fischof (*Zehut*, 1998). Va fi încununată în 1998 cu Premiul A.C.M.E.O.R. și al Fondului de creație "N. Palty". Recent, poeta revine în actualitate cu volumul *Circuit vital* (Minimum, 2002), prevăzut cu o succintă, dar consistentă prefață a renumitului dramaturg Al. Mirodan.

Lirismul *Circuitului vital* e de o cuceritoare simplitate. Aflată la deplina maturitate, poeta s-a îndepărtat de tot ce ar fi putut suna a artificiu și prețiozitate, optând pentru o expresie simplă și străvezie, prin alveola căreia se poate zări adeseori bătaia unei inimi. Elementul poetic primordial nu este aici nici bogăția metaforelor – puține, de altfel –, nici cuvântul ca valoare fonică, ci profunda trăire umană, expresia directă a palpitului sufletesc. Nu lipsită de rafinament, poezia Mariei Găitan Mozes îmbracă de obicei o haină umilă,

Aurel Terec

Papa Ioan Paul al II-lea

refuzând intelectualismul în favoarea unei confesiuni nemijlocite, ce invadează pagina cu fluxul vital al emoțiilor. Poeta continuă, în fond, cu mijloace dintre cel mai simple o poezie angajată, nerobită vreunei ideologii, ci propriilor crezuri. Căci Maria Găitan Mozes are o încredere funciară în valorile omeniei, cele ale unei umanități simple și generoase, aceeași la Vârzăreștii din Basarabia natală, la București sau la Tel Aviv. Încărcată de pasiune, direct angajată în viață și în istorie, poezia ei nu are nimic contrafăcut, care să aducă a modă literară. Pecetea stilului personal e regăsită în abordarea unor teme destul de diverse: dramele războiului, evocarea copilăriei petrecute într-un sat basarabean, precaritatea vieții (pândită de o veșnică obsesie a foamei) din mediul unui internat școlar al epocii staliniste, familia și valorile ei, descoperirea unei noi patrii etc. Universalitatea acestor teme nu-i inhibă deloc inspirația. Întâlnirea cu *tapoi* ai poeziei din toate timpurile îi declanșează nebănuite energii. Ochiul ei generos, lipsit de prejudecăți, știe să contemple frumusețea severă a unui amurg, dar și austeritatea spațiului deșertic al Țării Sfinte. Altădată evocă strania prietenie a tatălui cu un lup, se reculege în fața mormântului părintesc, denunță sentimentul dizolvant al vârstei. Aflată în contact direct cu lumea reală, poeta se lasă dusă de fluxul unei bogate vieți interioare, trecută uneori prin filtrele nostalgice ale rememorării. Cu o conștiință tragică a vieții, Maria Găitan Mozes readuce în memorie nu doar secvențe dramatice, ci și o vârstă luminată de candorile copilăriei, cu fundalul universului ei interior, cu rătăcirile printr-o natură fabuloasă. În acest sens, sunt de amintit câteva poeme ce impresionează prin prospețimea senzațiilor, prin bucuria redescoperirii unei lumi elementare, cea a lucrurilor simple, dar fundamentale. Iată, de pildă, bucată intitulată *După ploaie*: "De la țănc /la găligan/ după ploaie/pornesc droaie/în pădure la bureți./Cei mai mari cu gând de joacă/trăgând fetele de cozi./ ori de fuste/cu privirile înguste/îndreptate către săni./Doar cei mici sunt serioși/și aleargă ca sfârleaza/ ca să-și burdușească bine/coșul, sacul/ori trăistuța/c-a trecut de mult amiaza./ Sub frunziș și iarbă udă/scormonesc și-i zarva mare/ când dau peste mânățarci/bureți albi/ori pânișoare./Vântul e cu chef de joacă./scuturând/ cracă cu cracă./sperându-i că-i iar ploaie.../...Pe-nserate pe la vetre/sfârâie în draci tigiăi/și-n ceauș bolborosește/aburindă mămăliga./Toți înghit, înghit în sec/pân-dau iama/la mâncare./Trece luna peste case/sîndrilite /ori cu paie/și un nor îi ține calea/parcă mulțumit/și dânsul/că-i sătulă-ntreaga/droaie..."

Dar alături de această imagine bucolică, neașteptată, revine și amintirea tragică a urgiei războiului, cu câteva secvențe de o violentă expresionistă, necăutată. Iată doar una din aceste pagini negre, ce se ivesc, obsesive, la suprafața memoriei: "Nu știu/câți soldați din pluton/au spurcat-o la rând/pe Ileana Dodon./Nu știu/câtă durere a strâns./A plâns /ori n-a plâns/ori a fost ca o piatră/ de dură./Sângele-i împrorcat/din nas și din gură./muște/veneau să i-l guste/înnegrind cu roiul lor/scrobite-le-i fuste./Părul spic/bogat ca un snop/I l-au răsucit fumie/legând-o de un plop./Scena umilitoare, barbară./petrecută spre seară/cu martori/tată și soț/în neputință însă s-o

Aurel Terec

Cardinalul Iuliu Hossu

scape/de sodomie./Distracția finală/la fiecare un glonte./Și urcă în furgoaanele încărcate/cu prăzi./urlând cântece și saluturi/ca la parazi./Răvășit /rămâne tot satul./Spaime trec/din casă în casă/Războiul /peste grumaz sălbatec, apasă/ și mamele ne acoperă fața/și ochii/nenorocirile lui/să nu le vedem". (Irina Dodon).

Memoria afectivă reface aici geografia umilă a satului basarabean, cu ritualurile sale tradiționale, cu bogăția de eresuri și fantasmă ale unei colectivități. Portretele în carbune ale celor apropiați, refacerea unui univers pauper, în care șoricelul e o prezență emblematică, sunt remarcabile prin fina intuiție a mecanismelor ce prezidează universul greoi, neschimbat de veacuri al lumii rurale. Peisajul e sugerat prin câteva tușe de culoare, prin notații disperate, de mare sugestivitate. Incipitul unui poem ("Un rest de amurg/ca o draperie uitată/a rămas agățat/de vâgăuna ferestrei") sugerează perfect atmosfera de sărăcie lucie a casei devastate de război (*Acasă*). Coerența poemelor e dată de unitatea de ton a sentimentelor. În centrul poemelor Mariei Găitan Mozes stă omul obișnuit, cu dramele și bucuriile sale cotidiene. Universul predilect e cel al obiectelor și ființelor umile, văzute într-o lumină familiară, cenușie, marcată de tandre melancolii. Dintre temele ce-și fac simțită prezența mai frecvent decât altădată se numără și cele legate de traversarea vârstei, a unei înțelepte senectuți, nelipsită de umor, ca în poemele *Chiflie*, *Între drumuri*, *Spectatoare* și altele. Meditativă, lirica autoarei traversează acum o etapă fertilă a esențializării discursului, încărcat de gravitate și, adeseori, de o reală profunzime. Ignorată la noi, lirica de maturitate a Mariei Găitan Mozes aparține uneia din vocile cele profunde ale poeziei românești de azi.

Exegeză Thoreau

■ *Mihaela Mudure*

MARIUS JUCAN

Singurătatea salvată. O încercare asupra operei lui Henry David Thoreau din perspectiva modernității americane

Cluj-Napoca, EFES, 2001

Universitarul și scriitorul Marius Jucan publică la EFES (Editura Fundației pentru Studii Europene) un eseu, deci o încercare asupra lui Henry David Thoreau din perspectiva modernității americane. Americanist cu experiență, Marius Jucan dă măsura puterii sale de analiză și sinteză în acest volum bazat pe o documentare serioasă care dovedește plăcerea de a cerceta și gustul pentru analiza temeinică, pedantă și nuanțată. Că alegerea lui Marius Jucan s-a îndreptat spre Thoreau ni se pare simptomatică. Scriitorul și gânditorul american din secolul al XIX-lea este nu numai un predecesor al direcției ecocritice, atât de actuală astăzi, dar și un campion al democrației. Cartea lui Marius Jucan este și un îndemn indirect pentru o analiză a tinerei democrații românești post-decembriste (ar suporta ea, democrația noastră, examenul unui Thoreau?) și o indirectă încercare de responsabilizare a cetățeanului care ar putea contribui și el la îmbunătățirea situațiilor din conținutul nu prin tănguie, ci prin mijloace de acțiune pe care tot de la Thoreau le avem.

Demersul critic al lui Marius Jucan începe prin valorizarea singurătății în varianta Thoreau reliefând atât continuitatea unor elemente iluministe în discursul gânditorului american cât și o serie de tropi romantici care anunță Valorizarea de tip modern a individului și pregătește primatul experienței, așa cum apare el la modernști: Henry James ori Virginia Woolf (ca să ne mărginim la tradiția anglo-saxonă). Marius Jucan face o binevenită legătură cu Jean-Jacques Rousseau, un alt hoinar solitar, căntăreț al naturii care trece, în condițiile iluminismului european de secolul al XVIII-lea, de la poezia naturii la meditația politică. Disocierile dintre cele două personalități sunt interesante. Rousseau este un gânditor anarhic și revoluționar, Thoreau rămân-

ne un adept al non-violenței, ceea ce îl face pe Marius Jucan să conchidă: „Thoreau este mai degrabă un conservator decât un revoluționar” (150). În același context, se face o fugară referire la William Godwin (151), deși ni se pare că această pistă ar putea fi exploatată mai mult, prin referiri amănunțite la esul lui William Godwin, *Enquiry Concerning Political Justice*, apărut în 1793. Paralela poate fi extinsă deoarece William Godwin a fost soțul lui Mary Wollstonecraft (autoarea unui prim tratat feminist coerent argumentat), iar Thoreau a fost un apropiat al Lucretiei Mott (una dintre organizatoarele primei manifestări de amploare a mișcării de femei din SUA, la Seneca Falls, în 1848). În ce măsură cele două personalități feminine au fost influențate de cei doi gânditori, cum de au ajuns ele să își salveze singurătățile prin cu totul alte mijloace, acestea sunt probleme pe care Marius Jucan nu și-a propus să le analizeze, dar ele sunt întrebări care pot urma lecturii acestei cărți bogate.

Autorul analizează, însă, cu acribie și vădită plăcere a analizei, problema pastorală (narațiune arhetipală despre nevinovăție care capătă valențe de critică socială). În veritabil stil american, se trece la viața de frontieră, modalitate de viață ascetică în care acțiunea devine primordială. Marius Jucan ne convinge de semnificațiile pe care le primește, la Thoreau, cititul naturii: un exercițiu hermeneutic activ, participativ. Se analizează, în această circumstanță, sensurile pe care le primește munca, divertismentul. Imaginarul lui grădini și se rezervă o întregă secțiune a cărții (una dintre cele mai reușite). Informat, competent, dar și personal, Marius Jucan devine, pe alocuri, liric în această parte a volumului său – încântătoare dovadă că abstractizarea nu este un proces rece, ci ea poate implica un afect re-direcționat. Întocmai naturii lui Thoreau, critica devine un teritoriu al libertății dar și al disciplinei de a fi tu însuși. Acest exercițiu oximoronic nu se poate efectua decât în singurătate, marea temă a lui Thoreau și a cărții lui Marius Jucan. În singurătatea lui Thoreau ne duce spre problema raportului dintre spațiul privat și cel public, responsabilitatea delimitării lor revenind individului. De aici până la fundamentarea teoretică a noțiunii de nesupunere

civică, strategie politică panică, nu este decât un pas. Gânditorul politic Thoreau este autorul unor formule binecunoscute despre a căror actualitate nu mai e cazul să vorbim. Marius Jucan le înregistrează și le comentează cu grijă: „legea nu trebuie să treacă înaintea dreptului” (156); „guvernul perfect este cel care guvernează cel mai puțin” (150).

Universitarul Marius Jucan se distinge prin plăcerea abstractizării, scriitorul se simte, mai ales, în abilitatea derivării cuvântului abstract, o adevărată spirală a pătrunderii sensului operei lui Thoreau. Dăm mai jos câteva exemple alese strict întâmplător: „[d]escoperirea naturii ca teme pentru asertarea unei filozofii a individului...” (8); „plenaritate spirituală” (9); „originaritatea primei creații” (23); „asertarea unei poziții auctoriale” (64); „Thoreau ca precursor al ecocriticizării” (72); „[i]nterioritatea naturii...” (127); „[I]terativitatea scrierilor lui Thoreau” (182). Pericolul prețiozității există, dar textul este salvat.

Singurătatea salvată, este, deci, o carte scrisă nu numai cu competență, dar și cu o anume sensibilitate a raționalizării și cugetării. Cred că se poate vorbi, la Marius Jucan, de o adevărată tehnică a metaforei de o frumusețe rece, abstractă pusă în slujba înțelegerii tecutului. Iată câteva exemple care ni s-au părut extrem de bine căutate și găsite: „[v]ânarea propriului eu în ‘sălbătică’ eului” (109); „pentru a se feri de ‘captivitatea’ legii, insul trebuie să aleagă libertatea conștiinței sale” (159). Reiese limpede, după citirea cărții lui Marius Jucan, un portret complet al lui Thoreau ca luptător contra a cel puțin două rele: „forța inerțială a majorității” (167) și „o standardizare opresivă” (166), după expresia lui Marius Jucan, precum și valoarea singurătății ca modalitate de cunoaștere a diversității lumii prin potențarea unicității individului.

Nu în ultimul rând, cartea lui Marius Jucan este și un obiect frumos. Grafica de carte realizată de Octavian Bour este rafinată și de bun gust, în aleasă consonanță cu demersul cărții. O fereastră cu multiple rame ne oferă o privire spre pădurea atât de dragă lui Thoreau. Este un discret avertisment grafic: demersul lui Marius Jucan este o elegantă „înrămare” a discursului lui Thoreau din puncte de vedere care tind spre exhaustivitate și care sunt menite a pune cât mai bine în valoare specificitatea discursului lui Thoreau. ■

Rafinament poetic

■ *Mircea Popa*

VICTOR VOINICESCU-ȘOȚCHI

Cântecul lăstunului
Chișinău, 1998

L-am cunoscut pe Victor Voinicescu-Șoțchi în toamna anului 2002, la Paris, cu ocazia uneia dintre acțiunile Centrului Cultural Român din capitala Franței, intitulată *Muzica limbilor*, din cadrul Zilelor Europene ale Limbilor. Cu acest prilej, directorul centrului, scriitorul Virgil Tănase, a organizat un colocviu al traducătorilor din diferite limbi, urmat de un recital de poezie din Eminescu și Blaga, dar mai ales din transpunerile *Luce, fărului* eminescian în cât mai multe din limbile pământului. Împreună cu admirabila poetă și actriță Ioana Crăciunescu și cu Patricia Popa, Victor Voinicescu-Șoțchi s-a manifestat ca recitator și actor, de pură vibrație intelectuală. Abia apoi, în pauza dintre secțiuni, am aflat despre el că e și poet, amabilul scriitor

oferindu-mi spre lectură, după ce ne-am cunoscut, volumul său de versuri intitulat *Cântecul lăstunului*. E un volum trilingv, conținând poezii în limbile franceză, română și rusă, care îl recomandă ca pe unul dintre purtătorii de limbă și simțire românească în dialogul spiritualității noastre cu alte limbi și culturi occidentale. Format la celebra școală a teatrului lui Stanislavski de la Moscova, actorul nostru s-a stabilit din 1984 în capitala Franței, ducând cu el nostalgia locurilor de acasă și amintirea neștersă a mamei: „Mă plâng de mamă/Ștergându-mi păcatul/Prin lacrima ploii bizară”.

Evident, Victor Voinicescu-Șoțchi este un sentimental. Cu vocația simțurilor nealterată, el plonjează în spațiul poetic al limbii sale spre a susține o partitură scenică în care ne apare în postura de înstrăinat, de răticat pe cărările vieții: „E rece /fară ca-n viață/Ba plouă, ba ningă întruna/Priveste, străine, în față/La plopul ce-și plânge cumuna” (E rece). Poezia e dedicată lui George Bacovia, de la care se împrumută ritmica și simbolistica amară a

plouii care nu se mai sfârșește. El adresează divinității *O oră a rugăcunii*, în care sentimentul nesigurantei este dublat de cel al trădării: „E ora când ruga se-nșală/În cuvântul de tine rostii”. Imaginea sumbră asupra existenței se păstrează în mai toate poeziile, afinitățile cu poezia meditativ-elegiacă a lui Bacovia păstrându-se în continuare: „Și frigul cel negru/cu ghiare flămânde și reci/Își pânzește amurgul tăcere” (Dincolo). Ca și în cazul poetului român, imaginea morții, a stingerii, își găsește reverberații profunde în simbolul păsării ce piere obosită de lunga lentoare: „Eterna tăcere/Doar veșnica dipă/Între viață și moarte/Împlinește minunea/Ratăta și arsă/Ce si fletul cere!/Pe recile pietre de stradă o pasăre albă/Zăcea nemșcată...”

Ne aflăm în fața unei poezii muzicale și a unor imagini rafinate, în care metafora trăiește plener sub semnul unei mari sincerități a comunicării: „Se scurge sub pană culoare/În pașii tristelor ploii/Ce lung a fost dorul și calea/Spre haifa cea /fântă din noi”. (Ce lungă e calea, iubito). Alte poezii atestă o tehnică poetică îndelung șlefuită, bazată pe sugestie și corespondențe. Poeziile în limba franceză sunt cele mai numeroase și ele, ca și cele în limba rusă, ne vorbesc de un poet cu multiple resurse, pe care îl dorim împlinit cât mai curând. ■

„Balcanismul, așa cum îl înțeleg, nu rimează nici cu Bizantinismul și nici cu Tradiționalismul“

– Domnule profesor Mircea Muthu, ați ajuns, așa spune în modul cel mai firesc, la etapa sintezelor, dovadă fiind recenta lucrare, editată în 3 volume, sub titlul general *Balcanismul literar românesc* (Dacia, 2002), care încumunează o muncă de peste trei decenii de cercetare sistematică. Desigur, despre balcanismul literar în cultura noastră s-a mai scris și înainte, dar Dvs. reiați tema într-o anume viziune estetică-antropologică. Care sunt articulațiile teoretice ale concepției pe care o propuneți în această sinteză?

– Dincolo de aspectul sumativ al tripticului pe care îl propun spre lectură (deși, cum atenționam în prefață, el își păstrează caracterul de *work in progress*), așa preciza, mai întâi, faptul că apariția unei asemenea lucrări nu este întâmplătoare astăzi, când imaginea Sud-Estului trebuie reevaluată și curățată – într-un proces de durată – de zgura poncifelor și a conotațiilor negative, atribuite de-a lungul timpului. Că este așa, o dovedește

ciplinar, deși este vertebrată de examenul, diacronic și comparativ, al imaginarului literar. Articulațiile teoretice rezultă, pe de o parte, din câteva adevăruri cu valoare axiomatică: plasarea într-o geografie deloc simbolică, între Orient și Occident, alogenia etnică, conjunctura istorică și religiosul în cheie preponderent ortodoxă postulează alcătuirea prismatică a Europei de Sud-Est. Medivalității răsăritene, de pildă, i se descoperă ritmul unei respirații unitare: amintirea Bizanțului, ca model de civilizație, dispărut la 1453, impactul secular cu Semiluna și funcția coezivă a ortodoxismului alcătuiesc doar câteva dintre isoglosele generale din acest spațiu până spre finele secolului al XVII-lea. În perioadele următoare – sec. XIX și XX –, de ecloziune a statelor naționale, imploziile din interiorul Turcoerației sunt înlocuite cu exploziile fratricide adesea, avivate de naționalismele locului dar și de „dictatele”, subiacente sau manifeste, ale puterilor imperiale ce-și

următoarea întâmplare: aflându-mă, în primăvara lui 1999, la Universitatea din Kobe pentru semnarea unui acord, mi s-a cerut să țin o prelegere cu atingere la spațiul european sud-estic, unde ieșea în relief, atunci, Serbia aflată sub bombardamentele americane. Mi-am intitulat prelegerea *Balcanii între invenție și descoperire*, fără să știu că unul dintre capitolele din cartea Mariei Todorova (*Balcanii și balcanismul*, apărută în traducere la Humanitas, în 2000) se intitula la fel. Alte lucrări despre Balcanii mai mult sau mai puțin inventați de către vestul european începând cu veacul al XVIII-lea concură – din perspective istorice, etnologice, religioase ș.a. – la re-descoperirea, mai corectă și mai aplicată, a unui areal fascinant prin bogăția confluențelor orientalo-occidentale și caracterizabil prin unitate în diversitate. Și cercetarea mea – ca să răspund acum la întrebarea pe care mi-ați pus-o – are un caracter de fapt interdis-

disputau Sud-Estul pe fondul declinului otoman. E vorba de ceea ce am numit *balcanitate* – un ideologem sud-estic, având mai multe trepte de manifestare și pe linia continuității cu *o forma mentis*, mereu mai racordată la pulsul Europei moderne. Or, circumscrierea conceptului de balcanitate este în cele din urmă funcție de câteva constante mari, ordonate pe cel puțin patru paliere într-o dispunere circulară și, aproximativ, coextensivă. E vorba de constantele antro-po-geografice, comunicative de destin istoric (până în secolul trecut, inclusiv), structura mentalităților orientalo-occidentale și palierul eminent reflexiv al sud-esticului. Ultimul cuprinde o posibilă meditație despre statutul lui între, reflex al *echilibrului instabil*, constitutiv acestui areal, regăsit în permanența mitului pe care îl numesc *semiantropomorf*, în relația pulsatorie dintre *sacru și profan*, dintre *aulic și popular*, dintre *hieratic și dinamic*, dintre *ureche* (cul-

■ Mircea Muthu

tură orală) și *ochi* (cultura scrisă) ș.a. E locul să precizez că *balcanitatea* cu fazele sale m-a interesat numai întrucât – ca fundal – a generat serii estetice de motive, teme ș.a., atestate de etnologie sau de studiul comparat al eșantioanelor extrase din literaturile sud-estice moderne. Altfel spus, *balcanitatea* este fundalul necesar înțelegerii decoctului numit *balcanism literar* – un *concept-imagină*, urmând sugestiei oferită de opera lui Lucian Blaga și căruia, nu întâmplător iarăși, i-am consacrat un studiu despre dimensiunile sale răsăritene. Prin structura sa bipolară și funcția relațională conceptul-imagină contrage, la nivel categorial și estetic, formele de manifestare, enunțate mai sus, ale echilibrului instabil. Mai mult, primul concept (*balcanitatea*) are și rolul de orizont de așteptare sui-generis, pe care formalizarea ulterioară – *balcanismul* ca răscumpărare prin artă a unor spații adiabatică – îl legitimează dar îl și modifică pe măsura decantărilor (nu numai) estetice *à travers les siècles*. Or, în acest context, al articulațiilor teoretice, delimitările, chiar și schematice, ale *balcanismului de bizantinism și orientalism* sunt absolut necesare și ele au trebuit raportate la alte distincții, tot de fond, între *balcanic* și *sud-est european* (cu punctul de plecare în grila, clasicizată, a lui Nicolae Iorga), precum și între Europa de Sud-Est și Europa Centrală. Pe această bază conceptuală determinările propriu-zise ale balcanismului literar sunt deductibile, după opinia mea, din studiul pe *orizontală*, diacronic, menit – așa cum am procedat în volumul întâi – să aproximeze apariția, evoluția și cristalizarea *conceptului*, examen intersectat, în volumul secund, de sondajul pe *verticală*, de tip comparativ, pentru a încerca mvariate literare sud-est europene din unghi tipologic, tematic sau motivic. De aici, desenul sau, mai corect, chenarul balcanismului literar ca și *categorie tipologică și relațională*, cu existență diseminată în imaginarul românesc.

– În fond, cât de balcanică este literatura română?

– Dublu pigmentată (cu „în fond“ și „cât de...“), întrebarea nu poate reprima, am impresia, ecoul prelungit din sensul peiorativizat al cuvântului „balcanic“. Acuma, cât de balcanică e literatura noastră în gramatica pe care o propun, asta se poate vedea, parțial desigur, din studierea – în volumul al doilea – a tipologiei lui *Homo balcanicus* (unde i-am plasat pe „înțeleptul rătăcitor“ și pe „parvenit“ dar și „timpul tragic“ și „haiducul“). Dincolo însă de funcționalitatea particulară a unor motive conotate aproape identic în spațiul sud-estic (*Bizanțul, Lumina, Roata, Drumul*), imaginarul românesc prelungeste, și el, vocația diegetice pure, a povestirii adică; menține, de asemenea, spiritul epopeic diseminat în produsul folcloric dar și în creația modernă; salvează încă scrierea de la o anumită scleroză prin apelul, benefic, la prestigiul oralității și asta tocmai pentru că, vorba lui Zarifopol (despre care am „comis“ o altă carte), istoria sud-estică e încă foarte aproape, ea „nu s-a răcit lent și deplin“.

– Promovați, dacă nu mă înșel, o hermeneutică literară ce urmărește să desprindă din creația multor scriitori anumite tipologii spirituale, cu marcă estetică desigur, dar și cu valențe culturale mai largi. Credeți că se poate vorbi de o sensibilitate culturală balcanică?

– Vă referiți, în același timp și la problema – spinoasă între toate – despre așa-numita *mentalitate*

tate balcanică – expresie denominativă, prefăcută într-un veritabil mitologem după ce a fost introdusă în circuitul public de către Jovan Cvijic în lucrarea sa de „geografie umană” din 1918, *La Péninsule Balkanique*. Recent, pentru Paschalis Kitromilides (1996) sintagma trimite doar la o „metafizică socială”, în vreme ce pentru amintita Maria Todorova (1997) ar fi vorba de o „mitologie înșelătoare”. Fără să reiau comentariile publicate de curând (în *Apostrof*, nr. 7-8, 2002), aş remarca doar că oralitatea structurală şi de esenţă rurală a culturilor sud-estice, funcţionalitatea ecumenei creştine şi procesul de dublă şi forţată modernizare la care au fost supuse societăţile balcanice provocând cam aceleaşi reacţii permit decelarea, pe cale analitică, a unor mentalităţi paralele ce, în spaţiul generos al imaginărilor, înregistrează sinonimii de ritmuri, motivaţii, precum şi de atitudini generale faţă de existenţă. Astfel, filosofia lui „ca şi cum”, contrabalansată de moralismul intrinsec tuturor colectivităţilor şi perpetuat în veritabile modele care adesea privilegiază oralitatea în raport cu comunicarea scrisă, de asemenea, intersecţia viziunii antropocentrice, redevabilă matricii hellenice, cu aceea cosmocentrică, de sursă orientală, de unde libertatea interioară a individului (şi energetismul său în procesul de parvenire în primul rând social) şi scepticismul funciar faţă de istoria trecută şi cea prezentă şi, de aici, adoptarea/practicarea compromisului investit cu finalitate istoriologică (cu radicalul în *Oikonomia* bizantină); în sfârşit, obligativitatea Sud-Estului de a-şi asuma conjuncturalul fie în gramatica derizoriului (a parodicului), fie în aceea a tragicului – toate acestea alcătuiesc doar câteva dintre componentele de profunzime ale *balcanismului* şi, mutatis mutandis, ale sensibilităţii sud-estului transliterată de imaginar.

– De la Spengler şi Toynbee până la mai recentul Huntington, cu a sa *Conflictul civilizaţiilor, s-a dezvoltat o teză în istoria culturii privind opoziţia Orient-Occident, căreia Dvs. îi opuneţi o serie de variante interculturale româneşti, reconsiderând, de pildă, pe Cantemir, Ionga, Blaga sau Eliade. Cum vedeţi astăzi această opoziţie Orient-Occident?*

– Fără să reiau comentariile, de altfel succinte, din volumul al treilea, aş reaminti doar că, dincolo de circumscrierea eronată a culturii în raport cu civilizaţia şi în pofida etanşetăţii modelelor culturale propuse, *Declinul Occidentului* este, în realitate, o pledoarie tocmai pentru de-provincializarea culturală occidentală, că Toynbee reduce totul la trei paradigme, văzând Bizanţul doar ca „civilizaţie afiliată” şi numind Semiluna un „Imperiu roman turc”. Cât priveşte „falia Huntington”, trimit la punerea la punct, magistrală după opinia mea, a lui Alexandru Duţu din ultima sa carte antumă (*Ideea de Europa şi evoluţia conştiinţei europene*, 1999). Dar problema în sine rămâne şi, de la Malraux şi Eliade (care o plasaseră, de fapt, în orientul asiatic), a făcut să curgă multă cermeală, fie din perspectiva „religiei politice” (H. Djaît) a islamismului, fie din aceea – mai mult defensivă acum – a constructului european în formare, aflat el însuşi între modelul american ofensiv şi performanţele din Extremul Orient. Desigur, interpretările manicheice au fost încurajate, în Europa de Vest cel puţin, de o dublă mutaţie (antropocentrism > europocentrism > occidentalocentrism). Desenul, astăzi, este mult mai complicat, în sensul că deplasările masive de populaţie din ultimele decenii nu numai că nuanţează întrebarea pe care mi-o puneţi (care Occident? ce fel de Orient?) dar amalgamează valorile într-o globalizare nu doar comunicaţională. Estul şi Vestul devin termeni adesea substituibile, cel puţin în ceea ce numim efect civilizatoriu: n-am

văzut oraş mai occidental ca Tokyo; coborând, de la Vancouver, pe coasta Pacificului, până în sudul Statelor Unite ai crede că eşti în plină Asie datorită densităţii populaţiei ce provine de acolo. La aceasta se adaugă axa Sud-Nord, pe traiectul căreia africanismul şi, în cadrul său, „negritudinea” (Leopold S.Senghor) devin mereu mai pregnante. De aceea, în primele pagini din ultimul volum *Orient şi Occident*, propun o grilă metodologică, formalizabilă în trei cercuri concentrice/corespondente şi având ca obiect opoziţiile dar şi complementarităţile, respectiv *dialogul* Orientului apropiat cu Occidentul european: *global, continental şi naţional*. În practica cercetării, localizată mai cu seamă într-o arie de multiple interferenţe (religioase, de mentalitate ş.a.) cum este Sud-Estul, aceste nivele comunică, implicând examenul hermeneutic de la general spre particular şi invers. Dincolo de intruziunea politicului şi a interesului economic atât constantele cât şi variabilele se aglutinează în tablouri mendeleeviene sui-generis care certăzică, în fond, ideea egalităţii culturilor în faţa timpului.

– *Evitaţi să vă pronunţaţi mai apăsat asupra ortodoxismului, mai exact, asupra direcţiei literare coordonate de Nich for Crainic, văzută şi ea ca un exponent al tradiţionalismului, dar şi ca prelungire a spiritualităţii bizantine în cultura noastră. De ce această suspendare a tradiţionalismului ortodoxist?*

– Examenul analitic al fenomenului la căruia încerc să-i reconstitui procesualitatea din interiorul său mă dispensează de câjele ideologilor pe care le-aţi amintit – partizane, normative şi, evident, parţiale. Diseminat pe un palier temporal mai larg, Balcanismul, aşa cum îl înţeleg, nu rimează nici cu Bizantinismul şi nici cu Tradiţionalismul în cheie interbelică. Pe de altă parte, operez cu un ideologem (*balcanitate*), pe care m-am străduit să-l circumscriu. Nu e mai puţin adevărat că atunci când voi schiţa o teorie a culturii româneşti (addenda intitulată *Schiţă despre ontologia lui între fiind* o variantă de prefaţă a acestei lucrări viitoare), disocierile şi apropierile de ideologiile enunţate sunt absolut obligatorii. Dar, iarăşi, în relaţie şi cu orientări apropiate sau chiar similare din Sud-Est. *Peoporanismul*, de pildă, a fost raportat, cu îndreptăţire, la *narodnicismul* rus, dar mai apropiată de noi este, ideologic vorbind, mişcarea similară din Bulgaria (*narodestvo*); la fel, tradiţionalismul ortodoxist are puncte comune cu aşanumitul bizantinism neogrescesc, manifestându-se, din raţiuni socio-politice, în devans cu aproape trei decenii faţă de ideologia interbelică românească.

– *Poate de aceea nu aţi inclus în cercetarea Dvs. nici ideologia, de esenţă ortodoxistă, a lui Nae Ionescu...*

– Exact, cu adăugirea că nu propun nici o *ideologie* (care să reclame delimitarea/apropierea de alta) şi nici un *curent literar propriu-zis*, ci o *categorie tipologică*, ceea ce este – cred că sunteţi de acord cu mine – altceva.

– *Nu credeţi că ar fi trebuit să vă fi delimitat ceva mai ferm de protocronismele mai vechi sau mai noi, care îşi mai fac încă simţită prezenţa în anumite cercuri literar-culturale?*

– Iată o întrebare care mă miră cu adevărat. De-a lungul celor aproape şapte sute de pagini ale lucrării nu cred să fi folosit vreodată acest termen: protocronismul. N-aveam cum s-o fac. În *De la proletcultism la postmodernism*, apărută recent, Florin Mihăilescu face o radiografie convingătoare a fenomenului de care, afirmaţi Dvs., ar fi trebuit să mă delimitez „ceva mai ferm”. Dacă

protocronismul este, în esenţă, expresia sentimentului de inferioritate a culturii noastre faţă de modelele franceze, germane ş.a., fiind apoi deturată şi, respectiv, sechestrată de naţionalismul comunist de după cunoscutele „teze din iulie”, categoria pe care o analizez ilustrează modul cum această cultură îşi asumă periferialitatea istorică nu numai prin pitoresc, să zicem, sau prin diegeză compensativă, dar şi prin apelul – reiterat, mai mult sau mai puţin conştientizat – la ceea ce s-a numit metafizica abisală a Răsăritului, existenţă în teologia apofatică ortodoxă, cu finalitate soteriologică şi pentru care evenimentul nu este decât o întâmplare iar existenţa însăşi stă sub semnul *provizoriului* etern. De aici, de la virtual (în limbaj teologic: „lăuntric nemanifestat, dar în putinţă de manifestare”) se conturează soluţia convertirii – *ab interioribus!* – a negativului în pozitiv, intuită prima dată de Blaga şi susţinută apoi, cu obstinaţie, de Constantin Noica, însă după ce Ion Barbu o enunţă, antologic, în *Răsăritul Craiilor*: „Niciodată piatra...” ş.a. Deşi balcanismul este, categorial vorbind, produsul, la noi cel puţin, al urbanismului în dezvoltare, el ţine mai degrabă de un clasicism sui-generis, re-scriind un spirit meridional în conjuncturi istorice mereu coercitive.

– *După 1989 aţi fost unul dintre profesorii care s-au implicat mult şi în viaţa universitară. Ce impresie vă face Clujul universitar din zilele noastre?*

– E adevărat, după 1990 am pus osul, dacă mă pot exprima astfel, la înnoirea Universităţii noastre. Mai întâi ca decan al Facultăţii de Litere (1992-1996), apoi ca prorector (1996-2002) şi, câteva luni, ca rector interimar. Într-o instituţie de învăţământ superior care se respectă, funcţia de conducere nu mai este una simbolică, ci în cel mai înalt grad managerială. Aşa cum am mai spus-o cu altă ocazie, nu este deloc simplu să gestionezi şi nici să internaţionalizezi, în termeni competitivităţii reale şi în condiţiile în care te zbaţi să menţii autonomia universitară, o instituţie cu aproape 50.000 de studenţi, alcătuită acum din 20 de facultăţi, având în proprietate peste 100 de clădiri ş.a. Cum văd viaţa universitară astăzi? Destul de amestecat, cu lucruri bune şi mai puţin bune. Un lucru mi se pare evident: masificarea învăţământului superior a dus la o scădere îngrijorătoare a calităţii acestuia pe planul paideic dar şi pe acela al performanţelor ştiinţifice.

– *Dar despre viaţa literară clujeană ce ne puteţi spune?*

– Sper că repunerea pe picioare a Editurii „Dacia” şi a *Tribunei* să facă un front comun cu excelenţa revistei *Apostrof* dar şi cu noul *Echinoc* ca să scoată, împreună, Clujul literar din somnolenţa cronicizată.

– *Care vă sunt proiectele de viitor, dincolo de ceea ce este deja anunţat – o Bibliografie despre sud-estul în conştiinţa culturală românească şi o nouă serie de trei volume purtând, simptomatic, titlul de Balcanologie, din care a apărut, tot în 2002, volumul întâi?*

– O carte-interviu şi, mai ales, tratatul de estetică şi teorie literară la care lucrez, cu intermitenţe, de câţiva ani. Este, dacă vreţi, şi o datorie faţă de instituţia în care – nu-i aşa? – îmi trăiesc traiul.

Interviu realizat de
I. MAXIM DANCIU

Virtualitate și istorie în literatura est-europeană

■ Eugenia Irimias

„**C**a indivizi, avem responsabilitatea morală de a modela viitorul și nu trebuie să ne considerăm niște resturi de epavă plutitoare sau aruncate la fărâ de un curent puternic al istoriei.“
(Karl Popper)

1. Argument

Semnălm în literatura Europei de Est un profil puternic individualizat al utopiei – replică distinctă și concretă a modelului utopic imaginar și în același timp produs exponențial al orientărilor utopiei moderne. Tendința generală a utopismului est-european a fost aceea de a-și imagina societățile fantasmatiche sub forma unui macro-cronotop guvernat de principii antagonice cu puncte de plecare în realul imediat: *binele* imaginat, aplicat în structurile reale ale societății se dovedește a fi rău, *fericirea* devine *nefericire*, *revoluția* presupune *reacțiune*, *stânga* presupune existența *dreptei*. Pe de-o parte, perfecțiunea structurii sistemului social imaginat se opune întotdeauna împlinirii dorințelor individului (avem în vedere aici experimentul totalitar al comunismului), pe de altă parte o astfel de 'perfectiune' nu trebuie imaginată întrucât ea a existat aievea, scriitorul resimțind acut pierderea ei (ne gândim la mitul imperiului, a cărui imagine este ades invocată în paginile literaturii est-europene).

De-a lungul evoluției sale, utopia literară a Europei de Est parcurge un traseu bine individualizat, deși adesea ignorat de exegeza utopică, în favoarea studierii cu precădere a scrierilor utopice din literatura apuseană. Conul de umbră în care au fost ținute utopiile Estului, s-a transformat treptat într-un spațiu protector în care temele utopiei s-au dezvoltat cu originalitate, fără contaminări și influențe, dezvăluind o față cu totul nouă, sensibilă și imprevizibilă a utopiei. Două sunt temele instituite de cronotopul utopic est-european: *imperiul* ca realitate idealizată și în același timp fantasmă a istoriei și *statul totalitar*, ca mărturie concretă a eșecului visului utopic trans-

pus în practică. Fără deosebire de temă, modelul utopic care se dezvoltă în această arie geografică, reușește dintru început să pună în evidență valori pe care utopia literară occidentală le va descoperi doar înspre sfârșitul secolului al XX-lea, odată cu creșterea interesului pentru anti-utopii. Aceste valori sunt legate de om și preocupările lui, vizează individul și nu masele, pun accentul pe dezvoltarea și desăvârșirea personalității și nu pe legitimarea sau instituirea modelului perfect.

Dezvoltarea unei comparații utopice apuseană – utopie răsăriteană, pertinentă și profitabilă în realizarea profilului complet al modului/genului utopic, depășește ambițiile prezentei lucrări, putând constitui în sine obiectul unui studiu aprofundat. Nu ne putem abține însă în a semnala generozitatea subiectului, susținut de varietatea și ineditul materialelor pe care literatura est-europeană le poate pune la dispoziția cercetătorului.

O tipologie sumară a utopiilor Europei Centrale și de Sud-Est ar scoate în evidență teme și motive familiare matricii imaginărilor utopice, începând cu tema organizării sociale perfecte (în diversele ei forme – insulele blajimilor, imperiul, statul totalitar) și sfârșind cu motivul vieții ne-sfârșite, întâlnit în basmele populare (*Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte*). Fie că este vorba de literatură populară sau literatură cultă, articol de presă sau studiu socio-politic, specificul literaturii utopice est-europene constă în faptul că didacticismul observațiilor se amestecă cu visarea propice nașterii lumilor virtuale. Evocarea nostalgică, reveria și refugiul în trecut constituie un tip independent al utopiei răsăritene pe care îl vom analiza discutând imaginea *Imperiului* ca fantasmă a realității.

Dacă visarea a constituit starea inițială a utopiei răsăritene și i-a accentuat predispoziția spre eufonie (nu putem ignora influența ortodoxiei în această zonă), secolul al XX-lea îi rezervă contactul traumatizant cu realitatea prin intermediul societăților totalitare instaurate în numele valorilor utopice. Modalitățile de prezentare a utopiei comuniste în literatură ori în studiul riguros sociologic/politologic (care vine să înlocuiască în

zilele noastre stilul 'didactic' frecvent în câmpul utopiei) se transformă într-o adevărată anti-utopie a utopiei. Scriitorii se vor întrece în a reconsidera realul ca sursă de inspirație și a-și folosi imaginația pentru a demonta, prin intermediul imaginilor convingătoare, *structuri* ce în alte timpuri ar fi trecut fără șovăire drept creații imaginare. Cu alte cuvinte, literatura Europei de Est ne oferă cadrul de ființare a unei stări de fapt în care valorile au fost răsturnate: realul este perceput ca eșec al punerii în practică a fantasmelor imaginației, în timp ce imaginarul se vede nevoit să-și refacă prestigiul prin recuperarea dimensiunii realiste, capabilă să păstreze o minimă legătură cu istoria și să readucă lucrurile în echilibru. Această condiție duală oarecum nesigură a fenomenului utopic este ipostaziată de utopia comunistă, atât de frecventă în spațiul Europei de Est. Așa cum se dezvoltă aceasta în practică și în literatură, poate fi considerată prototipul ideal al hibridului utopic matricial, experiență pe care utopia apuseană n-a cunoscut-o decât parțial și doar ca 'încercare de laborator', prin intermediul imaginației utopistului. Profilul utopiei comuniste este creionat cu exactitate de Norberto Bobbio în esul său *The Upturned Utopia*: "Este utopia care, timp de cel puțin un secol, i-a fascinat pe filosofi, scriitori și poeți... cea care a pus în mișcare mase întregi de deposedați și i-a îndemnat spre acțiunea violentă, cea care a împins oameni cu un înalt simț moral să-și sacrifice propriile vieți, să înfrunte închiisoare, exilul și lagărele de exterminare, o utopie a cărei forță nezăgăzuită, material și spiritual, a părut, în anumite momente, irezistibilă, de la Armata Roșie la Marșul cel Lung al lui Mao, de la cucerirea puterii în Cuba de către un grup de oameni hotărâți, la lupta disperată a poporului vietnamez împotriva celei mai mari puteri a lumii. În una din scrierile de tinerete – de ce să nu ne amintim? – Marx definea comunismul drept 'soluția la enigma istoriei'". Afirmăm fără rețineri că utopia comunistă reprezintă simbioza dintre utopia practică și utopia didactic-prospectivă, definindu-se în același timp ca simbol al co-existenței contrariilor – sugerat de utopia platoniciană și explicitat de Karl Popper: utopie aplicată, ea este în aceeași măsură cea mai severă antiutopie capabilă să-și pună în evidență nereușitele.

Soluțiile căutate de ideologi se dovedesc a fi aspru sancționate de scriitorii care, treziți din starea comodă de contemplare a 'fantasmelor' produse de imaginația exacerbată, revin la perspectiva realistă care le asigură dialogul cu realitatea pornind de la o premisă empatică și mai puțin una a 'turnului de fileș' în care atotstăpânitoare e imaginația. Soluțiile utopiei sunt soluții ale prezentului funcționând în ordinea socială; ele sunt indicate de Vladimir Tismăneanu în studiul său *Fantasmă salvării*: "acceptarea ordinii bazate pe tensiuni, contradicții și risc", considerată soluție anti-utopică sau "respingerea modernității în numele visurilor colectiviste – salvaționiste", văzută ca soluție neo-utopică. În același timp însă, ele sunt supuse și experimentului literar (discursul anti-utopic, esul autobiografic) sau studiilor avizate privind totalitarismul (Tv. Todorov, Cz. Milosz, B. Ficeac, V. Tismăneanu). Eșecul utopiei practice este dublat de eșecul mișcării anti-utopice – incapabilă să găsească resurse îndejuns de puternice să revigoreze cu imagini și teme noi tiparul obosit al utopiei/anti-utopiei. Fenomenul este surprins cu exactitate de G. M. Tamás: "Astăzi avem din nou parte de îndoctrinare, de militantism orb, xenofobia anti-occidentală și anti-capitalistă și de dispreț revoluționar față de lege – aduse toate de acele mișcări care se osteneau, doar cu câțiva ani în urmă, cerând din răspuneri respectarea drepturilor omului"⁵.

Aurel Terec

Monumentul Eroilor Revoluției din 1989 (piatră, bronz), Cluj-Napoca

Într-o spirală fără de sfârșit a evoluției, experimentul și imaginația, practica și închipuirea, dorința și visul, se contopesc în spațiul Europei orientale în moduri inedite pe care vom încerca să le creionăm succint.

2. Real și imaginar în literatura est-europeană

Spațiul Europei de Est, cu exemplele sale concrete, reprezintă un spațiu privilegiat de manifestare a experimentului utopic în întreaga sa varietate practică și literară. Trăsătura cu totul particulară a modului utopic est-european de-a lungul întregii sale existențe ca experiment artistic și modalitate de reprezentare a realității este că aici visul și speranța par a se fi coborât în istorie, în timp ce „așteptarea utopică” nu mai este apanjul unei societăți elitiste ci se transformă, așa cum observă J. J. Wunenburger, în „efect irezistibil al jocurilor cauzelor istorice care se dezvoltă în spatele nostru”⁶. Cu precădere în ultimul secol al mileniului al doilea, în mentalitatea utopică și în diversele forme de manifestare artistică ale modului utopic, realul și imaginarul dovedesc predispoziție pentru dialog, îmbrumutându-și unul altuia uneltele, amestecându-și adesea ariile de influență. Discutând despre modelul utopiilor totalitare ale prezentului, Nikolai Berdiaev întrevede ineditul situației ultimei jumătăți de secol, când, spune el, „viața merge împreună cu utopiile”⁷. Fernando Ainsa, exegetul uruguayean al lumilor utopice observă cum promisiunea „viitorului luminos” se combină cu imaginea unei „istorii complice, funcționând ca o garanție pentru a realiza ceea ce fusese anunțat în textele canonice”⁸. Tandemul rațiune-putere, propriu matricei utopice e regăsit în diversele organizări ale societăților reale, însă fără același succes pe care îl repurtează în ficțiune. În imaginarul utopic, prin convenție, se acceptă ideea că totul poate fi planificat, prevăzut – împlinirea care succede unei planificări globale reprezentând una din condițiile de existență ale universului utopic. În realitate, dimpotrivă, organizarea totalitară a dovedit că nu se poate prevedea tot și că ‘fericirea’ obligatorie a utopiilor realiste este eșuat lamentabil⁹; cu alte cuvinte imaginarul este previzibil, în timp ce realul e definit de imprevizibil. Totalitarismul a revelat această dublă față a utopiei în care J. J. Wunenburger vede “un lux al visului” dar și “o otrăvă a vieții”¹⁰. El observă că ceea ce se întâmplă în totalitarism este încercarea “din orgoliu de a plia istoria pe imaginar”¹¹ – experiment care a găsit teren fertil în spațiul predispus la reverie al Europei de Est. Aici suntem martorii experimentului utopic comunist, insinuat adânc atât în realitate cât și în ficțiune și definindu-se ca ‘ideologie globală’ a societății. Încercând să definească și să explice o astfel de evoluție istorică și de tendință socială în acest spațiu, Tzvetan Todorov sesizează dubla determinare – reală și imaginară – a societăților totalitare: “... am trecut de la o societate a cărei legitimitate vine de la tradiție, deci de la ceva ce îi este exterior, la o societate dominată de modelul contractului, la care fiecare aderă sau nu. Acest contract, se știe, nu are nici o realitate istorică sau antropologică, dar furnizează modelul de organizare a instituțiilor noastre”¹². Probabil că aici modelul ‘contractului’ a fost receptat în momente istorice care au așezat laolaltă realitatea și imaginarul, nevoia ‘istorică’ a unui model de organizare, complinită de matricea utopică.

2. 1. Delimitări

Discuția imaginarului utopic în spațiul est-european impune anumite delimitări ce vizează momente ale dezvoltării genului din punct de vedere diacronic pe de-o parte, dar și ca extindere pe o anumite arie geografică. Prin urmare, pentru o mai mare exactitate, vom folosi în analiza noastră sintagma Europa de Est ca termen general care identifică spațiul de manifestare al regimurilor totalitariste, începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea și care cuprinde fără deosebire spații din centrul Europei (Polonia, Cehia, Ungaria) sau din zona sud-estică (România, Bulgaria, Albania, Serbia, Croația). Când însă ne vom referi la condițiile de existență ale imaginarului utopic plasat în istoria mai veche a acestei arii geografice, vom face distincția între Europa Centrală și Europa de sud-est întrucât tendințele de manifestare a imaginarului utopic în literatura celor două zone menționate se vor resimți în perioade istorice diferite (secolele XVII-XVIII-XIX pentru sud-estul Europei și cu precădere sfârșitul de secol al XIX-lea și începutul de secol XX, în cazul Europei Centrale) și în modalități de expresie diferite (mișcarea revoluționară utopică și respectiv, literatura memorialistică cu tentă utopică). Menținem și în acest caz însă observația potrivit căreia, în ciuda oricărei delimitări de natură spațială sau temporală, sinestezia real-imaginar în spațiul Europei de Est, conferă individualitate scrierilor utopice din această zonă.

Pentru sud-estul Europei utopia înseamnă imaginea exacerbată a măreției Imperiului Bizantin – simbol al idealului utopic realizat. Mai înseamnă întoarcere în sine, eufihie, cu punct de plecare în ortodoxie. În cazul Europei Centrale, identificăm aceeași temă – a imperiului ca imagine a macrosistemului funcționând fără greș; aici vom întâlni uimitoare coincidențe de idei, teme sau discursuri referitoare la evenimentele sociale discutate, care indiferent de perioada la care se referă, au ca punct de plecare utopia. Acestea fie invocă nostalgic, fie descriu în termenii realismului o lume asupra căreia ‘idealul social ipostaziat’ și-a pus amprenta.

Dincolo de ‘ordinea socială’ descrisă, intuim o putere ‘pozitivă’, latentă dar difuză, acționând spre binele omenirii și care a impresionat puternic scriitorul. În ceea ce privește mișcarea revoluționară utopică, aceasta cunoaște scurte perioade de entuziasm care străbat întregul spațiu est-european, care se propagă în lanț (la scurte intervale temporale) și care își pun necondiționat amprenta asupra literaturii țărilor respective. Utopia revoluționară, regăsită în acest spațiu, este imaginea distorsionată a utopiei, alterată de visuri de putere și fantasme ale perfecțiunii cu orice preț. Pe aceasta o vom numi anti-utopie.

2. 2. Perspective Europa Sud-estică.

Sud-estul Europei îi cuprinde pe neogreci, albanezi, bulgari, sârbi, croați și români – popoare unite de concentrarea într-un spațiu geografic comun – Peninsula Balcanică – și prin destinul istoric asemănător. Ceea ce apropie anumite elemente al literaturii sud-estice de specificul modului utopic este, întâi de toate o atitudine cu totul specială pe care scriitorul o are în fața realității, atitudine pe care Mircea Muthu o descrie ca manifestându-se sensibil la factorul exterior (cercetătorul îl numește “sentimentul istoriei tragice”), pe care l-a simțit “la modul coercitiv

sau ca pe o provocare” și la ai cărui stimuli a reacționat printr-un soi de “replier”, “un apel – sugerat de modelul folcloric – la un alt timp”¹³, “al primordialității”¹⁴. Așezat întotdeauna “sub vreme” scriitorul din această parte a Europei resimte povara istoriei și își întoarce privirile înapoi spre sine: Ion Barbu în *Răsăritul Craiilor* meditează: “Civilizația noastră e sortită să petreacă în virtual și interior. Neputând clădi în exterior. Neputând clădi în afară (e și prea zadarnic pentru aceasta), în inimile noastre se cade să întemeiem; turnuri vibratoare speranței, aurite bolți, laudei: clopotnițe, adâncimi soarelui netemporal”. Într-o scrisoare adresată lui Tudor Vianu, “exteriorității fără leac” poetul îi opune “zidirea în noi” care nu este altceva decât chipul ascuns sub vâl al eufihiei, sora bună a utopiei aplicată la individualitate. Salvarea prin creație, prin asumarea lumilor imaginare ca pe o a doua realitate neteșite drumul înspre visarea ‘cu ochii deschiși’ familiară mediului revoluționar al începutului de secol al XIX-lea. În fapt “sanctiunea morală” (M. Muthu) a lumii supusă istoriei, “tânjeala după perfecție” (Ion Barbu) și amintirea Bizanțului dispărut – sunt elementele care imprimă tușa utopică acestei lumi aflată la porțile Orientului. Refacerea grandorii pierdute a Bizanțului ori alunecarea înspre utopia interioară prin intermediul ortodoxiei, reprezintă o cale de evadare în universul lumilor posibile și perfecte, proprie zonei de sud-est a Europei. Mircea Muthu înregistrează dezvoltarea fenomenului, accentuând în subsidiar interconexiunea real – imaginar: “Determinările geopolitice și ideologice conferă substanță echilibrului instabil, provizoratului, abisului și nu numai: ele cauzează ‘căderile’ sud-estului, obligat să-și asume conjuncturalul și să cultive virtualul fie în gramatica derizoriului, fie în aceea a tragicului. Virtualul, tradus în ‘lumea posibilului’ sau, religios vorbind, în ‘lăuntricul nemanifestat, dar în puțință de manifestare’ orchestrează procesul, resimțit drept crucial în răsărit, anume convertirea negativului în pozitiv sau, cu alți termeni, a ‘căderii’ în salvare prin creație”¹⁵.

Decurgând în mod firesc din acest profil al modului utopic, diversele ‘personalizări’ ale posibilului (virtualului) în imageria noastră se constituie preocuparea predilectă mai cu seamă a unor filozofi precum Nae Ionescu (*Curs de Metafizică*, 1928-1929), Mircea Vulcănescu (1932), Constantin Noica (*Istoricitate și eternitate*), Lucian Blaga (*Elanul insulei. Aforisme și însemnări*). În studiul său *Dinspre Sud-Est*, Mircea Muthu atrage atenția că “analiza psihiei românești încorporată în limbaj”¹⁶ conduce la concluzia “primatului posibilului asupra realului”¹⁷ – un ‘posibil’ așezat în opinia cercetătorului, sub semnul *virtualului* “înțeles ca și capacitate de deschidere/ adaptabilitate/ supraviețuire în condițiile conjuncturalului și ale provizoratului istoric”¹⁸. Nae Ionescu în cursul său distinge trei fețe ale posibilului: “lumea incertitudinii”, posibilul ca ‘generic’ și virtualul pur sau transcendența însăși¹⁹ în timp ce Mircea Vulcănescu semnalează “imensitatea celor posibile” și rezumând o pledoarie a lui Nicolae Berdiaev, scoate în relief funcția imaginativă a virtualității în spațiul est-european: “...lăuntricul nemanifestat, dar în puțință de manifestare, a avut totdeauna în Răsărit mai mare preț decât forța aparentă și forma exterioră pe deplin actualizată, care și-a istovit posibilitățile”²⁰. Din această perspectivă, filozoful fixează în cheie mesianică (prea puțin îndepărtată de imaginea utopică a elitei într-o societate virtuală) menirea poporului român: “Va trebui solid și sistematic dovedit cum în firea noastră zac posibilitățile unei

mari și noi sinteze de cultură și soluții proprii marilor probleme ale vieții²¹.

În spațiul sud-est european îmbibat de istorie, spațiul virtual de la care se revendică deopotrivă filosoful și istoricul, scriitorul-cronicar sau poetul este unul al virtualității perfecte, judecată în termeni întemeiați de utopie (Adevărul, Binele, Frumosul) și al cărui ctitor – în ipostaza simbolică a ‘îngerului căzut’ își pregătește reintegrarea în Lumea armonioasă prin asumarea condiției sale duale, concomitent perfectă și imperfectă: “...noi nu reușim să prindem ordinea, suntem căzuți din ea, dar valorile noastre – în speță adevărul, binele, frumosul – substitutul ordinii pe care o obținem sunt, ca și răspunsul nostru, plămădirea noastră și felul nostru de a face să intre în ordine, pe cât poate intra, spiritul căzut²². În acest spațiu agresat de spectrul limitelor – fixate de Mircea Muthu în sfera geopoliticului și istoricului²³, suntem martorii unei metamorfoze artistice familiare imaginărilor utopice și în același timp definitive pentru modul utopic. O menționăm ca atare chiar dacă, după știința noastră ea nu a fost consemnată în diversele momente în care a intrat în discuție – ca moment specific în evoluția literaturii române – drept posibilă exponență a mentalității utopice. Este vorba despre “uimitoria idee” cum o numea Noica a minus-cunoașterii aparținând lui Lucian Blaga “prin care negativul e convertit în pozitiv și îngădirea omului în sursa lui de creație²⁴. Retragerea în interior, salvarea prin creație reprezintă, pentru o bună bucată de timp ‘istoric’ utopia în sud-estul Europei pentru că literatura a însemnat aici mai mult decât virtualizare a lumilor posibile; ea a însemnat supraviețuire, rezistență în fața istoriei agresive și în aceeași măsură, eliberare interioară²⁵. Spre exemplu, vicisitudinile vremilor subminează însăși condiția imaginii istorice (reale) a țării, aceasta existând într-o ordine “pe dos” a *Lumii* întâi în virtual și doar mai apoi în real; remarcă o face Emil Cioran în *Schimbară la față a României*; “defectul României”, spune el, este acela că “a fost prea multă vreme o potențialitate” și “a întârziat sistematic să devină o actualitate²⁶. Credem că acesta este și cel mai serios motiv pentru care în literatura română utopiile pot să încapă într-un îngust raft de bibliotecă; proiectul revoluționar, programul politic, experimental practic de tipul falansterului – au surclasat creația literară, rămasă îndelung în umbră. Încă un argument și o explicație a acestor stări de fapt, improprie oarecum istoriei dar atât de familiară mentalității românești: “...accentul cade în mentalul românesc, – observă Mircea Muthu – nu pe “nu încă” ci pe “și...și”, acesta din urmă traducându-l pe între²⁷ și definind ingenios posibilul atât ca instanțiere a visului/idealului în realitate cât și ca deschidere a realității înspre imaginar²⁸.

Imaginarul utopic se împlinește în spațiul sud-est european și mai restrâns, în cel românesc, prin contaminarea profundă cu istoria. Explicația este probabil de găsit în teoria adevărului dublu²⁹ (dobândit prin cunoaștere intuitivă/ divină și rațională/ umană) care trimite la existența concomitentă a două realități – una noumenală și alta fenomenală și care constituie în opinia noastră, o posibilă punte între dicotomia real/ imaginar întreținută tranșant de literatura apuseană și permisivitatea Europei orientale, tradusă în coexistență real – imaginar și ipostaziată de acel *imaginal* invocat de Henry Corbin. Același spațiu sud-est european nu va refuza nici experimentul falansterului după modelul teoretic al utopiei franceze și va fi în aceeași măsură, permeabil curentului ‘reformator’ al revoluțiilor pașoptiste, cu ecou în creațiile literare ale vremii.

Aurel Terec Complexul monumental „Fântâna lui Bărnăuțiu“ (piatră), Sânmihaiul Almașului

Europa Centrală

Dacă în literatura sud-est europeană elementele modului utopic sunt oarecum infuzate în producții literare ocazionale, în spațiul central-european temele și motivele utopiei sunt absorbite de o specie literară bine conturată, anume cea a textului confesiv în a cărui zonă includem memoriile, fragmentul de jurnal, autobiografia, eselul sau romanul autobiografic. Confesiunea îndeplinește un dublu rol: regresia într-un trecut idealizat, depozitar al unor valori familiare utopiei, regresie având funcție compensatoare și, în al doilea rând acuza adusă prezentului în care scriitorul este transformat în martor neputincios al confiscării imaginărilor de către istorie – și ne gândim aici la experimentul revoluțiilor ce vor instaura utopia realistă și legea totalitarismului.

Pentru literatura Europei Centrale statul perfect e simbolizat de imaginea Imperiului Austro-Ungar evocat cu nostalgie în scrierile lui Ștefan Zweig, Milos Crnjanski, Carolus L. Cergoli, Franyo Zoltán, Czeslaw Milosz, Miroslav Krleža, A. E. Baconsky. Tema *imperiului* așa cum este ea tratată în literatura central-europeană a secolului XX e dominată de o mentalitate nostalgic – istorică a scriitorului, în care realitatea ca obiect de studiu estetic se amestecă imperceptibil cu atitudinea scriitorului față de istorie. Dacă scriitorul face însă referire la prezent, proiectul utopic își metamorfozează componentele etalând valori negative precum în romanul lui Bujor Nedelcovici *Al doilea mesager*, în *Jumale* sau *Omul fără calități* de Robert Musil, sau în *Orașul tineretii mele* de Czeslaw Milosz. Trecutul stă sub semnul imperiului distrus în văltoarea istoriei; prezentul este marcat de proiectul utopic denunțând eșecul utopiei și dovedind existența unei mentalități utopice bătută de conceptele de putere și manipulare, regăsite în profilul statului totalitar.

Utopiile cu trimitere înspre trecut descriu, în întreaga sa amplitudine barocă, o lume după modelul ‘Vârstei de Aur’, cu trăsăturile specifice acesteia: imobilitate, securitate, pace, calm. Mentalitatea predominantă a perioadei 1900-1914 se identifică cu trăsături utopice ca armonia, serenitatea. Viena și Împăratul, provinciile imperiale – dispuse concentric față de Centru, simbolizează atât din punct de vedere economic cât și spiritual o stabilitate îndelung evocată în operele scriitorilor amintiți. Asemeni însă modelului sud-est european care exaltă, pe o altă coordonată istorică, lumea pierdută a Bizanțului, metafora Imperiului din spațiul central-european semnifică

doar “Un paradis relativ și provizoriu³⁰”

Ștefan Zweig³¹, de exemplu, descrie începutul de secol ca “Vârsta de Aur a statorniciei”, când “totul părea să se sprijine pe temelii de granit”, când “toate își aveau o noimă” și “fiecare știa ce i se cuvine, ce este permis și ce nu.” Descrierea societății continuă în aceeași notă, similară lumii pe care Platon a imaginat-o cu secole în urmă: “În acest vast imperiu, toate își aveau locul lor bine stabilit, nimic nu se clintește, iar sus de tot se afla, încărcat de ani, împăratul.” Scriitorul pare să descrie utopia pe pământ: milioane de oameni trăiau și munceau pentru un ideal concret – “siguranța zilei de mâine”; el devine astfel un reporter care consemnează cum obsesiile utopiei prind viață: credința în cea mai bună din lumile posibile, convingerea profundă că progresul bazat pe știință reprezintă soluția tuturor problemelor noastre. Fiecare moment îl pregătea pe următorul, fiecare succes prevestea un altul și toate erau menite să construiască lumea perfectă – fenomen pe care în termenii lui Karl Popper l-am numi *inginerie graduală*. Dar această lume edenică – utopia în devenire, lumea unei “Viene de aur” s-a dovedit a fi doar, cum spune Zweig, “un castel din același material ca și visele”. A dispărut înghițită de istorie, lăsând în urma ei decepția a două războaie mondiale și o analiză mai pragmatică a timpului și a evenimentelor în operele literare.

Însăși descrierea modului de organizare a provinciilor imperiale trimite la structura orașului utopic: acestea sunt dispuse în cercuri concentrice, cu marile orașe gravitând în jurul capitalei – reflectându-i și completându-i marea. Orașe precum Praga și Triestul sunt evocate de Urzidil, Svevo sau Cergoly; Vilniusul reținește în memoria lui Czeslaw Milosz iar Lvovul prinde viață în paginile lui Joseph Roth; zona de vest a României este invocată de descrieri ale Banatului/ Timișoarei realizate de Milos Crnjanski (*Itaca*: Timișoara era poreclită “Mica Viena”), Camil Petrescu (*Trei primăveri. Spre Timișoara*), Miliusz Jozsef (*Statui și umbre*: “Pe vremea bunicului meu aceste meleguri mai cunoșteau încă un simulacru de pace...”), Virgil Nemoianu (*Familia mea*), Livius Ciocârlie (*Clopotul sa fundat*). Câteva teme sunt predilectate și nu avem nici o rețineră în a detecta în reiterarea obsedantă a acestora, nuanțe proprii utopiei, personalizate de condițiile concret-istorice: cosmopolitismul, multietnicitatea, plurilingvismul (comunicarea), toleranța, încrederea în valorile civilizației și culturii.

Secolul al XIX-lea reprezintă pentru centrul Europei utopia împlinită în istorie. Ștefan Zweig

surprinde câteva din cele mai relevante trăsături ale acestui timp, inscriptibile universului utopic: "Secolul al XIX-lea fusese, în idealismul său liberalist, sincer convins că se afla pe drumul drept și infailibil spre 'cea mai bună dintre lumi'. (...) această credință în "progresul" irezistibil, neîntrerupt, avea într-adevăr pentru acea epocă forța unei religii; lumea credea în acest "progres" mai mult decât în Biblie, și evanghelia lui părea a se adevăra, fără puțință de tăgădă, prin aceea că fiecare zi dădea la iveală noi minuni ale științei și tehnicii. În fapt la acest pașnic sfârșit de veac, o mișcare ascendentă generală devenea tot mai vizibilă, tot mai rapidă, tot mai multiformă." Scriitorul invocă împliniri care au constituit de veacuri obsesii utopiene: confortul în diverse forme – automobilul, electricitatea, utilitățile gospodăriei; ameliorarea sănătății; preocuparea pentru drepturile individului; funcția reglatoare a justiției; problema sărăciei cvasi - rezolvată; dreptul de vot acordat; toate acestea culminând cu aducerea în prim – plan a maselor: "... sociologi și profesori se întreceau care mai de care să propună proletariatului un model de viață mai sănătos și chiar mai fericit". Să nu uităm, toate aceste 'fantasme utopice' sunt realități consemnate în memorialistica central-europeană, străbătută de nostalgia timpului pierdut al părinților care, ni se spune, erau mai aproape de lumea ideală visată decât noi, în prezent: "tare mai erau părinții noștri pătrunși de încrederea în puterea infailibil unificatoare a toleranței și buneii înțelegeri. Ei credeau cu toată ființa lor că frontierele și divergențele dintre națiuni se vor dizolva treptat în comunitate umană și că atunci întreaga omenire va avea parte de pace și securitate, bunurile cele mai de preț."

Inventarierea nostalgică a acestei recuzite utopice reprezintă tendința predilectă a autorului de utopie în Europa Centrală și Sud-estică, aceasta indicând dezamăgirea și extenuarea scriitorului în dialog cu prezentul; el încetează a mai fi bardul visător și entuziast al unui viitor optimist și întorcându-se înspre lumea 'părinților', recunoaște valoarea fantasmelor acestora: "Chiar dacă numai o iluzie, a fost cel puțin o iluzie minunată și nobilă, pe care părinții noștri au cultivat-o, mai umană și mai rodnică decât cuvintele de ordine de azi."

Note

1. Vezi "The Best World We Have Yet Had: A Conversation with Sir Karl Popper", în G. R. Urban, *End of Empire: The Demise of the Soviet Union*, Washington D. C., American University Press, 1993, p. 208.
2. Evidențiem pragmatismul utopiei apusene în comparație cu 'starea de visare' proprie imaginarului utopic răsăritean din perspectiva unei ordini a lumii identificată de Frye astfel: "Omul trăiește în două lumi, numite tradițional lumea naturii și a artei. Noi trăim într-o lume dată, în mediul fizic, în timp și spațiu; și aceasta este lumea care face obiectul de studiu al științelor naturii și al fizicii. În același timp, încercăm mereu să ne creăm o cultură și o civilizație proprie. Acestea reprezintă lumea în care am vrea să trăim și, în același timp, lumea pe care o creăm din mediul în care trăim. Valorile, dorințele, speranțele și idealurile aparțin de aceasta, și această lume este mereu geocentrică, mereu antropocentrică, mereu centrată pe om și preocupările lui." în Northrop Frye, *Spiritus Mundi: Essays on Literature, Myth and Society*, Bloomington, Indiana University Press, 1976, pp. 88-89.
3. NORBERTO BOBBIO, "The Upturned Utopia", în *After the Fall: The Failure of Communism and the Future of Socialism*, ed. Robin Blackburn, London & New York, 1991, pp. 3-4.
4. V. TISMĂNEANU, *Fantasmale salvării. Democrație, naționalism și mî în Europa post-comunistă*, Traducere de Magda Teodorescu, Postfață de M. Steven Fish, Polirom, 1999, p. 51.
5. G. M. TAMÁS, "Socialism, Capitalism, Modernity", în *Journal of Democracy*, vol. 3, nr. 3, (iulie 1993), p. 71.
6. J. J. WUNENBURGER, *L'utopie ou la crise de l'imagination*, encyclopedie universitaire, jean-pierre delarge, éditeur, Paris, 1979, p. 110.
7. Berdiaev citat de Christian Petitfils în *Les socialistes utopiques*, Paris, PUF, 1977.
8. FERNANDO AINSA, *Reconstrucția utopiei*, Traducere de Corina Mărgineanu, Clusium, 2000, p. 68.
9. Jean Lacouture a numit sec. XX "secolul erorilor ideologice" iar Fernando Ainsa apreciază că "utopiile care au fecundat ideologiile totalizante au servit drept alibi pentru agitatori și saltimbanci de tot felul, pentru impostori ce glorificau pașta și concubinajul, și nu au lăsat în urmă decât vestigiile propriilor decoruri." în F. Ainsa, op. cit., p. 68.
10. J. J. WUNENBURGER, op. cit., p. 223.
11. Idem.
12. TZVETAN TODOROV, *Abuzurile memoriei*, Traducere de Doina Lică, Editura Amarcord, Timișoara, 1999, p. 18.
13. MIRCEA MUTHU, *Dinspre Sud - Est*, Editura Libra, București, 1999, p. 20.
14. SERGIU A.L. GEORGE, *Arhaic și universal*, Editura Eminescu, București, 198, p. 3.
15. MIRCEA MUTHU, op. cit., p. 100.
16. Idem, p. 103.
17. CONSTANTIN NOICA, *Istoricitate și eternitate*, Editura "Capricorn", București, 1989, p. 57.
18. MIRCEA MUTHU, op. cit., p. 111.
19. Din perspectivă utopică, am sugera că prima accepțiune (care trimite, așa cum observă M. Muthu, la "precaritatea de fond a existenței" în op. cit., p. 101) poate constitui premisa oricărei utopii; cu alte cuvinte, tărâmul înșelător

- și imprevizibil al realităților posibile se cere înlocuit cu valori imuabile, din sfera perfecțiunii. Cea de-a treia – transcendența sau virtualul pur – poate fi considerată toposul de origine a utopiei în timp ce 'posibilul cageneric' reprezintă în opinia noastră locul de manifestare/ actualizare a imaginarului utopic. Despre cele trei accepțiuni ale posibilului, vezi M. MUTHU, op. cit., pp. 100-101.
20. *Sud-Estul și Contextul European. Ce este sud-estul European?*, Buletin VI, Editura Academiei, 1996, p. 156.
  21. MIRCEA VULCĂNESCU, *Despre spiritul românesc*, în *Jurnalul literar*, VIII, 1997, nr. 43-48.
  22. CONSTANTIN NOICA, *Simple introduceri la bunătațea timpului nostru*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 179; Mircea Muthu observă cum afirmațiile lui Noica vin "în continuarea celor întuite și teoretizate de Blaga" cf. Muthu, *Dinspre Sud - Est*, p. 104.
  23. Noica este din nou invocată pentru a puncta dimensiunile catastrofale ale acestor limite: "suntem aici, într-o lume căzută și în periferialitate" sau, cum conținea Mircea Muthu "într-o virtualitate însoțită de semnul amar al neîmplinirii" în *Dinspre Sud - Est*, p. 104.
  24. CONSTANTIN NOICA, op. cit., p. 162.
  25. Vezi M. MUTHU, op. cit., p. 88.
  26. EMIL CIORAN, *Șchimbarul la față a României*, Editura Humanitas, București, 1990, p. 87.
  27. M. MUTHU, op. cit., p. 105. Nu ne vom opri asupra semnificativității cuvântului, în profunzime analizat de autor în capitolul *Aproximări despre ontologia lui între*, p. 17 și urm. Semnalăm doar câteva trăsături care îl apropie de imaginarul utopic: "condiția intervalului", sens al unei "soluții alternative" ce include "lumea posibilului, a virtualităților eternizate oarecum pe stările conjuncturale".
  28. În fine, un argument legat de sensibilitatea arhaică a estetismului românesc care ar explica interesul relativ scăzut pentru utopie în literatura noastră: în studiul său dedicat spiritului sud-est european M. Muthu observă cum, în literatura noastră "funcția gnoseologică a pitorescului primează asupra decorativului și grațiosului" (op. cit., p. 106) or în structura cunoscută, utopia literară reprezintă un produs prin excelență 'grațios' și 'decorativ'.
  29. Teoria aparține lui Averroes și este preluată în spațiul sud-est european de Teofil Corydalis în sec. al XVII-lea.
  30. Cf. ADRIANA BABEȘI, *Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*, Volum coordonat de Adriana Babeși și Cornel Ungureanu, Polirom, Iași, 1998, p. 9.
  31. ȘTEFAN ZWEIF, *Lumea statorniciei, în Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă*, Volum coordonat de Adriana Babeși și Cornel Ungureanu, Polirom, Iași, 1998, pp. 23 și urm.

Balkanismul literar românesc

de forță ale imaginarului occidental despre Balcani. Farmecul balcanic cu tonurile sale sumbre, senzaționale, melancolice ori violente ar fi mai puțin convingător dacă ar fi lipsi patosul său gotic. Acest fior romantic al limitei, oscilând între plăcerea de a vizita tărâmurii exotice, (înafara lumii occidentale raționalizate și controlate de monopolul civilizației), și spaima de barbarie, a cultivat dualitatea celui alt (ne-europeanul) fie ca dușman obstinat ori potențial supus domestic. Goticul romantic a cartografiat percepția acestei lumi împărțită între înălțare și moarte, deriziune cotidiană și eroism, mister al renașterii naționale și eșec politic imprevizibil, zguduind de fiecare dată lumea Vestului în repetate convulsii de ficare ale „Fantomelor” din Balcani pe care Robert D. Kaplan le vânează cu asiduitate, încercând să le atingă misterul, țintesc la anomia balcanică, facționalismul distructiv, energia naționalismului și fundamentalismului religios, ca resurgențe ale premodernului și amenințări ascunse la contractualismul occidental. Mai presus de metafora răului care trebuie exorcizat, dincolo de tradiția ingredientului gotic, Robert D. Kaplan afirmă dreptul la o altă imagine pe care modernitatea Balcanilor l-a cucerit.

Farmec balcanic

Marius Jucan

Printru Robert D. Kaplan, călătoriile în istoria Estului se intersectează cu cele din geografia prezentului în această parte de lume. Un prezent care își deschide prea adesea ferestrele spre trecut. Trecutul absoarbe energiile prezentului într-o încremenire a cărei semnificație s-a pierdut, ca într-un gest de despărțire ce nu a fost făcut, totuși. Străbătând spațiul balcanic ca reporter al simbiozei conflictuale între trecut și prezent, Kaplan descoperă mozaicul multicultural, surprins de varietatea și discrepanțele acestuia, într-un fel în care diferențele sunt lăsate să măturisească, dincolo de amprenta pitorească, istoria lor cenzurată, uitată ori îngropată în indiferență. Balcanii sunt un loc al interferențelor rămăse fără glas, un teatru de umbre a cărui replici se aud direct în stradă. Pariul scriitorului cu lumea Balcanilor este să găsească în cele din urmă expresia norocoasă fără a-i literaturiza dezordinea pasională, ocolind deopotrivă imaginea sofisticată și prețioasă, ori dimpotrivă, cea

prăfuită și trivială. Farmecul balcanic nu se arată nici grațios, nici armonios. Seducția palimpsestului de forme, a bizarului și grotescului, chiar a urâtului insesizabil pentru majoritatea localnicilor care au făcut din inerție o virtute a supraviețuirii, se realizează într-un contra-timp al Occidentului. Un farmec frustrant, dezvăluind doar partea vizibilă a ceea ce călătorul întâlnește în această lume, mai cu seamă nemulțumirea refulată în cinism, stigmatul fatalismului, stagnarea, corupția patentă, alternând cu frumusețea sălbatică a naturii, vitalitatea oamenilor. Ceva rămâne însă mereu ascuns, amănat pentru o altă călătorie, pentru un mai târziu, o promisiune misterioasă, înapoia imagismului crud, uneori exagerat, ce șchițează un destin colectiv contorsionat de credințe religioase, facțiuni și războaie, altul decât cel al Occidentului. Mai mult decât veridicitatea instanțelor balcanice ce răspândesc seducția poate amară a acestei lumi a marginii, nicidecum marginală, cărțile lui Robert D. Kaplan preiau liniile

Regele Ferdinand I. Întregitorul

■ Ioan Țepelea

Al doilea rege al României, Ferdinand, care a depus jurământul constituțional în fața Parlamentului României, imediat după decesul regelui Carol I, la 28 septembrie 1914, se spune că s-a identificat complet cu idealul național al românilor, că și-a probat calitățile de „bun român” în înfăptuirii cu adevărat revoluționare, dacă avem în vedere doar faptul că a rupt relațiile de neam și sânge cu țara părinților săi și cea în care s-a născut. Tăria de caracter a lui Ferdinand era sinonimă cu cea a marilor bărbați ce scrutează cu dibăcie orizonturile neamului în slujba căruia s-au pus, dorind a fi cu nimic mai prejos de tic-tacul de adâncime al momentului istoric ivit odată cu prima mare conflagrație mondială din istoria omenirii. Avându-l ca model pe predecesorul său, Carol I, care se afirmase cu strălucire în bătălia de neatarnare și independență, dobândind și grația încoronării ca rege, primul din istoria României, după o luminoasă și dreaptă dar la fel de înțeleaptă domnie, Ferdinand a înfăptuit cu siguranță cu românii cel mai mare pas din istoria lor, de neatarnare în alte condiții, cel al reunirii în granițele statale ale României Mari și a celor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, alături de bucovineni și basarabeni, într-un fel relizându-se astfel visul marelui voievod al unirii de la 1601, Mihai Viteazul.

Afirmându-se ca un conducător de țară exigent și de o înțelepciune exemplară, el va trăi alături de poporul său clipe de anxietate, abnegație, exuberanță și elan goliardic, conjunctiv cu privilegiile dinastice ale familiei din care provenea.* Intellectual autentic, ale cărui instrumente de lucru se regăseau firește în nivelul de cultură generală și de pregătire de specialitate, la nivel de performanță, Ferdinand s-a dăruit cu totul adevăratelor cauze politice, sociale și morale ale marilor imperii – otoman, austro-ungar și țarist. Nicolae Iorga îl caracteriza astfel: „Era un timid până la sfiala cuvântului și la groaza relațiilor cu semenii. Avea o serioasă formație universitară la Bonn și se specializase cu mare pasiune pentru științele naturale, fiind chiar un autentic erudit”. Tot de la Iorga aflăm și că Ferdinand avea o mare preferință pentru poezia lui Horațiu, pe care îl citea în original ca un temeinic cunoscător al limbii latine.¹

Ferdinand a fost prezent pentru prima dată în România în anul 1881, cu ocazia încoronării unchiului său, Regele Carol I, iar din 1886 a parcurs ierarhiile militare în armata română până la gradul de general de corp de armată și inspector al armatei.² Succesiunea la tronul României părea a fi periclitată în momentul când Ferdinand s-a îndrăgostit de Elena Văcărescu, o ființă fermecătoare și prietenă intimă a reginei Elisabeta, căreia-i era și doamnă de onoare. Fiind româncă, căsătoria cu un moștenitor al coroanei devenise un obstacol de netrecut.³

Este și motivul pentru care Regele Carol I va hotărî ca Ferdinand să-și caute soție printre principesele străine. Prin umare, el l-a expediat din țară într-un lung voiaj, totodată trimițându-l și pe regină (care încuraja legătura cu Elena Văcărescu) la mama sa, la Wied, unde a stat mai

mult de doi ani. Ferdinand, în schimb s-a întors mult mai rapid, iar la întoarcere multă lume s-a mirat văzându-l și însoțit de o frumoasă logodnică, principesa Maria***, nimeni alta decât nepoata de fiu a reginei Victoria, tatăl ei fiind principele Alfred, duce de Edinburg, iar mama, principesa Maria Alexandrovna, fiica unică a țarului Rusiei, Alexandru al II-lea. Era clar pentru toți, Ferdinand pusese tronul înaintea oricărui alt considerent.⁴

La fel, spre surprinderea tuturor, în 1916, după doar doi ani de neutralitate a României, regele Ferdinand I a decis intrarea României în război alături de forțele Antantei. Consiliul de Coroană din 14/27 august, la care s-a luat hotărârea menționată mai sus, este relatat și în lucrarea-evocare *Toamna pămîntului nostru*, apărută în 1980, al cărei autor este Vartan Arachelian, marele moderator de emisiuni culturale din primii ani de după 1990. Valoarea cărții este dată, firește, de serioasa documentare a autorului, aspect ce-i ridică cota de interes în avalanșa de cărți editate din fel de fel de inițiative propagandistice. Un citat din lucrarea amintită (p.133-134) ne edifică, credem, asupra ținutei pe care o așigăse regele în acel moment. Erau prezenți în sufragerie cea mare a palatului Cotroceni în ziua de 14/27 august 1916, la ora 10 dimineața, adică, alături de regele Ferdinand și prințul moștenitor Carol al II-lea, membri guvernului liberal (Ion I.C. Brătianu, Emil Costinescu, Emanoil Porumbaru, Alexandru C. Radovici, C. Duca, dr. Constantin Angelescu, Victor Antonescu), foștii prim miniștri Theodor Rosetti, Petre P. Carp, Titu Maiorescu, președintele Camerei, Mihail Pherekide, vicepreședintele Senatului, Constantin F. Robescu, șefii partidelor de opoziție Nicolae Filipescu, Take Ionescu și Alexandru Marghiloman, apoi cei doi foști președinți ai Camerei, Constantin Olănescu și Constantin Cantacuzino Păscanu. Atunci aveau să fie rostite cuvinte de mare emoție și bucurie, am spune că și hotărâtoare pentru viitorul României.⁵ Se pare că momentul, cu adevărat istoric, deși suferind, din lipsa unei stenograme, este radat după relatările unor participanți. Primul care a luat cuvântul a fost regele Ferdinand, care a declarat că scopul convocării nu este de a le cere sfatul – hotărârea fusese deja luată –, ci pentru a le cere sprijinul: „Văd situațiunea în așa fel încât nu mai putem sta în neutralitate. Cred că de aici înainte victoria Puterilor Centrale este exclusă. (...) Eu, după matură reflecțiune și după lupte interne pe care le veți înțelege și din care am ieșit biruitor asupra mea, înclin mai mult pentru opinia guvernului meu.”⁶ După discuții aprinse, Brătianu va puncta decisiv: „Cred în victoria Antantei și mă conformez ei. Vom declara război Austro-Ungariei, nu altora. În schimb ni se recunoaște dreptul de a lua până la Tisa, Banatul, Crișana, Maramureșul, Bucovina până la Prut. Ni se mai recunosc drepturi egale la Congresul de Pace.”⁷ Cuvintele regelui Ferdinand, potrivit cărora întrunirea este istorică și plină de răspunderi pentru toți, și că „în hotărârea pe care o iau sunt călăuzit numai de sentimentul poporului român și de o întreagă convingere, încât (...) am încredere în iubirea de neam a

întregii țări”, reprezintă modul suprem al angajării suveranului în realizarea idealului unității naționale a românilor.

Evoluțiile în plan militar, strategic și geopolitic, după intrarea în război în 1916, în ceea ce-i privea pe români, aveau să se concretizeze la 1 Decembrie 1918, în hotărârea de unire a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș cu Regatul României. Acestei hotărâri, adusă la București de o comisie împuternicită de Consiliul Dirigent, din care făceau parte episcopii Miron Cristea și Iuliu Hosu, Alexandru Vaida Voievod, Vasile Goldiș și Caius Brediceanu, regele Ferdinand îi va răspunde printr-un decret regal pe care-l amintim aici:

„Ferdinand I

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională Rege al Românilor. Asupra raportului președintelui consiliului nostru de ministrii, sub No. 2.171 din 1918, Luând act de hotărârea unanimă a Adunării Naționale din Alba Iulia, Am decretat și decretăm:

Art. I – Ținuturile cuprinse în hotărârea Adunării Naționale din Alba Iulia, de la 18 Noiembrie / 1 Decembrie 1918, sunt și rămân dea pururea unite cu Regatul României.

Art. II – Președintele consiliului nostru de ministrii este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a decretului de față.

Dat în București, la 11 Decembrie 1918. Ferdinand⁶⁸

Decretul regelui Ferdinand I a consfințit și sub raport constituțional o realitate istorică care în cazul concret al țării se cerea neîntârziat obiectivă. Ca „bun român”, regele se dovedise și în acest caz un exemplu pilduitor⁹ pentru ceea ce noi am numi acum, cu cuvintele lui Titu Maiorescu, „un Stat de cetățeni de caracter” și mai puțin „o grămadă de supuși”.*** De altfel, încă la 28 septembrie / 11 octombrie 1914, când își prezentase în fața Parlamentului jurământul, Ferdinand promisese a-și urma pilda antecesorelui său, Carol I, „spre a-mi jerfi întreaga muncă a vieții pentru dezvoltarea puterii acestui stat”.¹⁰ I.G. Duca, își amintește că atunci când a vorbit regele și a spus că va fi „un bun român”, sala a intrat pur și simplu în delir, pentru că el spusese (Ferdinand I, n.n.) chiar ceea ce așteptau de la el toți românii. Asta și pentru că atitudinea suveră -

nului conta enorm în economia evenimentelor politice pe scena politică românească.

Și ca spectacolul să-și arate deplina strălucire, tot atunci, cum scrie Ioan Scurtu, unii au început să strige: „Trăiască regina!”, „Regina Maria!”. Aceasta se afla, evident, lângă soțul ei, cum de altfel o vom găsi în nenumărate alte momente cardinale ale evoluției societății românești sub sceptrul monarhiei constituționale. Regina Maria își va aminti de acest episod, notând: „Eram regină! Regina unui popor care învățase să mă cunoască cu timpul. Regină în momentul în care toată Europa era un rug ale cărui flăcări ne atingeau deja frontierele.”¹¹

Referindu-se la începuturile domniei regelui Ferdinand I, Nicolae Iorga aprecia că nu se poate începe o domnie în împrejurări mai grele decât cele oferite în acel moment de România unde, în interior, era problema eliberării țărânilor dintr-o robie economică, fără pereche între popoarele Europei întregi, apoi problema morală, nicidecum mai acută, iar la hotare războiul european, patimile, trădările și cuceririle, violența și brutalitatea servindu-și infernal sabat, acestea toate, în timp ce românii erau adunați înaintea întrebării ce viza viitorul lor național, în fond realizarea statului național unitar al tuturor românilor.¹²

Este, credem, normal să subliniem că regele Ferdinand I și-a impus o conduită fermă, justificată și de confruntările politice. Mai mult, el a ajuns să fie numit *Ferdinand cel loial*, și aceasta îndeosebi pentru că a pus interesele țării înaintea oricăror alte interese, a simpatizilor și antipatiilor personale, ba chiar înaintea glasului sângelui. Firește, statutul de neutralitate trebuise să fie schimbat și, oricum, el nu putea depăși anumite limite, încât solicitările Antantei sau ale Puterilor Centrale trebuiau luate în considerare. Acum, ori niciodată – cum susa cererea șefului Marelui Stat Major al armatei ruse, generalul M.V. Alekseev, și a comandantului șef al armatei franceze, generalul Joseph Joffre.¹³

Evoluțiile în plan militar n-au putut fi contabilizate într-un bilanț pozitiv, până în toamna anului 1918, când raportul de forțe s-a schimbat radical în favoarea Antantei. Până în acest moment cooperarea s-a dovedit a fi una cu multe defecțiuni. Nici solicitările lui Ferdinand I, la adresa țarului Nicolae al II-lea n-au fost urmate de rezultatele dorite.¹⁴ Victoriile de la Mărăști, Mărășești și Oituz, relevante pentru Moldova dar incapabile să îmbunătățească situația României, aflată cu mai mult de jumătate din teritoriul, inclusiv capitala, ocupate, cu teaurul mutat în Rusia, n-au putut să ofere decât o *Pace de compromis* cu Puterile Centrale, dar una ce n-a fost sancționată și de rege pentru a deveni reală. Regele avea convingerea, în ciuda realității imediate, că în curând vom avea și Ardealul și Bucovina, poate și Basarabia.¹⁵ Numai că asta a însemnat, după a doua mobilizare a armatei române, la 10 noiembrie 1918, și după Convenția militară de la Belgrad, din 13 noiembrie, care a permis armatei române să înainteze în Transilvania până la linia de demarcație fixată pe râul Mureș, angajarea unui alt mare efort politic, diplomatic și, mai ales, militar românesc.¹⁶ Un efort încheiat prin ocuparea de către armata română, în perioada 3 august – 16 noiembrie 1919, a Budapestei și a unei mari părți din Ungaria, ca „însemn” decisiv a ceea ce a reprezentat, până la urmă, participarea României de partea Aliților la prima mare conflagrație mondială din istoria omenirii. A fost șansa României de a juca marea carte a Unirii celei Mari, într-un context internațional favorabil, când efortul militar de partea Aliților i-a asigurat și făurirea statului național unitar, de fapt, împlinirea *de facto* a hotărârii istorice de la Alba-Iulia de la 1 Decembrie 1918.

Deciziile regelui Ferdinand I, inclusiv cele ce i-au atras blamul familiei Hohenzollern și conașionalilor săi, s-au dovedit cele mai potrivite cu interesele României din acea perioadă. Nici vizita în România a împăratului Wilhelm al II-lea, venit să întărească o vădită ofensă, nici amenințările acestuia, n-au fost în măsură să-și știrbească regelui Ferdinand I hotărârea de a sluji cu demnitate cauza țării pe tronul căreia se afla. Dimpotrivă, evoluțiile politice și militare aveau să-i confirme justetea poziției pe care s-a situat. Anul 1918, deși a debutat sub auspicii sumbre pentru România, avea să devină cel mai important din istoria acestei țări – scrie istoricul Ioan Scurtu.¹⁷ Nimic mai adevărat. După manifestările pașnice de unire ale Basarabiei (26 martie / 8 aprilie 1918) și Bucovinei (14/27 octombrie 1918), a urmat adunarea de la Alba Iulia (18 nov. – 1 decembrie 1918), unde s-a decis unirea necondiționată a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, cum sublinia și corespondentul publicației engleze „The Times”, în numărul din 25 februarie 1919, au presupus însă, datorită situației, un nou efort politic, diplomatic și, mai ales, militar.

În aceste momente armata română atinsese doar în zona Târgu Mureș, linia de demarcație fixată de Convenția militară de la Belgrad, fiind deci la câteva sute de kilometri distanță de Alba-Iulia. Nici vorba de a putea lua în calcul opinii propagandistice, potrivit cărora Unirea de la Alba-Iulia s-ar fi făcut sub amenințarea baionetelor. Deși, cum am mai notat, această unire s-a realizat *de facto* abia în anul 1919, după o campanie militară în care s-au confruntat din partea Aliților, România, prin trupele subordonate Comandamentului Trupelor din Transilvania (Comandament al cărui punct de comandă era fixat la Sibiu, comandant fiind generalul Traian Moșoiu, iar din aprilie 1919, generalul Gheorghe Mărdărescu) și Ungaria (care la 21 martie devenise stat bolșevic – Republica Ungară a Sfaturilor) care făcea eforturi disperate în încercarea de a salva, sub aspect teritorial, Ungaria de dinaintea de începerea primului război mondial.

Lată așadar, liniile mari, cadrul în care deciziile șefului statului român, ale regelui Ferdinand I, s-au vădit în consonanță cu evoluțiile politice, diplomatice și militare din Europa acelor ani. Cum perioada de după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 n-a contat în propaganda istorică comunistă, fiind efectiv desprinsă, înlăturată, ascunsă etc., ne facem datoria de a atrage atenția factorilor responsabili că văduvesc, conștient sau inconștient, știința istorică, și evident adevărata istorie a românilor, atentând la normalitatea istoriografică. Or, un asemenea drept, din punctul nostru de vedere, nu-l pot avea nici politicienii și nici cei sulțugați de comandamente străine interesului științific.

Sub impulsul principiilor wilsoniene și ale situației concrete din Europa acelor ani, o serie de popoare, între care și cel român, au profitat de șansa întregirii naționale. Un moment evocator, de o mare relevanță pentru istoria românilor și istoria dinastiei de Hohenzollern Sigmaringen, este cel în care regele Ferdinand I a participat, în august 1920, la ceremoniile de la mănăstirea Dealu, ocazie cu care a fost reșezat în acest locaș capul voevodului Mihai Viteazul. După cum ne prezintă lucrurile istoricului Ioan Scurtu, a fost un omagiu adus înaintașilor, dar mai ales primului făuritor al unirii țărilor române, prilej cu care, Regele tuturor românilor a subliniat în discursul său că aduce prinosul de recunoștință și preaslăvire față de osemintele acestei mărețe figuri a istoriei românilor. „Cu evlavie și plini de admirație ne descoperim și plecăm capetele noastre înaintea ta, Viteze Mihai, care ne-ai fost o stea lucitoare în timpuri de grea încercare și un izvor de îmbărbătare pentru ostașul nostru în toila luptei, iar

pentru întregul neam românesc ai fost încă mai mult: simbol viu și glorios al unității naționale.”¹⁸

Revenind la contextul politic și militar din Europa de la sfârșitul primului război mondial, trebuie să recunoaștem, în baza datelor indubitabile aflate la această oră la dispoziția publicului interesat, că acesta a fost de o mare complexitate și cu urmări spectaculoase în ce privește geografia politică și statală a continentului.

Se știe că în martie 1919, cu acordul lui Ferdinand, regina Maria va fi prezentă la Paris pentru a susține cauza României.¹⁹ O astfel de vizită a suscitat, cum scrie Ioan Scurtu, „multiple controverse”. Întrebată care este obiectivul prezenței sale, ea va răspunde: „Pentru a da României un chip, o înfățișare. Are nevoie de o înfățișare, deci am venit să i-o ofer pe a mea”.²⁰ Regina avea să fie primită și de președintele Raymond Poincaré, care i-a înmănat Marele Cordon al Legiunii de Onoare, o decorație ce „se conferă șefilor de state în exercițiul funcțiunii”.²¹ Nenumărate alte consultări și discuții a avut cu diplomații francezi și străini. A făcut și o deplasare la Londra, unde a fost primită de regele George la palatul Buckingham, revenind la Paris ca să-l întâlnească pe președintele american Woodrow Wilson, la 10 martie. Ea își amintește că i-a vorbit acestuia despre țările mici, „al căror apărător a fost în mod deosebit” și că acesta i-ar fi declarat că Liga Națiunilor este un fel de beneficiu în sprijinul țărilor mici. Este elocventă aprecierea istoricului Nicolae Iorga referitoare la rolul jucat de regina Maria în viața social-politică a României, unde „a câștigat victorii neprețuite pentru cauza românească”²² tocmai într-o perioadă cardinală a existenței acesteia, când Europa se așeza în noile tipare prefigurare de principii wilsoniene.

Deși după Marea Unire și mai ales după realizarea *de facto* a acesteia, deci după acțiunea politică, diplomatică și, mai ales, militară a României din 1919, și după semnarea tratatului de la Trianon, evenimentele politice interne românești aveau să fie din nou controversate și tensionate, totuși, crema politică românească s-a manifestat tumultos cu ocazia mărețului act al Încoronării, realizat la Alba-Iulia, la 15 octombrie 1922.²³ Serbările prilejuate de eveniment au început dimineața cu un Te Deum, în noua catedrală, în prezența regelui și a reginei, a membrilor guvernului și a mai multor invitați. Mihail Pherekyde, președintele Adunării Deputaților a adus coroana regelui iar Mihail Orléanu, președintele Senatului, pe cea a reginei. După ce regele și-a pus singur coroana pe cap, tot el i-a așezat-o și reginei. A urmat pe plautul din fața Catedralei intonarea Imnului Regal, momentul fiind subliniat cu aplauze dar și cu 101 salve de tun, după care a avut loc defilarea. O defilare pe care regele a primit-o călare, alături de ofițeri români și ai misiunilor Aliate.²⁴ În sala Unirii s-a organizat o masă, cu 300 de tacâmuri, pentru oficialitățile de rang mai înalt, în timp ce pe plautul din fața cetății a avut loc un ospăț cu circa 30.000 de participanți.²⁵ Dar, grandioasa manifestare a Încoronării de la Alba Iulia avea să consemneze și unele aspecte mai puțin plăcute, precum neparticiparea principalelor partide din opoziție, îndeosebi absența Partidului Național, cel ce avusese un rol determinant în organizarea Actului istoric de la 1 Decembrie 1918. Regele, regina și celelalte oficialități au plecat seara spre București, unde a doua zi, pe 16 octombrie aveau să desfășoare festivități la Arcul de Triumf, dar și la Mitropolie și în Piața Universității, în fața statuii lui Mihai Viteazul. Seara zilei de 16 octombrie a prilejuit și ocazia unei mese festive, la Cercul Militar, cu participarea oficialităților române și străine (Franța, Italia, Spania, Cehoslovacia, Grecia, Iugoslavia,

Marea Britanie, Olanda, Norvegia, Danemarca, Belgia, Portugalia, Japonia). Printre oaspeții de mare onoare se aflau Ferdinand I, mareșalul francez Foch, comandant al armatei franceze în timpul primului război mondial și comandant al Comandamentului Suprem Aliat, generalul Berthelot, șeful Misiunii militare franceze în România (1916-1918) și comandant al Comandamentului Armatei de Dunăre.

După episodul Încoronării – asumat de Partidul Național Liberal, de fapt de Ion I.C. Brătianu, ca evenimente majore ale vremii se rețin: Constituția din 1923, degringolada de comportament a principelui Carol dar și disputa dintre partide, unde în opoziție, poziția cea mai impresionantă o avea Partidul Național (în toamna anului 1926 acesta a fuzinat cu Partidul Tărănesc). Dar, căderea la pat, urmare a unui cancer intestinal, a regelui Ferdinand I, a alimentat speculații și știri de tot felul. În pofida acestora, regina Maria, va întreprinde în octombrie 1926 o vizită în S.U.A., de fapt, un lung turneu în cadrul căruia s-a întâlnit cu primarul New York-ului și a participat la un dîneu oferit de președintele Coolidge în onoarea sa la Casa Albă.²⁶ Timp de două luni, cât a durat vizita în S.U.A., regina a ajuns și la Hollywood, unde l-a cunoscut pe Charles Chaplin. Se spune că prin această călătorie regina (Maria, n.n.), „ar fi pus România pe hartă”. Chemată în țară de oficialii de la București, urmare a înrăutățirii stării de sănătate a regelui Ferdinand I, regina avea să revină la București, după care l-a însoțit pe rege, împreună cu principesa Ileana, în timpul mutării acestuia de la Scoroviștea la Sinaia, unde s-a stabilit la castelul Pelșor.

Când în seara zilei de 19 iulie 1927 s-a anunțat că Parlamentul era legal constituit, ca urmare a validării mandatelor deputaților și senatorilor, regele Ferdinand I mai avea de trăit puține ore. A murit

la orele 2,15, cum avea să fie consemnat în *Monitorul Oficial*, nr.153 bis, din 20 iulie 1927, deși se spune că, de fapt, ar fi încetat din viață cu 34 de ore mai înainte, aspect ce avea să fie tănuțit pentru a se putea constitui noile Corpuri legislative.

Regele Ferdinand I, „delicatul, sfiosul, interiorizatul” rege pentru care problema războiului de re-integrare era un prilej de dramatică verificare a virtuților monarhice, exprimate de sintagma *primatul datoriei asupra sentimentului*, dispăruse.²⁷ „Rămăsese însă consoarta sa Maria, Regină a Războiului”²⁸ cu splendori de legendă în albastrul ochilor în care cerul și marea se oglindeau, cum minunat scrie Pamfil Șeicaru în celebra sa carte, apărută postum, „*Dinastia de Hohenzollern Sigmaringen*”.

NOTE

* Ferdinand s-a născut la 12 august 1865 la Sigmaringen, în Germania, fiind unul dintre fiii principelui Leopold de Hohenzollern (frate cu Carol I al României) și al principesei Antonia de Braganza. După cursurile locale la Dusseldorf, urmează Școala Militară la Cassel și în 1885 devine sublocotenent în garda prusacă de la Posdam. Din 1887 urmează cursurile universitare din Tübingen și Leipzig, devenind peste timp un botanist de renume european. (Regalitatea – o pagină din istoria României, de Iulian Voicu și Emanuel Bădescu, Alcor Edimpex SRL, ed.II., 2001, p. 25)

** Cea care avea să devină Regina Maria se născuse la 29 octombrie 1875, la Eastwell, Anglia, căsătoria cu Ferdinand realizându-se la nici optsprezece ani, la 29 decembrie 1892. Un spirit cu adevărat cutezător, frumoasă, înțeleaptă și cu o personalitate debordantă, plină de energie și elocutorie în formularea părerii proprii, ea avea să devină cea „care a pus România pe hartă” în 1926 când a întreprins o călătorie în America. Înestrată cu o mare sensibilitate, dovedindu-se o talentată scriitoare (*Povestea vieții mele*, lucrare în trei volume, 1934-1935, fiind de referință). S-a stins din viață la 18 iulie 1938, fiind înmormântată alături de regele Ferdinand I în biserica domnească de la Curtea de Argeș (*Regalitatea...*, op. cit., p.32)

*** Exprimarea, aparținând lui Titu Maiorescu, era expresia gândurilor acestuia cu câteva săptămâni înainte de moarte, la 11 iunie 1917, cu puțin timp înaintea legendarelor bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

1. PAMFIL ȘEICARU, *Dinastia de Hohenzollern Sigmaringen*, Biblioteca „Aethia”, Oradea, 2002 (Prezentarea introductivă de dr. Vasile Iliescu. Ediție și note de Ioan Tepelea și Virgil Bulat), p.85.
2. IULIAN VOICU, EMANUEL BĂDESCU, *Regalitatea – o pagină din istoria României*, Alcor Edimpex, ed. II-a, București, 2001, p.25.
3. PAUL AL ROMÂNIEI, *Carol al II-lea, Rege al României*, Editura Holding Raportor, București, 1991 (versiunea românească : Ileana Vulpescu), p. XVII.
4. *Ibidem*, p. XIX.
5. PAMFIL ȘEICARU, *op. cit.*, p. 85-86.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*.
8. *Ibidem*, p. 99.
9. TITU MAIORESCU, *Istoria Contemporană a României (1866-1906)*, Editura Librăriei Socec & Co, Societate Anonimă, București, 1925.
10. IOAN SCURTU, *Ferdinand I*, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 7.
11. A. GUY GOUTHIER, *Missy. Regina României*, Editura Humanitas, București, 2000 (varianta în românește: Andreea Popescu), p. 169.
12. NICOLAE IORGA, *Regele Ferdinand. Cu prilejul înmormântării*. Editura „La Porțile Orientului”, Iași, 1996, p. 58.
13. IOAN SCURTU, *op. cit.*, p. 23.
14. IULIAN VOICU, EMANUEL BĂDESCU, *op. cit.*, p. 18.
15. IOAN TEPELEA, *1919. O campanie pentru liniștea Europei*, col. „Istorie recuperată”, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1995, p. 243-244. Vezi și C. KIRIȚESCU, *Istoria războiului pentru reînțregirea României*, vol. 2, București, 1989, p. 483.
16. IOAN SCURTU, *op. cit.*, p. 64.
17. *Ibidem*, p. 79.
18. PAMFIL ȘEICARU, *op. cit.*, p. 22.
19. DIONA FOTESCU, *Martie-Aprilie 1919. Vizita reginei Maria la Paris și Londra*, în „Magazin istoric”, nr. 12/1994.
20. IOAN SCURTU, *op. cit.*, p. 87, Apud TERENCE ELSEBERRY, „Marie of Romania”, p. 115
21. *Ibidem*.
22. NICOLAE IORGA, *Regina Maria. Cu prilejul încoronării*, Editura „Porțile Orientului”, Iași, 1996, p. 132.
23. IOAN SCURTU, *op. cit.*, p. 115.
24. *Ibidem*, p. 118.
25. *Ibidem*, p. 169.
26. *Ibidem*, p. 188.
27. PAMFIL ȘEICARU, *op. cit.*, p. 117.
28. *Ibidem*, p. 117-118.

Metamorfozele ideologice ale istoriei

Un raport al Legației Statelor Unite ale Americii referitor la tradițiile republicane în România, mai 1948

■ *Vigil Tărâu*

Instaurarea regimului comunist în România a consacrat nu doar schimbări de natură politică, economică sau socială, ci și o rescriere – specifică ideologiei totalitare – a istoriei și tradițiilor românești. Episodul de istorie contemporană aflat astăzi în atenția noastră este legat de un moment mult și încă disputat în istoriografia românească, acela al declarării și proclamării oficiale a „Zilei Independenței” statului român. Fără a ne propune să participăm la dezbateră referitoare la fixarea datei exacte a proclamării independenței românești, vom încerca să indicăm, chiar dacă dintr-o perspectivă americană, momentul și felul în care această dezbateră a început. Documentul elaborat de către Rudolf Schoenfeld, șeful legației Statelor Unite ale Americii în România, adresat Secretarului de Stat, în mai 1948, precizează originile și acțiunile care au contribuit la metamorfozarea tradițiilor și istoriei românești. Relatarea diplomatului american este concisă și expresivă, astfel încât, noi ne vom mărgini a face doar o scurtă introducere menită a-l familiariza pe cititor cu dezbateră istorică cu privire la declararea independenței.

O polemică în acest sens nu a existat până la instaurarea regimului comunist și eliminarea ultimei instituții politice tradiționale, monarhia. În mod firesc, metamorfozarea ideologică a datării declarării independenței românești a fost legată tocmai de existența acestei instituții devenită incompatibilă cu valorile promovate de regimul

comunist. Într-un moment în care Mihai Roller, și nu numai, rescria – în spirit proletcultist și potrivit dogmelor staliniste – întreaga istorie a poporului român, era normal ca și instituțiile moderne ale statului să primească o nouă „reconstituire”, menită să argumenteze valorile promovate de noul regim. Bineînțeles, în acest context, instituția monarhică a avut rezervat un loc de „onoare”, producțiile istorice ale perioadei abundând în relevarea rolului nefast jucat de aceasta în modernizarea și istoria românească. Ca urmare, rescrierea trecutului după canon stalinist, a avut în vedere, pe de o parte, demonizarea instituției și pe reprezentanții acesteia (deveniți dintr-o dată străini de popor și valorile sale) și, pe de alta, trebuia să oculteze contribuția acesteia/acestora la marile momente de afirmare a națiunii române. Or, în atenția noastră se află tocmai un astfel de eveniment: declararea independenței de stat.

Dat fiind acest context ideologic, miza schimbării datei devenea perfect explicabilă, mai ales că sărbătorirea de până atunci a independenței se făcuse la 10 mai, zi intrată în patrimoniul simbolic al națiunii române ca fiind legată indisolubil de monarhie. De aici și necesitatea schimbării datei. Iată însă, în rezumat, care sunt evenimentele istorice care au fost folosite în favoarea acestei schimbări.

La 9/21 mai 1877, în Adunarea Deputaților, N. Flea a interpellat guvernul „dacă se notificase tuturor puterilor ruperea relațiilor cu Turcia și ca urmare *independența completă a României*”¹. În

răspunsul său, Ministrul de Externe, Mihail Kogălniceanu, a precizat „Așadar, domnilor deputați, nu am nici cea mai mică îndoială de a declara în fața reprezentanței naționale că noi suntem o națiune liberă și independentă”². Declarațiile făcute de ministrul de externe au avut ca rezultat consemnarea, într-o moțiune adoptată de Adunare, a atitudinii exprimate neechivoc de reprezentantul guvernului român. În interpretarea promovată de noile autorități române după 1948, răspunsul la interpelare și moțiunea adoptată aveau valoarea unei declarații unilaterale, prin care s-au produs efecte juridice cu privire la declararea stării de război, și, pe cale de consecință, a independenței statului român. Numai că, deși istoriografia română a persistat în această interpretare mai apoi³, o declarație sau proclamație a independenței este nu un răspuns la o interpelare, și nici o moțiune adoptată de Parlament, ci un act oficial, emanat de la autoritățile îndrituite – în speță, sub regimul constituției din 1866, de către guvern și monarh, validat de către Parlament și promulgat în Monitorul Oficial – și comunicat, ca atare, opiniei publice. Or, până la data apariției articolului din Scânteia, 6 mai 1948, așa după cum semnaleză și documentul reprodus mai jos, în istoriografia și conștiința opiniei publice din România, interpretarea potrivit căreia actual oficial al declarării independenței s-a petrecut la 9 mai nu a existat.

Ceea ce se cuvine a fi semnalat, în finalul acestei introduceri, este faptul că o atare declarație sau proclamație – asta și doar prin compara-

ție cu acte similare adoptate de alte state, chiar dacă în epoci istorice diferite – este un eveniment plin de încălcătură simbolică pentru națiunea politică. Or, tocmai această valorizare trebuia a fi înlocuită prin decretarea oficială, pe bază ideologică, a zilei de 9 mai ca zi a independenței naționale românești. Așa cum observa șeful Legației S.U.A., Rudolf Scheonfeld, această dată, era sărbătorită și ca zi a victoriei împotriva fascismului de către U.R.S.S. – a existat și în legătură cu această dată o dispută cu temei ideologic, statele vest-europene sărbătorind victoria aliată la 8 mai – și ca urmare, în mod firesc asistăm la recordarea tradițiilor românești la valorile hegemonului sovietic.

Serviciul Extern al Statelor Unite ale Americii
Cor fidencjal
No. 306   Legația Americană din București
28 mai 1948

Subiect: Schimbarea datei de celebrare a independenței din 10 în 9 mai.

Onorabilului Secretar de Stat
Washington D.C.

Domnule

Am onoarea de a raporta că liderii Republicii Populare Române, în ceea ce pare a fi mai degrabă o manevră evidentă de a aduce istoria României și tradițiile acesteia în acord cu propriile lor obiective ideologice și politice, au decretat schimbarea datei sărbătorii naționale pentru celebrarea independenței de stat a României din 10 mai, data la care în mod tradițional, dintotdeauna se sărbătorește aceasta, la 9 mai. „Printr-o fericită coincidență” așa cum s-a precizat în Scânteia, această din urmă dată este celebrată cu multă fan fără de Guvernul Sovietic ca zi a victoriei Aliaților împotriva Germaniei în cel de al doilea război mondial, și ca o recunoaștere a acestui fapt, autoritățile române au ordonat ca de acum înainte ziua de 9 mai va fi celebrată în România ca „Zi a Independenței și Victoriei”.

În trecut Ziua Independenței în România a fost comemorată în primul rând ca recunoaștere a acțiunii Parlamentului Român din 1877 – dată în contextul războiului ruso-turc din 1877-1878 – care a proclamat independența României de sub suzeranitatea Turciei. Chiar dacă lucrările de istorie românească avute la dispoziție nu sunt foarte consecvente în fixarea datei exacte, când a avut loc acest eveniment (atât Seton-Watson, unul dintre cei mai eminenți specialiști în istoria României, cât și Enciclopedia Britanică, precizează data de 11 mai¹) pot fi identificate indicii și ficente în favoarea datei tradiționale de celebrare a independenței, la 10 mai, însă nimeni, până la manipulările recente ale istoricilor comuniști contemporani nu a argumentat în favoarea datei de 9 mai.

Celebrarea independenței României în 10 mai a fost în trecut strâns asociată cu instituția monarhică, pentru că, în acord cu istoricii români 10 mai (și în acest caz lucrările avute la dispoziție avansează epizodul dferite cu privire la date) este data la care au avut loc alte două importante evenimente cflate în legătură cu instituirea dinastiei de Hohenzollern-Sigmaringen în România – sosirea la București a prințului Carol, în prima sa călătorie, la 1866, și încoronarea sa ca rege în 1881. Deoarece 10 mai a devenit în ochii românilor o tradiție și un simbol legat de Rege și de Familia Regală, conducătorii comuniști ai României au avut o dublă motivație pentru schimbarea datei de celebrare a independenței – pentru înțărirea și continuarea campaniei de eliminare a oricăror tradiții monarhice, și pentru legarea istoriei României și a instituțiilor sale cât mai strâns de cele ale stăpânilor lor sovietici.

Ambele teme au fost amplu tratate de către presă și liderii comuniști în campania publică derulată în sprinjinul schimbării acestei date. Decretul oficial asupra aces-

tui subiect a fost precedat de o scurtă lecție de istorie în Scânteia din 6 mai, unde într-un articol nesemnlat s-au adus just ficări în favoarea mod ficării datei tradiționale. Cu prilejul întrunirii din Parlamentul României, din 9 mai 1877, în acord cu Scânteia, Ministrul de Externe a declarat „Suntem independenți! Suntem o națiune independentă”.

Articolul continua „Fără nici o îndoială, istorica dată de 9 mai, adevărata Zi a Independenței poporului român, a fost trecută cu vederea în documentele oficiale ale timpului, 10 mai substituindu-se ca sărbătoare națională. Motivul nu este greu de ident ficat. Regimul bughezo-moșieresc a dorit să creeze o legătură între celebrarea independenței României și cea mai reacționară dintre instituții, monarhia. Prin fals ficarea grosolană a istoriei, fostele clase conducătoare au dorit să lege pentru eternitate lupta pentru independență a poporului român de monarhie, în încercarea de a crea ideea că una nu poate exista fără cealaltă. De aceea a fost aleasă ziua de 10 mai pentru celebrarea simultană a proclamării independenței României și a dinastiei...”

„Este momentul ca vălul prin care fostele clase conducătoare au înșelat poporul român să fie înlăturat și realitatea istorică să fie restabilită. Tot ceea ce este drag poporului nostru – lupta pentru independența și libertatea patriei noastre – trebuie să fie pur ficat de falsuri. 9 Mai, data la care acum 71 de ani marele luptător progresist Mihail Kogălniceanu a proclamat independența României, trebuie să fie data marii celebrări a independenței naționale a României, ce a fost subminată și trădată de Hohenzollerni, de agenții bugheziei și moșierimii. Printr-o fericită coincidență data de 9 Mai este celebrată și ca zi a victoriei împotriva imperialismului german, adică aceeași imperialiști care ne-au trimis nouă cpresiva dinastie de Hohenzollern-Sigmaringen.

Alte ziare au preluat repede poziția exprimată în Scânteia și au cfirmat editorial că adevărata Zi a Independenței a fost 9 Mai și nu 10 Mai așa cum „eronat” a fost înregistrată în documentele oficiale până în prezent.

La 7 mai un comunicat provenit de la Președinția Consiliului de Miniștri a precizat: „Cum independența României a fost proclamată la 9 mai 1877, acest eveniment va fi de acum celebrat la această dată și nu în 10 mai”. Această not ficare oficială a schimbării datei a fost comunicată Legației în forma unei note de către Ministrul de Externe, traducerea acesteia fiind anexată.

Prima celebrare a Independenței și Zilei Victoriei la 9 mai în acest an a fost marcată de ceremonii în care au fost pronunțate diatriba împotriva monarhiei și a „imperialismului vestic”, aducându-se un laig tribut de mulțumire Armatei Roșii. Principalul vorbitor, cu această ocazie, a fost Ministrul Apărării Naționale, Emil Bodnăraș, care s-a rferit la ziua de 10 mai ca „ziua primei mari trădări”, precizând că „la 9 mai 1945, ziua victoriei împotriva Germaniei hitleriste, câștigată de glorioasele armate sovietice sub conducerea Partidului Bolșevic, condus de genialul Stalin, a fost eliberat Poporul Român și multe alte popoare de sub înfluența și cpresiunea reacțiunii naționale și a puterilor imperiale. Victoria asupra Germaniei Hitleriste și a Fascismului este victoria popoarelor din Uniunea Sovietică, a Armatei Sovietice, a oamenilor iubitori de pace, libertate și cpgres. Nu este victoria reacțiunii internaționale și a forțelor imperialiste. Aceste forțe nu doresc o victorie care ar aduce libertate pentru popoare. Ei urăsc victoria împotriva fascismului deoarece ei urăsc libertatea și independența popoarelor. Aceasta este dovedită de evenimentele zilnice din Grecia, Italia, Franța, Spania, Palestina și China. Lagărul democratic, anti-imperialist, în mod calm, dat determinat, construiește ed ficul păcii și cpgresului între popoarele libere și independente.”

Iustinian, locțiitor al Patriarhului [locum tenens, n.n.], recent ales în funcția de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, a fruct ficat acest prilej, într-o scrisoare pastorală, în care a evidențiat aceleași teme. El spunea, printre altele:

„Biserica noastră, ce servește doar adevărului și dreptății, a fost oprită, pentru mulți ani, să celebreze data de

9 mai ca zi a Independenței poporului român. Interesele străine ale foșilor conducători ai țării au condus la raportarea acestei sacre zile de un nume străin și de monarhie, o instituție străină de st fletul poporului român. Astăzi, când vălul înșelăciunii a fost îndepărtat, și Biserica Ortodoxă Română, prețuind pe Dumnezeuul nostru, celebrează Ziua Independenței țării noastre alături de toți fii ei. În această zi festivă, când celebrăm independența și victoria împotriva hoardelor Fasciste, întoarceți-vă gândurile voastre spre toți aceia ce și-au jer fit sângele pentru a câștiga victoria: soldații ruși și români. Priviți împrejur și veți putea vedea pe aceia care încă și astăzi luptă pentru apărarea păcii și independenței, și urmași-i. Cu toții îi cunoaștem: democrațiile populare conduse de Uniunea Sovietică. Și deschideți-vă ochii în ceea ce îi privește pe ceilalți, a căror lideri și conducători care încearcă să ducă omenirea spre un nou măcel, sperând că în acest fel vor reuși să domine celelalte popoare care s-au eliberat și să își întărească stăpânirea asupra celor care nu s-au eliberat încă. În privința cforturilor celor care doresc războiul, aduceți-vă aminte cuvintele apostolului: „Aveți gr jā ca să nu pieriți” (Galateni, V, 15)”...

Printre evenimentele principale cuprinse în programul oficial al celebrării „Zilei Independenței și Victoriei”, în plus față de discursul lui Bodnăraș, a fost și ceremonia de depunere a coroanelor la monumentul eroilor sovietici, și pavoazarea cu steaguri naționale și sovietice în întreaga țară. Au fost primite telegrame de felicitare din partea Generalisimului Stalin și a altor oficiali sovietici, și a liderilor din țările vecine și satelite.

Poporul român a rămas, în general, apatic la această ingerință în istoria și tradițiile sale, asta și datorită obișnuinței cu acest tip de manevre din partea liderilor săi actuali.

Respectuos al Dumneavoastră
Rudo f Schoerfeld
[s.s. indesc frabilă]

Anexa:

1. Nota verbală nr. 24572, datată mai 7, 1948
Fila no. 840.7
RCCreel: rg
Original and Ozalid to Department

[Rudo f Schoerfeld to the Secretary of State, May 28, 1948, National Archives Record Administration, Washington D.C., Record Group 59, Rola 8, cadrele 1064-1067]

NOTE

1. *Independența României. Documente, vol II, partea a II-a, Corependența diplomatică străină*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1977, pp.3-4.
2. Apud Gheorghe I. Stoean, Ion Gheorghe Pană, *Epcpeea Independenței României 1877-1878*, Editura Dacia, Cluj, 1977, p. 160.
3. Vezi Ștefan Pascu et alții, *Independența României. Bibliografic*, București 1979, p. 138-140; *Istoria drepudului românesc*, vol. 2/2, Editura Academiei RSR, București, 1987, p. 122; Apogeul producțiilor istorice în legătură cu acest eveniment a fost atins în anul 1977, când a fost sărbătorit centenarul independenței. În acel an au apărut numeroase volume de documente, editate de instituții academice sau arhivistice, sinteze și lucrări speciale menite a celebra acest important eveniment istoric, dar și legătura sa cu instituționalizarea cultului personalității lui Ceaușescu.
4. Această dată avea în vedere, probabil, publicarea în Monitorul Oficial a Declarației de Independență.

Sinele și unitatea conștiinței sau raportul corp/spirit (2)

■ Ion Vezeanu

2. Unitatea conștiinței

Problema filosofică care se pune, în urma experiențelor de comisurotomie a creierului, este de a interpreta datele experiențelor și de a afla dacă suntem în măsură să formulăm un răspuns plauzibil în ceea ce privește unitatea conștiinței. Câte spirite pot avea pacienții cărora le-a fost secționat creierul? Conștiința lor este dublă sau unică? Sau poate că au o conștiință mai exotică, o conștiință divizată, fracționată în mai multe părți? În acest caz ce este conștiința? Dificultatea nu este naivă iar răspunsurile care i se pot da sunt toate problematice, astfel încât putem chiar imagina o «soluție» radicală: renunțarea la noțiunea de spirit individual, de conștiință de sine sau la noțiunea de sine-însuși (fr. *soi-même*, engl. *sef*, germ. *selbst*).¹ Totuși credem împreună cu Paul Ricoeur, dar contrar lui Derek Parfit sau lui Eric Olson, că a renunța la chestionarea sinelui este echivalent cu a renunța la demersul filosofic prin excelență, demers care consistă în uimirea și mirarea de sine, în neliniștea și preocuparea de sine, și bineînțeles în cunoașterea de sine însuși.²

Pentru a răspunde problemei unității conștiinței în cazul pacienților care au fost operați prin comisurotomie, Thomas Nagel propune cinci interpretări posibile ale datelor și faptelor prezentate în paragrafele precedente: *i*) spiritul este unic, asociat emisferei stângi a limbajului, în timp ce emisfera dreaptă este asimilată cu un fel de entitate automatizată în care nu se produc procese mentale conștiente; *ii*) spiritul este unic, asociat emisferei stângi, în timp ce emisfera dreaptă poate produce stări mentale conștiente izolate fără ca acestea să fie integrate unui spirit, dar aparținând organismului; *iii*) există două spirite, cel asociat emisferei stângi care poate vorbi, în timp ce celălalt nu poate vorbi; *iv*) pacienții au un singur spirit, dar cu conținuturi disociate care derivă din fiecare emisferă; *v*) pacienții au un spirit normal în cea mai mare parte a timpului, în timp ce în situații experimentale spiritul individual se separă, se divide în două spirite; odată ce experiența încetează, poate că spiritul se reconstituie.³ Acest gen de concluzii pare foarte uimitor chiar și filosofilor obișnuiți cu literatura filosofiei spiritului. Se întâmplă astfel nu din pur hazard, ci deoarece analiza acestor interpretări conduce la concluzia «disperată» că toate cazurile sunt inacceptabile!

Să presupunem mai întâi prima ipoteză, conform căreia *spiritul est unic* și asociat în mod exclusiv emisferei stângi. Această interpretare se bazează pe răspunsurile pacienților care refuză să atribuie conștiință emisferei drepte. Or, acest argument ar fi un fel de «pétition de principe» (presupunem ceea ce vrem să demonstrăm) deoarece singura emisferă care poate răspunde este cea responsabilă cu limbajul (emisfera stângă), nefiind conștientă de activitățile cerebrale ale emisferei drepte.⁴ Răspunsurile emisferei stângi despre ceea ce face emisfera dreaptă nu sunt fiabile. Deci pacientul (emisfera stângă) nu este în măsură să neghe sau să afirme ceva valabil despre emisfera dreaptă. Pe de altă parte, reacțiile emisferei drepte, care nu este foarte inteligentă dar poate răspunde stimulilor vizuali, auditivi și de limbaj, nu

ne-ar conduce la concluzia că limbajul ar fi o condiție necesară a conștiinței: «Într-adevăr, ceea ce poate face emisfera dreaptă în mod autonom este ceva prea elaborat, prea orientat în mod intențional, prea inteligibil din punct de vedere psihologic pentru a fi considerat pur și simplu ca o colecție de răspunsuri automate inconștiente»⁵.

Conform acestor remarci, prima ipoteză se averează de nesușținut și, ținând cont de observațiile precedente, putem refuta în aceeași manieră a doua ipoteză care susține că activitățile mentale ale emisferei drepte sunt conștiente dar cu toate acestea nu ar aparține spiritului. Pe scurt, ambele ipoteze care susțin unitatea conștiinței, altfel spus că există un spirit unic, intră în conflict cu rezultatele experiențelor. Într-adevăr, conform teoriei lui Roger Wolcott Sperry,

În locul unui curent unic, un ficat și normal al conștiinței, acești pacienți se comportă de manieră multiple, ca și cum ei ar fi dispus de două fluxuri independente de conștiință, câte unul în fiecare emisferă, fiecare fiind autonom și în sfârșit oricărui contact cu experiențele mentale ale celuilalt. Alfel spus, fiecare emisferă pare să aibă senzațiile sale proprii și private, propriile concepte, propriile impulsuri de a acționa, acompaniate de experiențele voluntive, cognitive și de învățare asociate. În urma operației chirurgicale, fiecare emisferă dispune prin urmare de propria înlănțuire de amintiri separate care devin inaccesibile procesului de recunoaștere al celeilalte emisfere.⁶

Pentru acest motiv, trebuie să considerăm ipotezele următoare, conform cărora, activitățile conștiente ale celor două emisfere sunt atribuite existenței a două spirite sau a unui spirit divizat. La această concluzie «dramatică» a ajuns deasemeni unul din pionierii cercetării diviziunii creierului în neuroștiințe, Michael S. Gazzaniga. Într-un articol recent, unde face rezumatul a treizeci de ani de lucrări în acest domeniu, adeseori în colaborare cu Roger Wolcott Sperry, cercetătorul american recenzează rezultatele sale în modul următor: «O concluzie imediată asupra acestor fenomene sugerează că diviziunea emisferelor, în scopul de a controla intratabila epilepsie, dă naștere a două jumătăți de creier fiind fiecare independentă de cealaltă»⁷.

Dar aceste interpretări, care pun la îndoială unitatea conștiinței, înlănesc aceleași probleme ca cele precedente. O dificultate invocată de Thomas Nagel, contra tezei celor două spirite, este mărturia emisferelor stângi ale pacienților conform căreia nu ar exista o diminuare a câmpului vizual iar absența de senzații dinspre partea stângă ar fi imperceptibilă. În acest sens, caracterul uimitor de coordonat al relațiilor întreținute de pacienți cu mediul înconjurător, în situații ordinare, comune, ne determină să considerăm ipoteza unui spirit sau a unei conștiințe unificate. Altfel pacienții înșiși, cit și persoanele care îi cunosc, se percep sau intră în relație cu ei ca și cum ar avea de-a face cu indivizi unici. Se întâmplă astfel în ciuda faptului că experiențele relevă un număr important de funcții scindate în două branșe separate, necomunicante:

Nu se întâmplă ca și cum ar fi vorba despre doi centri volitivi conflictuali care ar utiliza un aparat comun de recepție și de raționare. Sciziunea este mult mai profundă decât această posibilitate [...]. Deoarece la acești

pacienți se pare că există fenomene care se derulează în mod simultan, care nu corespund cu ideea unui spirit unic: o atenție simultană față de două acțiuni incompatibile, de exemplu, fără vreo interacțiune între intențiile minților dreaptă respectiv stângă.⁸

Așa cum susține Michael S. Gazzaniga, «După ce au fost separate emisferele cerebrale umane, fiecare jumătate de creier pare să lucreze și să funcționeze independent de conștiința celeilalte»⁹. Acest fapt ridică o problemă fundamentală deoarece, atunci când încercăm să ne imaginăm aceste cazuri patologice în termeni mentaliști, ne considerăm *a priori* ca unitate psihologică, în timp ce ne găsim în incapacitatea de a concepe modul mental interior al pacienților respectivi. Faptul că vorbim la persoana întâia singular ne determină să considerăm unitatea conștiinței ca fiind în mod numeric absolută, dar aceasta n-ar fi decât o pură iluzie: «Iluzia consistă în a proiecta în interiorul centrului spiritului chiar subiectul al cărei unități încercăm să o explicăm: persoana individuală împreună cu toate complexitățile ei»¹⁰.

3. Experiențe și interpretări nedeterminante

Pentru a răspunde dificultăților legate de interpretarea comisurotomiei, Derek Parfit propune una din numeroasele sale experiențe imaginare, idealizând de data aceasta experiența reală a «diviziunii spiritului»¹¹. În scopul evident de a-și facilitat demersul, filosoful american alege cazul rar, «corespunzând unei minorități de persoane», când cele două emisfere cerebrale reușesc să dezvolte aproape aceleași competențe lingvistice, matematice, cognitive etc. Pe scurt, nu ar exista în acest caz diferențe sensibile între capacitățile și funcționalitățile celor două emisfere și se poate imagina, cu Derek Parfit, situația în care acestea ar fi total identice. Autorul american sugerează că el însuși s-ar putea găsi în această situație. Să presupunem deasemeni că filosoful american este echipat cu un fel de aparat care blochează cele două emisfere, conectat la lentilele sale de contact și aflat sub controlul său. Ridicând una din lentile acesta poate să-și dividă spiritul; după aceea, prin fiecare jumătate a spiritului său divizat, își poate reunifica spiritul, pur și simplu închizând una din lentile, conform propriei sale voințe¹². Rezumând, când emisferele sunt deconectate, fluxul conștiinței sale se divide fără totuși să-i dea impresia filosofului de a face experiența acestei diviziuni¹³. Cum se poate explica o concluzie atât de uimitoare?

Să reținem mai întâi că experiența respectivă este reală, iar aspectul său imaginar se reduce la idealizarea simetriei creierului, deoarece în realitate acesta este asimetric¹⁴. Cât despre Derek Parfit, acesta înțelege să explice funcționarea propriei conștiințe utilizând metafora «fluviului» care curge, nu ca un canal cu un singur braț, ci putând să se despartă din când în când în două brațe, când înlănește o insulă de exemplu, și apoi să se reunească după ce a depășit-o. Astfel i-ar fi posibil să profite în timpul unui examen pentru a-și ameliora rezultatele la fizică:

Mă găsesc în timpul unui examen, și nu-mi mai rămân decât cinsprezece minute pentru a răspunde la ultima întrebare. Mi se pare că există două moduri pentru a rezolva această problemă. Nu sunt sigur de calea cea mai bună pentru a reuși. Atunci, decid de a-mi diviza spiritul timp de zece minute, pentru a lucra cu fiecare jumătate de spirit unul dintre cele două calcule și, după aceea, de a-mi reunifica spiritul pentru a redacta o copie imparțială a celui mai bun rezultat.¹⁵

Oricât de surprinzătoare și de uimitoare pare, această concepție este totuși coerentă după părerea filosofului american mai ales pentru că este posibilă descrierea a ceea ce a imaginat el. Ideea este că dacă descrierea unui fapt este coerentă, atunci faptul însuși ar fi coerent, ceea ce nu este deloc evident. Această explicație, care integrează în același timp ideea unei conștiințe unice cu posibilitatea diviziunii temporare a spiritului este susținută, în același sens, de către Terence E. Wilkerson într-un articol care studiază analogia diviziunii plantelor cu cea a creierelor¹⁶.

Într-adevăr, inspirându-se din experiențele imaginare ale lui Derek Parfit și din cazurile concrete de diviziune a plantelor (întilnite în grădini), filosoful englez propune, nuanțând în același timp, șase cazuri de diviziune și de transplant de creier conform cărora, a vorbi despre identitate personală în sensul strict ar fi o modalitate improprie de a se exprima. Să considerăm deci cazul diviziunii creierului unui pacient cu diferitele posibilități imaginare sau reale care pot rezulta de aici: *i*) acesta (Wilkerson!) scoate una dintre emisfere și o distruge lăsând *in situ* pe cealaltă; ceea ce rămâne va fi în mod singular aceeași persoană ca cea originală; *ii*) acesta scoate o emisferă pentru a o transplanta într-un corp decerebrat; din inadverență, emisfera rămasă *in situ* este distrusă; în acest caz, sigura emisferă care rămâne, cea transplantată, este aceeași persoană cu originalul, *id est* donorul; *iii*) acesta scoate o emisferă pentru a o transplanta într-un corp decerebrat și ambii pacienți sunt în viață! În acest caz, nu se mai poate vorbi de identitate (aceasta pare indeterminată); nu se poate spune nici că cei doi sunt identici cu originalul, deoarece această afirmație ar contrazice tranzitivitatea relației de identitate; prin urmare, trebuie să tragem concluzia că persoana originală a fost divizată; *iv*) acesta scoate o emisferă pentru a o transplanta în cutia craniană a unui alt pacient căruia îi lipsește una din emisfere; după conectarea celor două emisfere (emisfera transplantată, dominată și cea care este deja *in situ*, dominantă) ar trebui să tragem concluzia că, în mod cert, persoana care nu are decât o emisferă este identică cu donorul, în timp ce persoana care a suportat transplantul nu este nici identică cu donorul, nici cu diviziunea sa; *v*) cazul este identic celui precedent, doar că emisfera transplantată este cea dominantă în timp ce cea care rămâne pe loc este dominantă; atunci, donorul este divizat, în timp ce receptorul, persoana care dispunea deja de emisfera dominată încetează să existe. În fine, ultimul caz diferă de diviziunea cerebrală, *vi*) se referă la duplicarea progresivă a persoanelor prin schimbarea unor mici cantități de celule vii ale unui corp pentru a le dezvolta în laborator și pentru a obține noi indivizi. O tehnică destul de avansată va permite cercetătorilor să programeze creierul fiecărui individ. În acest caz, ar trebui să tragem concluzia că toți indivizii sunt echivalentul zoologic al cazurilor de diviziune a plantelor; tot ca în acest ultim caz, ar trebui să afirmăm că identitatea persoanelor depinde în numeroase cazuri de decizia și de interesele umane iar nu doar de genul natural al indivizilor care sunt în cauză¹⁷.

Numai că poziția lui Terence E. Wilkerson ca și cea a lui Derek Parfit ridică serioase obiecții și nu dintre cele mai puțin importante. Toate interpretările lor se bazează pe presupuziții filosofice destul de fragile ca «cel mai bun candidat» sau ca «argumentul sorit». Or, cei doi autori nu știu să răspundă obiecțiilor ridicate de cele două argumente. Argumentul «celui mai bun candidat» pretinde că un bun criteriu de stabilire a identității unui obiect sau a unei persoane este alegerea «celui mai bun candidat», a celui care răspunde cel mai bine condițiilor de identificare cu originalul. Numai că nu există criterii fiabile de identitate

între două lucruri, iar «cel mai bun candidat» apare ca un fel de compromis în lipsă de altceva. Or, relația universală de identitate nu suportă nici un fel de compromis. În ceea ce privește argumentul «sorit», acesta datează din perioada Școlii filosofice din Megara, din Grecia antică. Reprezentanții acestei școli invocau argumentul pentru a arăta limitele limbajului rațional. Argumentul poate fi folosit împotriva ideii de exactitate, de precizie, împotriva identității obiectelor și apare ca o ipoteză în favoarea existenței predicatelor și obiectelor vagi, a schimbărilor succesive prin mici modificări. Începând cu ce moment precis, un copil devine adult, adică o ființă umană diferită decât era înainte? Începând cu ce moment exact, o însumare de obiecte devine o mulțime sau o grămadă? Eubulid din Megara¹⁸ a dat exemplul celebru al grămizii de grâu: începând cu care bob de grâu precis se poate vorbi, prin adăugări succesive, despre o grămadă? Sau începând cu al cătelea fir de păr, pe care-l pierde cineva, se poate spune că devine chel? Acest tip de argument pune în cauză identitatea obiectului care suportă astfel de transformări succesive prin mici modificări.

În plus, în cazul lui Wilkerson și a lui Parfit este vorba despre o explicație *ad-hoc* când se consideră că conștiința se poate divide și se poate reunifica. O altă critică importantă, pe care o putem invoca împotriva reducționismului lui Parfit, este aceea de a susține împreună cu Pascal Engel că concepția filosofului american nu poate să explice caracterul subiectiv al persoanelor. Prin urmare, una dintre tezele metodologice ale lui Parfit, conform căreia se poate face o descriere *impersonală* a tuturor faptelor relevând de continuitatea psihologică sau corporală a unei persoane, este falsă¹⁹. Într-adevăr, atunci când se ridică problema eului, de a ști cine sunt eu, ce înseamnă faptul că sunt eu însumi, dimensiunea *subiectivă* a persoanei umane apare cu toată forța sa. În caz contrar, acceptarea concepției unui spirit disociat (dublă sau divizat) ne face dificilă sarcina «de a concepe ce înseamnă faptul (*what it is like*) de a fi una dintre aceste persoane»²⁰. Așa cum susține și Frank Jackson²¹, există în cazul ființei umane o experiență subiectivă care este ireductibilă. În acest sens este formulată experiența de gândire care are drept personaj principal o specialistă în neuroștiințe, Mary: aceasta nu a văzut niciodată lumea reală decât în alb și negru. Experiența ei perceptivă seamănă cu felul în care primim filmele de arhivă într-o sală de cinematecă. Dar într-o bună zi, Mary poate să vadă realitatea în culori. Ideea lui Jackson este că nici un fel de investigare științifică obiectivă nu ne poate explica ce impresie are Mary atunci când vede culoarea roșie. Deci ar exista ceva ireductibil în experiența subiectivă, care nu poate fi cunoscut în mod obiectiv.

În tot cazul, oricare ar fi argumentele pro sau contra, putem să afirmăm cu Michael S. Gazzaniga, că faptul cel mai important, de a ști ce înseamnă să fii conștient, nu este explicat prin experiența de diviziune a creierului:

*Dar ceea ce este cel mai important, nu ne-am pus efectiv întrebarea de a ști ce este conștiința. La urma urmei, a dovedi că emisferele cerebrale bilaterale simetrice [în aparență] pot fi divizate, care produc după aceea două sisteme de conștiință, ne permite doar de a dispune de două sisteme dintre care nu înțelegem nici cel puțin unul dintre ele! Acest fapt nu ne face să avansăm cu nimic în demersul nostru de a ști ce semnifică experiența de a fi conștient.*²²

Pe scurt, experiențele de diviziune a creierului, reale sau imaginare, nu ne-au arătat ce este conștiința, ce este sinele sau cine sunt eu? În plus, ne găsim în fața unor cazuri problematice, deoarece nedecidabile, indeterminate. Într-adevăr aceasta este teza lui Derek Parfit, care multiplică experiențele de gândire pentru a demonstra că răspunsurile date aporiilor identității personale sunt

în majoritatea cazurilor indeterminate. Această concluzie deschide calea unei dezbateri și mai animate între materialisti și dualiști. Astfel, departe de fi dat răspunsuri clare problemei unității conștiinței, experiențele de comisuromie a creierului nu au făcut decât să incite disputele filosofice între savanți, cercetători și filosofi. Faptul acesta lasă suficient loc unor interpretări bazate pe presupuziții de ordin ideologic (în cazul cel mai rău) sau morale, filosofice și religioase (în cazul cel mai fericit). În această din urmă situație se află John C. Eccles.

NOTE

1. Cf. de exemplu, E.T. OLSON, „There is no Problem of the Self”, *Journal of Consciousness Studies*, vol.5, nr. 5-6, 1998, p. 645-657; deasemeni D. Parfit, *Reasons and Persons*, p. 245; afirmând că „identitatea personală nu are importanță”, p. 255, autorul american neagă importanța sinelui; câteva paragrafe mai jos, acesta vorbește efectiv despre *eliberarea de sine*. §95. *Liberation from the self*, p. 281-282.
2. P. RICER, „L'identité narrative”, *Esprit*, nr. 7-8, 1988, p. 296; după filosoful francez, putem spera să rezolvăm anumite probleme de identitate personală prin distincția între *idem* (același lucru) și *ipse* (identitatea de sine); cf. deasemeni p. 299; stările mentale și faptele corporale nu se reduc la evenimente impersonale, deoarece sinele nu aparține categoriei faptelor și evenimentelor; cf. deasemeni *Soi-même comme un autre*, Paris, Seuil, 1990.
3. TH. NAGEL, *Questions mortelles*, p. 182; alți autori ca H.R. MATUREAN și F.J. VARELA, *L'Arbre de la vie*, p. 220, consideră existența a trei spirite; „După operație, totul se petrece ca și cum pacientul ar fi devenit trei persoane diferite, fiecare având propriile caracteristici individuale: o persoană pentru emisfera dreaptă, o alta pentru emisfera stângă și o alta pentru combinația externă a celor două emisfere intervenind în funcționarea unui corp unic”.
4. S. FERRET, *Le Philosophe et son scalpel*, p. 94.
5. TH. NAGEL, *Questions mortelles*, p. 183.
6. R.W. SPERRY, *American Psychologist* XXIII, p. 724.
7. M.S. GAZZANIGA, „Consciousness and Cerebral Hemispheres”, în M.S. Gazzaniga (ed.), *The Cerebral Neurosciences*, p. 1592.
8. TH. NAGEL, *Questions mortelles*, p. 187.
9. M.S. GAZZANIGA, „Consciousness and the Cerebral Hemispheres”, p. 1392.
10. TH. NAGEL, *Questions mortelles*, p. 191.
11. În afară de stilul agreabil și original al lui D. PARFIT, *Reasons and Persons*, p. 245-280, care ne permite să parcurgem destul de ușor dificultăți filosofice insolubile cu ajutorul experiențelor imaginare, trebuie să precizăm că acest gen de investigație a devenit în cazul lui un fel de obsesie; dealtfel, filosoful american afirmă el însuși că ar fi ajuns să facă filosofie în urma lecturii experiențelor de diviziune efectuate pe creier: „I decided to study philosophy almost entirely because I was enthralled by Wiggins's imagined case”, p. 518, nota 40; este vorba despre cazul imaginat de D. WIGGINS, *Identity and Spatio-Temporal Continuity*, p. 50.
12. D. PARFIT, *Reasons and Persons*, p. 246.
13. *Idem*, p. 247.
14. J. ECCLES *op.cit.*, cf. *ibid.*; cf. deasemeni H. MATUREAN și F. VARELA, *L'Arbre de la connaissance. Racines biologiques de compréhension humaine*, p. 226.
15. D. PARFIT, *Reasons and Persons*, p. 246-247; cf. notre traduction.
16. T.E. WILKERSON, „Natural Kinds and Identity, A Horticultural Inquiry”, *Philosophical Studies*, vol. 49, 1986, p. 63-69. Considerăm aici doar diviziunea creierelor, p. 67-69.
17. T.E. WILKERSON, „Natural Kinds and Identity, A Horticultural Inquiry”, *Philosophical Studies*, vol. 49, 1986, p. 64 și p. 68; prin această concepție autorul își opune, printre alții, lui D. WIGGINS, *Sameness and substance*, p. 84.
18. Cf. de exemplu R. MULLER, *Les Mégariques. Fragments et témoignages*, p. 79.
19. Cf. P. ENGEL, *Introduction à la philosophie de l'esprit*, p. 177 și p. 181; cf. deasemeni P. RICER, „L'identité narrative”, p. 299.
20. TH. NAGEL, *Questions mortelles*, p. 187.
21. F. JACKSON, „What Mary didn't know”, p. 70.
22. M.S. GAZZANIGA, „Consciousness and the Cerebral Hemispheres”, p. 1392.

Coincidențe, lipici, amnezii

■ *Mihai Dragolea*

Prin nu știu ce potriveală, chiar în seara zilei nenorocite când a început războiul din Irak, în apartamentul de deasupra celui amărit în care sălășluiesc fără pic de entuziasm casnic, s-a încins un chef strașnic, sănătos, cu tropăieli agile, pe ritm vesel, de manele tulburătoare. Nu știu nici acum de la ce anume s-a iscat paranghelia, ce-i mîna pe participanți la dans apăsător și vioașie sonoră, sărbătoreau ziua cuiva sau începerea nefericitului conflict, unde – aflăm cu durere – se folosește armament ultrasofisticat, de nu mai rămîne piatră pe piatră după ce este servit. Uite că la noi este și așa ceva, dar pentru ținte mai modeste: se vînd într-o veselie „aparate ultrasonice împotriva șoarecilor, șobolanilor“; dar, atenție mare!, se apelează și la armament clasic, deoarece a apărut, proaspăt și eficient, un „unic producător intern“ în căutare de „distribuitori pentru produsul «Lipici prins șoareci și alte vietăți»“; cum se vede, cu aviația ultrasonică și infanteria lipiciului, pisicilor nu le mai rămîne decît să toarcă liniștite, în așteptarea calmă a răsfațului cu o zdrăvănă porție de *Whiskas* sau *Kitty Kat*. O enigmă deloc ușoară tot rămîne; la ce se referă sintagma „și alte vietăți“, pe cine mai poate immobiliza aprigul lipici? Că, dacă ar bate lipiciul cu pricina pînă la cine mi-aș dori personal, le-aș folosi negreșit pentru o vietate bipedă, după cum urmează: aș unge cu lipiciul fermecat, în mare taină, hainele bipedului în cauză, chiar înainte de a se îndrepta

el spre careva din cele opt-nouă limuzine pe care nu mai ține minte că le deține. Vă dați seama cum ar fi, ce scenă s-ar încropi dacă bipedul în cauză s-ar lipi de una – la stînga, de alta, – la dreapta, personajul fiind, de fapt, nehotărât cu care din cele două să pornească la drum; vă închipuiți ce spectacol măreț ar fi dacă limuzinele între care stă lipit bipedul ar porni automat, de unele singure, dînd semne neliniștite că vor s-o ia la goană care încotro, în direcții total diferite?! Păi, n-ar țipa bipedul în cauză ca din gură de șarpe, smucindu-se de mama focului să se dezlipească măcar de una din frumosele și subit năbădăioasele-i limuzine, cărora nici nu mai apucă, bietul de el, să le țină contabilitatea?! Ori rămîne în costumul lui Adam, ori se rupe în bucăți.

Dar, mai bine, să ne întoarcem la alte vietăți patrupede, la nemeritat de superficial apreciații porci: ce viață au bieții de ei dacă stăpînii lor de pe aceste meleaguri, disperajați că n-au unde să-i adăpostească, au ajuns să fure de pe drumurile patriei panouri date cu vopsea euro, să facă din ele acoperiș la cotețe? Nu putem să avem europorci decît cultivînd infracțiunile, mare mizerie! Dar nici în stare de pulpă, cotlet nu e situația mai brează, pentru că iată ce a apărut mare și lat în ziare: „Apelul crescătorilor de porci din România / Excelenței Sale D-lui Ion Iliescu, Președintele României / Excelenței Sale D-lui Adrian Năstase, Prim-ministru al României“, un apel cutremurător,

serios în tot cuprinsul lui, înaintat de „Patronatul român al cărnii de porc“. După cum susțin semnatarii petițiunii, dacă nu se iau măsuri urgente, dacă se continuă în aceeași manieră deplorabilă – delicioșii cîrnăciori, apetisantele grătare, gustoasele fleici nu vor mai exista decît în poze, tablouri sau discrete înregistrări video. Uite așa ajungem noi la vreme de mare conflict: cu lipici de bună calitate folosit aiurea, numai pentru șoareci, și cu soarta porcilor (adăpostiți sub panouri euro) în mare dificultate. Așa e la noi: unul nici nu mai știe cîte mașini are și patronii cărnii de porc au ajuns la disperare.

Aurel Terec

Sculptorul Romul Ladea

Opinii

➔ *urmare din pagina 2*

tanță, atît cît să crezi că prezența ta poate însemna ceva în viața unor indivizi de o atare importanță. Apoi ți se cere ceva: un efort, de regulă intelectual, pentru că „a, tu ești cel care...“, pentru că „n-ai putea...“, pentru că „dacă înțeleg bine, tu te pricepi la...“. Tu *înțelegi* cu succes supozitorul discursului lor malefic, după care te pui pe treabă. Cum să nu merite, în fond te-a recunoscut. Știa că tu...

Unii dintre ei nu mă cunosc. Privirea lor e rece, zămbetul e aiurit. Unii habar n-au la ce eveniment participă, se uită cu mirare în jur, după care observă masa cu aperitive și respiră ușurați. E ceva cultural, desigur! Se cunoaște după forma paharelor de țuică, mici și de unică folosință, după sandwich-urile infinitesimale și după multitudinea de scobitori. Unii dintre ei privesc pereții, acoperiți de picturile cuiva care a considerat că e momentul să expună. Privești și tu și realizezi că nu, momentul nu a venit, nici măcar nu pare să fie pe drum. Unii fac haz.

Persoanele de valoare din această sală au funcții diferite. Recunoști reprezentanți de instituții guvernamentale, recunoști reprezentanți de instituții guvernamentale și, totodată, reprezentanți de instituții guvernamentale. După aceea, așa: ACR, Telecom, Parc, Muzeu; Camere Județene de și Camere Regionale de, edituri locale și edituri locale. Toți băntuți de același virus, al parvenirii și al minciunii în interiorul căreia respiră. Fiecare crede, în sinea lui, că se pricepe cu adevărat la ceea ce face. De aceea toți te privesc cu suspiciune, ca pe un străin. Altădată te-ai fi bucurat să fii așa, să-ți poți spune cu frun-

ta sus că nu faci parte din lumea asta și că nu ai ce căuta aici, dar acum te întrebi cu toată amărăciunea dacă nu cumva aceasta este limita, dacă dincolo de ea mai e ceva sau neantul a pătruns și în ultima sa victimă.

Festivitatea a început. Cineva de lângă tine, cu o figură de șobolan, pe care îl cunoști de mult, dar nu l-ai considerat nicodată susceptibil a fi băgat în seamă, face o glumă. Ideea este să rămîi mereu calm și să te întrebi, cu umor, unde anume a dispărut senzația de vomă de altădată. Potopul de vorbe din jur nu te mai atinge, pentru că repeți și tu, mecanic, ceva. Ulterior realizezi că faci gestul dezinteresat de a corecta greșelile gramaticale ale celor care vorbesc. Îți cad ochii pe o carte, unul dintre volumele care, începînd de acum se pun în circulație, și constăți că ultimul cuvânt îl are un ministru la modă. Surâzi. Dacă poți.

*

Reiau. Poate că cele de mai sus, reprezentînd o stare subiectivă a ființei, concretețea unui strigăt de ajutor, nu sunt de natură să determine descrierea a fi percepută la nivelul faptelor petrecute realmente. Adică o descriere simplă a unor evenimente care, jur!, au loc independent de voința mea, independent de existența și de viitorul meu. Îmi amintesc de o năvălă a Daphnei du Maurier în care, în urma unei operații oculare, o pacientă dobîndește un ciudat viciu de refracție, mai exact nu reușește să vadă omul ca atare, ci animalul-pereche al acesteia. Jignirea adusă, indiscutabil, animalelor care nu-și pot decide înfățișarea și care nu au trăsături concrete de caracter, acționînd doar în virtutea unor caracte-

ristice specifice rasei și corespunzătoare instinctului, acreditează totuși ideea că după o vreme în care ai trăit în mijlocul unei lumi corecte, cu prieteni asemănători ție, cu mentori al căror cuvînt poartă după sine greutate și suficiență, căderea într-un alt univers nu e lipsită de urmări. Urmările pot produce orice, de la întrebare la nebulie. Cu toate acestea, întrebarea, primul pas către efortul disperat de a schimba ceva, este și garantul supraviețuirii. Este actul care îți dă convingerea că undeva, în mintea ta, cineva te iubeste. Că există un resort care te sprijină și că mecanismul disprețului față de compromisul perpetuu pe care îl faci, nu pune în mișcare degeaba întreaga ta resursă emoțională. Că pericolului căreia îi faci față zilnic, pericolul de a fi înghițit de impostura și de mizeria cu măști nobiliare, i se va putea pune, cîndva, capăt. Dar înțelegi că, din păcate, nu acum și nu aici. Și nădărduești mereu că cei cărora li se dedică acum cartea aceasta contrafăcută, scrisă de un fost student amărit cu o situație familială grea, copiată cu nonșalanță din tratate și tomuri de specialitate, purtînd pe coșperță un nume parazit și grotesc, nepoții viitori ai acestui nume își vor renega, cu efervescența tinereții care mie mi-a curs cîndva prin vene, bunicul mincinos și lumea sa. Și că o vor face pentru a construi altceva, ceva propriu și demn, care să poată semnătura lor și să aparțină tuturor și nu dimpotrivă.

Ei bine, ați ghicit de unde vin?

Big Brother sau fabrica de staruri

■ Delia Cristina Balaban

Specialiștii media care se ocupă de monitorizarea programelor de televiziune din diferite țări europene au remarcat o creștere a procentului ofertelor de divertisment nonfictiv în programele TV în detrimentul ofertei de divertisment fictiv. În ultimii ani, în *prime-time*-ul multora dintre televiziunile publice și private din Europa oferta de filme artistice sau piese de teatru (nu ne referim la telenovele sau la versiunea anglo-saxonă a serialelor cunoscută sub numele de *soap opera*) a scăzut în favoarea emisiunilor de divertisment producție proprie. Încă de la începutul anilor '90 produse (produs în sens mai larg) TV internaționale care au înregistrat audiențe mari au fost exportate. Emisiuni concurs precum *Roața norocului* sau *Prețul corect* au fost difuzate în România cu câțiva ani în urmă. Anul 2000 a marcat nașterea unor noi formate interactive, mai târziu exportate cu mult succes. Una dintre firmele care a înregistrat încasări semnificative prin vinderea drepturilor de licență este compania media olandeză Endemol, părintele formatului *Big Brother*, unul dintre produsele TV intens promovate în România la începutul anului 2003.

Care este specificul acestor emisiuni interactive și prin ce se deosebesc ele de predecesoarele lor de succes de la începutul anilor '90? De ce au astfel de emisiuni succes în această perioadă a dezvoltării ofertelor media? – sunt întrebări pe care analiștii occidentali le-au formulat cu câțiva ani în urmă. Rațiunea economică ce stă în spatele preferinței pentru astfel de emisiuni este simplă: drepturile de transmitere ale unui film de producție hollywoodiană relativ nou costă destul de mult, transmiterea unei emisiuni gen *Big Brother* necesită costuri mai reduse; un film nu prezintă pentru managerii de programe aceleași avantaje precum un serial, nu poate crea o relație de durată cu un public țintă, așa cum face un serial. *Big Brother* (fratele mai mare), *Popstars*, *Expediția Robinson*, *GirlsCamp* (campusul fetelor), *Germania caută superstarul* și alte emisiuni interactive de acest gen sunt create sub forma unor seriale. Formatele sunt realizate sub forma unor concursuri prin care oameni obișnuiți care participă în prealabil la un *casting* (preselecție) au șansa de a câștiga o sumă relativ mare de bani, dacă sunt declarați în final câștigători, și pot deveni staruri. Publicul este acela care decide cine este câștigătorul. Care este motivul pentru care poate fi captivant să privești mai mulți oameni închiși pentru trei luni într-o casă și căroră li se dau anumite teme săptămânale de rezolvat? Interesant este faptul că aceștia sunt oameni simpli și evident faptul că fiecare dintre telespectatori poate vota persoana care trebuie să părăsească săptămânal casa. Ce poate atrage audiența în vizionarea felului în care anumite persoane se străduiesc să devină staruri ale muzicii pop, cum este cazul emisiunii *Germania caută starul*? Faptul că publicul decide cine devine superstar. Și, să fim realiști, este mai simplu să-ți fabrici tu în calitate de post TV propriile staruri de ale căror prestări de servicii poți

beneficia printr-un contract pentru o perioadă de timp bine stabilită decât să plătești sume considerabile pentru apariția unor staruri consacrate, cu atât mai mult cu cât simpatia momentară aduce toare de audiențe ridicate pentru proaspătul star neaș poate fi apropiată de cea adusă de starul consacrat. Rațiunea economică este din nou un atu.

Atunci când facem conexiunea dintre *Big Brother* și romanul lui Orwell *1984* nu greșim cu nimic. La fel ca în roman, protagoniștii emisiunii sunt urmăriti din toate direcțiile de camere de luat vederi. Ochiul public pătrunde chiar și în dormitor și la baie. Linia de demarcație dintre viața publică și cea privată încetează să mai existe. Aceasta se produce însă cu acordul protagoniștilor. Faptul că publicul poate fi interesat de viața privată a altor persoane nu este nimic nou. Proliferarea presei de bulevard este un argument în acest sens. Personalizarea și privatizarea (a nu se confunda termenul cu cel din economie) vieții starurilor sau chiar și a politicienilor este o tendință contemporană clară. În Germania, de altfel, starul de mult consacrat, moderatoarea TV Verona Feldbusch și politicianul Guido Westerwelle, președintele partidului liberal, au acceptat să facă parte din emisiune și să pătrundă în locuința *Big Brother*, cunoscută și sub numele de containerul *Big Brother*, pentru o perioadă de timp. Explicația unui celebru consilier de relații publice german la acest gest al omului politic este simplă: astfel a putut fi luat contactul cu o grupă de cinci milioane de potențiali alegători. Scopul scuză mijloacele de propagandă media utilizate, ar suna o posibilă parafrazăre a lui Machiavelli în termenii societății informaționale.

Datorită mediatizării intense a produselor industriilor culturale (aici în sensul de cultură pop) contemporane, noțiunea de star s-a modificat în ultima vreme. În primul rând au apărut diferite grade de clasificare, de la stele și stele până la super și mega staruri, idolii culturii pop sunt clasificați în mai multe categorii. În urmă cu câțiva zeci de ani formații precum *Beatles* erau prezente în câteva talkshow-uri și puteau fi văzute doar la concert. Posturi TV care să difuzeze videoclipuri, gen MTV nu au existat până la începutul anilor '80. Starurile aveau aura unor zeități închise în cupola lor de cristal. Astăzi apariția unui CD este susținută de o adevărată campanie de relații publice în care interpretul sau formația oricât de mare și celebră ar fi ea participă la o adevărată campanie de promovare. Starurile au devenit astfel mult mai accesibile publicului. Pasul următor a fost făcut de către emisiunile interactive reality-tv. Viața privată a megastarurilor este adusă zilnic mai aproape de noi. Telespectatorii postului MTV din Statele Unite și din vestul Europei urmăresc cu mult interes zilnic aspecte din viața privată a familiei starului muzicii rock Ozzy Osbourne. Acest gen de serial reality-tv este transmis și pe MTV România de câțiva vreme.

Un star poate deveni conform noului format reality-tv omul de lângă noi cu condiția ca el să

aibă o anumită înzestrare aparte, să știe să cânte, să aibă charismă. Care este funcția acestor staruri? Publicul poate dezvolta o relație de afinitate, identificare, imitare și proiecție cu acești idoli media. Este mult mai simplu să te identifice și să imiți omul de lângă tine, cu care simți că semeni. Prin fenomenul de proiecție este facil să ne considerăm reprezentați prin aceste ființe care ne sunt apropiate. Starurile nu sunt și nu trebuie să fie perfecte, tocmai aceste mici imperfecțiuni sunt semnele distinctive, de marcă ale unui star. Telespectatorii emisiunii *Big Brother* sunt parte integrantă a procesului de naștere a unui star, ei sunt aceia care decid într-o mare măsură pe cine doresc să facă un star.

Dacă în domeniul bunurilor de larg consum trecerea de la un produs la o marcă se face pe parcursul unor decenii uneori, în domeniul media timpul se scurge cu o altă viteză. Nume care în urmă cu zece ani erau publicului complet necunoscute, cum ar fi cel al cântăreței Jennifer Lopez, au devenit adevărate mărci, care printr-un transfer de imagine au fost aplicate și unor bunuri de larg consum. Astăzi numele de Jennifer Lopez sau Naomi Campbell sunt mărci de parfumuri care concurează pe piață cu celebrele produse Chanel.

Dincolo de fațetele strălucitoare ale producțiilor interactive reality-tv există și anumite neajunsuri. Starurile produse de către astfel de emisiuni cunosc foarte bine faptul că între răsăritul și apusul lor în lumea media poate unori trece un timp destul de scurt. Participanții la emisiuni precum *Big Brother*, care promiteau o carieră în lumea muzicii, au sfârșit prin a deveni șomeri. Forfota media din jurul unor astfel de personaje durează atâta vreme cât acest lucru este în interesul emisiunii. Audiența emisiunilor nu este constantă în timp. Publicul în ziua de astăzi se plietisește destul de repede. Acest lucru a fost dovedit cel puțin în Germania unde după trei ștafete consecutive ale emisiunii *Big Brother*, cea de-a patra a fost lansată doar după o pauză de un an. *GirlsCamp*, emisiune în care zece femei trebuiau să seducă un singur bărbat închis în aceeași locuință cu ele, locuință filmată în genul celei din formatul *Big Brother*, nu s-a bucurat de succesul preconizat. Emisiunea s-a dovedit a fi ceea ce specialiștii media numesc un *flop*, adică un eșec total din punct de vedere al audiențelor și a dovedit încă o dată faptul că nu există rețete standard pentru audiențe ridicate.

Poate ar putea să sune a pleonasm dacă am vorbi despre o globalizare a ofertelor de televiziune, atunci când însăși televiziunea s-a dovedit a fi motorul globalizării culturale. Cu toate acestea mi se pare legitimă comparația emisiunilor interactive gen *Big Brother* cu oferta standard de cartofi prăjiți din restaurantele McDonald's. Rămâne de văzut dacă telespectatorii și protagoniștii români își vor spune cuvântul și vor contribui la o diversificare în timp a formatului. În fond avem de-a face cu o emisiune interactivă. ■

Saxofonul lui Bill Clinton, clarinetul lui Woody Allen

■ Monica Gheț

„**D**e la *muzele avant toute chose*” spunea bietul Verlaine, care n-a apucat să asculte-vadă concerte așezat în fotoliul casnic, îmbrăcat în halat și papuci! Noi, însă, avem acest privilegiu. Prin difuzoare ni se revarsă, datorită învîrtejii unui mititel CD, toate sonurile de bun și prost renume ale istoriei civilizațiilor terestre. Muzica simfonică ori jazzul, al popoarelor melos și ritmul zdruncinatei neli-niști *hardrock* ne pot da afară din casă dacă uităm mîna pe tele-comandă. Și o uităm acolo, bucurându-ne. Fiindcă avem, iată, o cale de vindecare, o terapie pur muzicală la postel european: *Mezzo*, fost *Muzzyk*. Cine nu are bani de foarte costisitoare înregistrări pe CD („conserve muzicale”) ale celor mai performante interpretări, se va duce la concertele *Live* ale filarmonicilor locale (unele mutate din sediile predestinate, sperăm temporar, pe scene ale Caselor armatei-militare...!) Așadar, majoritatea „nevoiașilor” melomani își pot satisface acum sublimul viciu apăsînd butonul „televizune” din dotare. Însă apartamentele nemaifîind de uz comun (între familii cu totul străine) – decît pentru studenți, ori la cîmînul de nefamiliști – „pseudocitadinizați”, – libertatea

ascultării și „vizionării” preferințelor muzicale este deplină. O condiție a bunei-libere purtări rămîne doar volumul audiției. Tele-vederea-audiție muzicală e completată/condimentată cu balet clasic și dans modern (80% din emisiuni sunt fascinante filmări din spectacol și repetiții), iar mai recent cu analiza plastică a marilor maeștri ai picturii ori arhitecturii...

Va să zică, dragii mei, cu *Mezzo* se mai poate trăi! De n-ar fi decît acest post și tot merită abonamentul în nestăvilită ascensiune la serviciile de cablu clujene. Deoarece, nu știu dacă v-am mai spus, însă Clujul, chiar după sucombarea *Caritas*-ului, se menține un oraș extrem costisitor. Cele mai multe mașini pe cap de locuitor din țară (locul 2 pe Europa), cele mai exagerate prețuri! Și ziseră numeroși americani, plus alți occidentali, tentați de bunăvoință – pînă au vizitat *Metro* și alte hale *en-gros*: „Prețurile voastre, la aparate casnice, televizoare *y compris*, sunt mai scumpe cu 15-20% decît cele din «Vestul sălbatec!» Să te mai miri cîl lumea se înghesuie la *Second hand* de orice produs!

Ei, cum rămîne cu Bill Clinton și Woody Allen? Rămîne să mai auziți de bine! Pînă atunci,

unul se exhibă la saxofon, altul la clarinet, ambii în jazz. De preferință cu orchestre profesioniste. În ce-l privește pe Woody Allen, cînd trăia la New York (fiindcă s-a mutat la Londra!) era membru în ansamblul unui select bar de noapte, unde își lua în serios, săptămînal, adică în fiecare luni seara, rolul de clarinetist. Bill Clinton exersează și el solitar (cînd nu în secret) la saxofon, în anturajul prietenilor precum Vaclav Havel și alți rafinați. Întîmplarea democratică face ca nici Bill, nici Havel să nu mai fie nevoiți a-și cen-zura pasiunile... *Tele-aud* ceva invidii?!!

Aurel Terec

Șigiliu, Arhivele Statului

Film

Din meniu lipsește ceapa

■ Ios f Felvînti

„**B**inecuvîntată ar fi acum o ceapă!” Probabil cam așa gîndea căpitanul în timp ce se chinuia să molfaie pâinea și slînină. Și cred că toți degustătorii de pâine cu slînină știu ce înseamnă să nu ai și o ceapă la îndemînă – bucatele își pierd întreaga savoare, parcă nici nu mai vor să alunece pe gît și dintr-o dată viața este cenușie, tristețea se adună ca un ghem în cerul gurii, atmosfera devine mai apăsătoare decît o platoșă de grăsime și durerea, ah! durerea se face simțită cu fiecare înghițitură.

Trebuie să recunoaștem că în *Lumina cade pe fața ta* (regia: Gulyás Gyula, cu: Tompa Klára, Váta Lóránd, Biró József) durerea mustește (pe buzele văduvei, pe obrazul neras al căpitanului, în sufletul învățătorului, în piciorul tîrât al cobzarului etc.); dar cu *dureri* ne-a obișnuit aproape întreg cinematograful est-european. Mohoreala, crisparea, lacrimile, sumbrul existenței, noroaiete, voci-le repezite care arareori duc o frază (mai mereu poetică) pînă la capăt, dar mai ales abundența simbolurilor sunt de mult locuri comune ale filmului bun, cult, „greu”, produs în perimetrul fostului paradis comunist. Gulyás Gyula nu lasă deoparte nimic din această rețetă de succes; însă, probabil fiind prea ocupat cu încărcătura simbolică, a uitat un mic amănunt: să pună o ceapă pe masa „înfomețaților călători” (fie ei personaje în film sau spectatori în sală).

Povestea pe scurt: într-o seară (probabil cîndva prin '48-ul unui secol XIX care se bucura de

cutiile de chibrituri ale celei de-a doua jumătăți a secolului următor și de fascinante aparate primitive de proiecție și de filmare în infraroșu) doi fugari (un fost căpitan revoluționar – Váta Lóránd – și văduva plînsă – Tompa Klára – a unui fost maior la fel de revoluționar) intră într-un sat și, după ce trec pe la un prieten (fost notar) pe care îl găsește atîrnînd de o grindă în mijlocul camerei, bat la ușa unui învățător (fost deputat, văduv trist) – Biró József, toți trei mîncîncă pâine cu slînină (fără ceapă); vorbesc voalat despre probleme grave (libertate, moarte, iubire); sunt bîntuiți de spectrul trecutului și de fantasmale prezentului; călătorii se spală și fac dragoste (în sfîrșit!); a doua zi, într-o lumină pe atît de strălucitoare pe cît era de cenușie în seara dinainte, îl îngroapă pe fostul notar și toți trei se îndepărtează în galop pe un cîmp albit de flori. Mi se pare că scena (involuntar) „autoreferențială” a filmului este aceea a mesei – sensurile oscilează între încercarea de „stăpînire” a învățătorului (luînd o pâine mare în brațe, mai întîi îi scrijelește pe vatră o cruce cu vârful cuțitului și apoi taie o felie groasă), delicatețea văduvei (care își mîncîncă slînină ajutîndu-se de cuțit și furculiță) și greutatea cu care căpitanul își mestecă îmbucătura.

Inutil să mai spunem că, din motive de „îmbogățire” la nivel simbolic, personajele nu au primit nume, că imaginile trecutului sunt filmate în *slow motion* și în tonuri de portocaliu și galben, că prezentul real (oricum încrîncenat, sub zodia

suferinței) apare în tonuri de gri, că lămpile din casa învățătorului au sticla afumată, că soarele de dimineață și fața destină a tinerei femei satisfac peste noapte (brusc hotărâtă să-și reînceapă viața și să facă un plod) strălucesc la fel de puternic, că aproape orice replică din film este aluzivă și, de parcă nu ar fi de ajuns, mai este și rostită în așa fel încît să-și dea seama tot norodul că are de-a face cu o (important!) aluzie, că nici boarea de lirism meditativ nu lipsește (cîmpul sălbatic mă liniștește”, călăreții sunt „vănători de vise”)... La fel de inutil să mai spunem că toată această căutare forțată (și cel mai adesea fadă) a „profundității” devine obositoare și greu de înghițit ca pâinea cu slînină în absența cepei.

Îmi place să cred că secvențele reușite ale filmului nu au apărut întîmplător. Uneori imaginile sunt lucrate aproape seducător de „jucăuș” (cina sărăcicioasă, femeia scîldîndu-se într-un ciubăr, căpitanul înconjurat de țărani cerșetori, îngroparea notarului). Și dacă tot veni vorba de seducții, nu putem uita nici sîni și nici tremuratură buzelor văduvei. O notă bunicică primește și Váta Lóránd care se vede nevoit să pompeze sânge prin venele unui personaj mai uscat decît dușumeaua pe care umblă sau decît scena unui teatru. (Apropo, de ce trebuia să fie această *Lumina*... atît de tributară teatrului?)

Mai am o nelămurire: de ce oare la acest film nu am auzit foșnetul pungilor de snacks-uri și fîșăitul sticlelor de cola? Să-și fi schimbat publicul clujean vechile năravuri?

Scriitori români la meet(ing)

Cel de-al șaselea număr al impozantei reviste franceze *meet* propune o axă culturală interesantă. New Delhi/București este tema acestui număr, care reunește, în 240 de pagini, scriitorii din India și România, prezentați atât în traducere franceză, cât și în original.

În secțiunea indiană, inedită pentru cititorul european din afara spațiului anglofon, sînt publicate proze de Arun Joshi (*L'etrange cas de Billy Biswas*) – unul dintre clasicii literaturii din India post-colonială, Mahasveta Devi (*Draupadi*), Gauri Deshpande (*Cor future de rose*), Ambai (*La boîte en plastique pleine de divinité*), Premchand (*Les jours d'echecs*) – "părintele ficțiunii contemporane de limbă hindi". Grupul este prefătat de Esther David, sculptoriță și romancieră de origine evreiască, născută și trăind în India, care semnează și textul final, *Kaddish*. Deși au fost scrise în engleză, hindi, bengali sau tamil, prozele din *meet* dezvăluie aceeași Indie jumătate exotice, misterioasă,

Mica mare tăcere, filosofică

Am observat că una din cunoscutele și apreciatele reviste din Cluj, în care putem citi cu plăcere articole precum cele ale Sandei Cordoș, Dina Vilcu sau Marius Jucan au făcut loc articolului "Tăcerea mare și tăcerea mică" al domnului Alex. Cistelean. În primul rând ne-a nedorit numele: nu știam dacă e vorba de cunoscutul critic Alexandru Cistelean sau de Alex. Cistelean Jr. Am aflat că e vorba totuși de junior, care în ciuda unei educații filosofice ne uimește cu naivitatea sa în ce privește "micile" și "marile" tăceri ale filosofiei. Ne simțim datori să răspundem pentru că chiar dacă filosofia e "moartă" nu vedem nici un motiv pentru care trebuie să-i facem pe întemeietorii ei să se răsucescă în mormânt. Menționăm că răspunsul nostru nu se vrea un atac nici la adresa *Ethinoxului* (nr. 7-8-9/2002) și nici la adresa domnului Cistelean Jr. Tot ce dorim e să facem o mică "corectură" pe marginea unui text care ar putea duce în eroare cititorii (în special pe cei tineri) care sunt interesați de operele filosofice.

Dar să începem cu începutul: suntem foarte nedumeriți că domnul Cistelean Jr. nu știe că presocraticii scriau în versuri (proza intervenind târziu în discursul filosofic) și că Platon nu era recitat la Roma ci pus în scenă. Ne îndoiem de faptul că aceste informații au fost omise în cursurile de Istoria filosofiei. Cât despre "hălbăiala" și "ă-urile" unui Kant, Hegel, Husserl, Heidegger ce putem spune? Probabil că ele ar aparține unui începător în cele ale filosofiei și nu textelor propriu-zise. E o stare de lucruri ce poate fi depășită prin ceva ce domnul Cistelean Jr. nu pare să-i convină: "mai multe lecturi atente". De asemenea ni se pare impropriu folosirea cuvântului "caraghios-lăc" aplicat filosofiei germane. Din câte ne aducem aminte turcii n-au trecut de Viena. Cât despre "casa ființei" pe care filosofia o recomandase, nu vedem nici un motiv pentru care ea trebuie schimbată cu o cameră de motel. Nu e vina casei dacă în grandioarea ei nu-i poate atrage în spațiul ei pe micii "navetiști" sau ca să folosim formula unui filosof, a celor care cunosc lumea printr-un "vağabondej mental".

Însă cea mai mare nemulțumire a domnului Cistelean Jr. ține de faptul următor: dacă discursul filosofic e inteligibil "înseamnă că nu spune nimic important". Ni se pare că avem de-a face cu o reacție târzie la lucrările lui Eco cu a sa "semioză hermetică". Și dacă tot e să vorbim de "inaccesibilitate" trebuie să menționăm că nu numai filosofi o practică. Să presupunem că pentru majoritatea cititorilor Joyce sau Kafka sunt floare la ureche? Marii literați, la fel ca și marii filosofi au fost înțeleși la vremea apariției lor doar de "Dumnezeu și de ei înșiși".

să, rigidă în veșnicia sa, jumătate militantă, emancipată, dar și marcată de statutul colonial de "perla a Coroanei britanice".

Cea de-a doua secțiune din *meet*, dedicată literaturii române, este prefătată de Odile Serre, care scrie despre *Un continent meconnu*: "Dincolo de umbrele imense ale lui Cioran sau Ionesco, care au abandonat româna pentru «a locui» în franceză și, însușindu-și noua limbă aleasă, și-au pus amprenta originală asupra literaturii franceze, ori dincolo de numele istoricului religiilor Eliade, ce știe cititorul despre literatura română?".

Dacă grupul indian este reprezentat exclusiv de proză, cel românesc – ocupînd cam o sută de pagini, cuprinde și poezie, și proză, iar cei nouă autori antologate aparțin mai multor generații de creație.

Trebuie remarcat că traduceri publicate în *meet* au fost realizate de aceiași perseverenți și generoși promotori ai literaturii noastre în Franța – Odile Serre, Alain Paruit, Ed Pastenague și Sebastian Reichmann – ale căror eforturi, adesea benevole, suplinesc lipsa de concertare a programelor oficiale în acest domeniu. Sînt publicați cu poeme, în

numărul șase din *meet*, Gellu Naum (cu *Cepacul animal*), Benjamin Fundoianu, a cărui splendidă *Cîntarea lui Samson* din *Ultima verba* își găsește o inspirație echivalare franceză, datorată lui Odile Serre, Virgil Mazilescu, între textele antologate aflîndu-se și fascinantul *Prima poveste pentru Șufana*, Virgil Mihaiu și Paul Daian.

Prozatorii selecțajați pentru grupul din *meet* sînt Gabriela Adameșteanu – cu un fragment din romanul *Dimineața pierdută* –, Ștefan Agopian, Alexandru Vlad, cu o minunată proză-confesiune, de un grotesc hiperreal, deși plecînd de la o realitate comună anilor dinainte de 1990, și Ioan Groșan.

Mai trebuie remarcat, în final, empaticul editorial al directorului literar de la *meet*, Patrick Deville, în care se vorbește despre concitadinul nostru, profesorul Ion Pop, artizan al grupajului românesc prezentat, dar și despre călătoriile bucureștene, algeriene ori havaneze prin care revista pe care o girează își asumă numele.

Căci *meet*, știm cu toții, înseamnă *întîlnire*. (C.I.G.)

Continuînd firul urmat de domnul Cistelean Jr., aflăm că avem de-a face mereu cu "ermeticul" și "ilizibilitatea" filosofiei, care se oferă doar celui "ales".

Această super-femeie care e filosofia nu-și oferă mîna doar cîtorva. Recunoaștem, sînt puțini cei aleși, chiar și printre "filosofi", dar nu ne putem închipui o căsnicie fericită a acestei "super-femei" cu întreaga națiune. E bine ca uneori să primeze principiul calității asupra aceluia al cantității. Cât despre "preludiul" fără "satisfacție" pe care îl oferă filosofia ne abținem. Nici nu vrem să știm de preferințele violente la care tîrjesc cei care sînt osîndiți din lipsă de putere creatoare să scrie la nesfârșit "prefete", "introduceri" și "articole" care tot dau tîrcoale marii filosofii fără să o atingă.

Diferența dintre "comentator" și creator e imensă cînd vine vorba de filosofie. Dar ce e mai surprinzător în toate acestea e că această practică a "comentării" îi face pe unii să cunoască îndeaproape spațiile "cîrciumilor" și "gangurilor" unde se lasă seduși în mod rușinos de ideile editorialistului care nu s-ar mai deosebi de filosof. O diferență devine totuși evidentă: filosofii preferă pe lîngă "preludiul" și un bun ambianț, dacă e să ținem seama de Academia lui Platon, Liceul lui Aristotel sau, doamne ferește, chiar "spațiul luminos și igienic al Universității sau Bibliotecii". În ceea ce privește "editorialștii" s-ar putea ca domnul Cistelean Jr. să aibă dreptate: mulți "comentatori" lipsiți de inspirație (nu doar filosofi) au luat această cale. Aceștia sînt cei care "degradează" filosofia la starea de editorial. Dar sînt *umiccare* din contră, prin educația filosofică pe care o îmbunătățesc calitatea lui. Considerăm că nu-i nimic rușinos în asta: mai trebuie să existe și cineva care se îngrjește de înțelesul cuvintelor și de logică a argumentării. De "stilați" în ale formeii fără fond nu ducem lipsă. România trăiește într-un continuu "stîlat" și melodramatic "memorial al durerii" care nu înțează să smulgă lacrimi și regrete dar nu aduce nici o dovadă concretă, nici o explicație.

Există însă un pasaj în care domnul Cistelean Jr. însuși devine "ilizibil", adică "filosof" în accepțiunea lui. Oricărui dintre noi i s-ar întîmpla același lucru dacă ar încurca "tunelul", "labirintul" și "nihilismul". "Luminița de la capătul tunelului" n-am putut-o detecta în nici un "mare" text filosofic (ni se pare totuși că am auzit de ea în discursurile politicianilor). "Labirintul" pe de altă parte nu este doar semnul unei "filosofii pesimiste și panicate" ci și al inventivității dedalice, al ingeniozității. La fel, interpretarea pe care o dă e "filosofiei postmoderne" ne lasă în ceață.

Ținem să specificăm totuși că negrii, homosexualii și femeinistele pe care dînsul le aduce în discuție sînt susținute tocmai de mai sus numita filosofie (amintim doar scrierile despre himen ale lui Derrida). Cât despre observația că "omul nu mai moare doar în

Cuvintele și lucrurile ci de data asta chiar în registrele oficiale", îl înștiințăm pe domnul Cistelean Jr. că nu se moare nici în registrele oficiale, ci se moare cu adevărat. Așa e de cînd lumea și pămîntul. Cât despre asocierea filosofiei cu "terorismul" ... să asistăm din nou la același gen de confuzie care pune egal între Nietzsche și nazism? Și, dacă filosofia e așa de ruptă de cele lumeste cum ar putea instiga la terorism? Ni-l și închipuim pe Ben Laden cu *Voinea de puenetr-o mîna* și cu mitraliera în cealtă. Dacă se mai și bălăbăie s-ar putea să rateze ținta. Și încă ceva: "societatea spectacolului" (incluzînd "spectacolul radical" al terorismului) e produsul mass-mediei, nu al filosofiei.

Ne oprim și asupra referințelor la Isus, amintind că El a murit tocmai pentru că nu l-a fost înțeleasă "filosofia". A renăscut ce-i drept peste trei zile, după ce a fost sigur că l-a mîntuit și pe "cei săraci cu duhul"... inclusiv pe "filosofi". Nu vedem care e legătura renașterii lui cu renașterea filosofiei. Filosofia a încetat să fie "regina științelor" de cel puțin trei secole încoace și nu vedem pe nimeni cramponându-se de urgența renașterii ei. Credem că termenul de "deconstrucție" își asumă cu succes această pierdere a "marilor valori" pe care cățiva nostalgici (fie ei istorici, filologi sau "filosofi") incapabili să trăiască în prezent o deplîng. Până și Papa a propus ca politica a Vaticanului ceea ce italienii numesc "aggiornamento", aducere la zi (dacă și Scripturile pot fi "îndulcite" nu vedem ce altceva n-ar putea fi). Ar fi cazul poate să ne bucurăm că filosofiei i-a rămas luciditatea de nu a se mai preocupa de mari valori într-o lume de mici subiectivități. Considerăm că "faptele și realul" la care ea "decade" sînt destul de problematice pentru a mai hrăni mult timp de-acum încolo discursul ei. Cât despre dorința ca filosofia să nu fie nici "ermetică" nici "seducătoare" ce să mai spunem. Ne închipuim că domnul Cistelean Jr. ar vrea ca ea să devină o nesfârșită critică "stilistică" care oricum nu spune nimic în plus față de marile opere. Decît o existență "parazită" mai bine o "moarte" cu fruntea sus.

Iar despre aerele pe care și le dă filosoful care trebuie să fie "cel mai frumos, cel mai blond, cel mai mustăcios" nu știm ce să spunem. Nu înțelegem unde bate domnul Cistelean Jr., dar îl aducem aminte că de dandysm, această filosofie a transformării vieții într-o operă de artă sînt legate mari nume ale culturii. Lecțiile de "dans și eleganță" pe care acest "principe al răului", filosoful, se oferă să le dea, considerăm că n-au omorât pe nimeni până acum. În plus, cui are eleganța de a păstra o "mică tăcere" atunci cînd nu știe foarte bine despre ce este vorba i se oferă privilegiul de a rămîne filosof.

(O.P.)

Opinii

Bogdan Toma: Un ciudat joc al culturii • 2

Editorial

Claudiu Groza: Cititorul, criticul și bunul Dumnezeu • 3

Cartea

Marian Barbu: Filosofia din preajma istoriei • 4
 Violet Mureșan: Poeți elvețieni de expresie germană • 5
 Ion Cristofor: Lirismul umilinței • 6
 Mihaela Mudure: Exegeză Thoreau • 7
 Mircea Popa: Rafinament poetic • 7

BALCANISMUL LITERAR ROMÂNESC

Mircea Muthu • 8
 Eugenia Irimiaș: Virtualitate și istorie în literatura est-europeană • 10
 Marius Jucan: Farmec balcanic • 13

Istoria

Ioan Tepelea: Regele Ferdinand I. Întregitorul • 14
 Vușil Târâu: Metamorfozele ideologice ale istoriei • 16

filosofia

Ion Vezeanu: Sinele și unitatea conștiinței sau raportul corp/spirit (2) • 18

Salonul defavorizatului

Mihai Dragolea: Coincidențe, lipici, amnezii • 20

Media

Delia Cristina Balaban: Big Brother sau fabrica de staruri • 21

teledependența

Monica Gheț: Saxofonul lui Bill Clinton, clarinetul lui Woody Allen • 22

film

Ion Felvintzi: Din meniu lipsește ceapa • 22

Pro & contra

C.G.: Scriitori români la meet(ing) • 23
 O.P.: Mica mare tăcere "filosofică" • 23

Arte

Livius George Ilea: Despre eroi și morminte • 24

Despre eroi și morminte

■ Livius George Ilea

Amplasat la intrarea de pe Calea Turzii a Cimitirului Central, Monumentul eroilor revoluției – 1989 atrage – cu excepția manifestărilor protocolare (electorale) – tot mai puțini vizitatori. Și mai puțini dintre ei se întreabă cine este autorul acestui impresionant complex monumental.

Sculptorul clujean Aurel Terec s-a născut la Turda în 8 octombrie 1945. Absolvent al Institutului de Arte Plastice și Decorative "Ion Andreescu" Cluj/secția Sculptură, este în prezent conferențiar al aceleiași instituții, denumită Universitatea de Artă și Design, Cluj-Napoca, la Catedra de Sculptură-Pictură. Numeroase participări la diverse manifestări expoziționale naționale și internaționale, expoziții personale și prezențe în colecții de stat și particulare din țară și străinătate i-au adus o binemerită recunoaștere în rândul iubitorilor de artă.

Format în cadrul mediului artistic de la sfârșitul anilor '60, sub directă influență a maestrului R. Ladea, spirit tutelar pentru sculptura clujeană modernă, tânărul sculptor și-a asumat de la bun început rigoarea investigațiilor fundamentale privind "știința" sculpturii dar și libertatea unor febrile experimente formale.

Etapetele care se succed în creația lui Aurel Terec evocă dramatismul trăirilor ultime. Tendințe contradictorii între figurativ și abstract, între analiza formei și sinteza ei, între rigoare tehnică și sensibilitate poetică sau dimensiunea etică marchează o cale a limpezirilor, a adâncirii conștiinței sale artistice.

Acest parcurs este jalonat în timp de realizarea unor importante lucrări monumentale. "Fântâna lui Bărnăuțiu" din 1978, Sănmihaiul Almașului, jud. Sălaj reprezintă un prim effort de implementare organică în ambientul a unui complex monumental. Plasat în preajma unei vechi fântâni - unde S. Bărnăuțiu, potrivit unei legende locale, pe drumul său de întoarcere de la Iași s-a oprit să bea apă, murind apoi cu pace pe meleagurile natale - monumentul este compus din trei elemente simbolice dispuse monoaxial: fântâna neamului, un pod de trecere peste vale și crucea figurată. Orizontala paralelipipedului blocului masiv de piatră al fântâniei este intersectată de axa ei simbolică descendentă. Monoaxialitatea dispunerii ansamblului deschide direcția spre treptele podului de piatră - pod de trecere inițiativă peste vale, spre simbolul ascensional al monumentului monolitic vertical - o cruce disimulată (în fața cerberilor cenzurii comuniste), a cărui geometrie cu tăieturi și decupaje precise poartă un element solar preluat din tradiția sculpturii românești în lemn. Acest ritual de trecere având severitatea și simplitatea metafizică a unei demonstrații algebrice este gândit în spațiul deal / vale care configurează o simbolică balanță între ființarea de aici și cea de dincolo aflate prin grația divină într-un sensibil, perpetuu echilibru.

„Monumentul martirilor” (1983) - plasat pe locul unui odios masacru - prezintă o compoziție pluriaxială cu dominantă verticală, sugerând o cruce mișcată, cu aripi, un vâstar frânt în fața grozăviei sorții dar păstrându-și capacitatea de regenerare. Se poate auzi vocea autorului, retinută, gătuțită, probând un refuz de esență, încercând să spargă jurământul tăcerii, liniștea prea densă.

Realizat în 1993, "Monumentul eroilor revoluției - 1989" exprimă din punct de vedere plastic

rezultatul unor îndelungate preocupări privind sinteza formei, a cunoașterii capacității ei expresiv-simbolice dar și a integrării monumentului într-un cadru ambiantal dat.

Treptele descendente inițiale exprimă implicit speranța învierii prin reiterarea coborării în infern. Acest parcurs inițiativ este punctat de semne simbolice și însemne explicite. Un bloc imens de piatră tăiat în unghiuri drepte pare lovit în centru de fulger, semn că ordinea și armonia lumii a fost violentată. Eliptic, „De ce”-ul din înscrisul sec „Decembrie” pare a emite un sfâșietor țipăt.

Eliptic este și textul biblic scris pe altarul plasat în fața unei imense cruci care pare să îmbrățișeze închizându-le în masa monolitică sufletele neîmpăcate ale martirilor. Cuvintele biblice înscrise - „Până când Stăpâne Sfinte și Adevărate nu vei judeca și nu vei răzbuma sângele nostru, față de cei ce locuiesc pe pământ” (din *Apocalipsa*, 6.10) au o sumbră continuare pentru cei rămași, trecută aici sub tăcere: „Și fiecăruia dintre ei i s-a dat un ve-mânt alb și li s-a spus ca să stea în tihnă, încă puțină vreme, până când vor împlini numărul și cei împreună-slujitori cu ei și frații lor, cei ce aveau să fie omorâți ca și ei”. Flacăra vie a veșniciei recunoștinte este plasată în fața crucii de sub ale cărei brațe, două siluete vag conturate par a ne adresa un ultim, patetic memento.

În constructivismul elaborat al monumentului, cenzurat de elemente parazitare ale formei, se deschide în lateral un alt altar, de directă trimitere cristică - torsul Jertfei - ofrandă și speranță a lumii, suspendat între cer și pământ. Așezat orizontal, cu volume tranșante, tratate arhitectonic, într-un dialog complementar cu siluetele amintite. Detaliile sale geometrizat modulate tind să se dezvolte autonom, doar din pură logică plastică, însă efectul de ansamblu le reunifică prin forța emoției, a expresivității simbolice.

Retorica morții este învinsă, expresionismul de esență se îmblânzește, dinamica internă a formei tensionate se metamorfozează în monument, suferința este sfidată.

Aurel Terec este un sculptor monumentalist prea sever cu sine, imprevizibil, un vizionar al dimensiunii tragice a existenței noastre istorice, flagelându-și cu obstinație instinctul și vocația poetică a simbolizării sensului existenței.

Aurel Terec

Proiect monument